

Romakép Műhely 13

Riport a 2023-as évadról

Minor Média/Kultúra Kutatóközpont – ELTE BTK Média és Kommunikáció Tanszék

2023

A Romakép Műhely 2023-es programjának támogatói a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (a 131868 azonosítószámú OTKA-pályázat keretében), az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Hallgatói Önkormányzata és Nyitottak vagyunk Egyesület voltak.

Szerkesztő: Müllner András

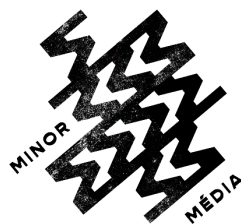
Borítókép: Kerekasztal-beszélgetés a Néprajzi Múzeum „Istennel talállok, testvérem!” című Erdős Kamill-kiállításán 2023. május 24-én. Fotó: Romakép Műhely

© Szerzők – Minor Média/Kultúra Kutatóközpont – ELTE BTK Média és Kommunikáció Tanszék, 2023

**ROMA
KÉP
MŰHELY**

www.romakepmuhely.hu

Tartalom

Bevezetés	5
Általában a Romakép Műhelyről	5
A 2023-as évad programjairól	6
Statistikák és hallgatói visszajelzések	7
Hallgatói program- és kurzusértékelés	8
Önértékelés	8
A programok értékelése, kurzusértékelés	10
A kurzus általános hallgatói véleményezése	24
Javaslat a Romakép Műhely pályázati támogatásának elköltésére	30
Az évad résztvevői	32
Programok	33
Anja és Jolika. Romák képviselete és ábrázolása dokumentum- és játékfilmekben	33
A független média romaképe	35
Identitás és stigmamenedzsment. Hogyan tudtam meg...	37
Romák ellen elkövetett sorozatgyilkosság	39
Hármezer számozott darab	41
Erdős Kamill-kiállítás a Néprajzi Múzeumban	43
Beszélgetés-összefoglalók	45
Kovács Adél: Roma fiatalok útja az iskolarendszerben és a társadalmi mobilitás ára	45
Foltányi Enikő: Feldolgozatlanul. Kerekasztal-beszélgetés összefoglalása és elemzése	49
Torma Eszter Sára: Feldolgozatlanul. Kerekasztal-beszélgetés összefoglalása és elemzése	53
Bárdos Berta Anka: „A vászon tükörként szolgál számunkra.” A Romakép Műhely által szervezett Hármezer számozott darab című filmet követő kerekasztal-beszélgetés összefoglalása, elemzése	55
Kovács Ábel: „Így illik beszélni más emberekről”. Az Erdős Kamill-kiállításról szóló beszélgetés összefoglalása	60
Dolgozatok	65
Kathi Panna: Anja és Jolika. Roma nők helyzete az egészségügyben	65
Fésű Anna Rózsa: A roma édesanyák	70
Arnhoffer András: A fehér messiás – Bűntudat és megmentő szerep megjelenése a roma tematikájú médiatartalmakban	75
Darvasi Hella: A független média romaképe és az első generációs roma és nem roma értelmiségiek mobilitásának lelki ára beszélgetés összefoglalása	81
Hasimov Aszim: A független média romaképe	86

Gerencsér Eszter: Nézőpontváltás a sárga csillag kötelező viselése következtében	91
Ambrusztér Zsófia Petra: A filmek emlékezhely-szerepe a 2008-2009-es romagyilkosságok társadalmi feldolgozásában	94
Vörös Márton: Roma tanúk kora	102
<i>Együttműködés és köszönetnyilvánítás</i>	111
<i>Javaslatok a jövőbeli Romakép-moderátorok számára</i>	112
<i>További információk</i>	113

Bevezetés

Általában a Romakép Műhelyről

A Romakép Műhely egy társadalmilag elkötelezett, médiatudatosságot célzó közösségi filmklub és egyetemi kurzus. A filmklub résztvevői alapvetően a magyarországi roma közösségek és roma származású személyiségek dokumentumfilmes ábrázolását elemzik a kritikai elméletek eszköztárának segítségével, de az általunk vetített filmek bármilyen kisebbségi közösségről szólhatnak. A műhely tagjainak és vendégeinek közös célja a romák és más (etnikai, társadalmi nemi, szexuális, vallási, osztály-, stb.) kisebbségek demokratikus és kreatív médiaábrázolásának elősegítése. A filmklub igyekszik aktív kapcsolatokat építeni roma és nem roma civil közösségekkel és kulturális intézményekkel, hogy a műhelyben folyó kutatást ily módon is társadalmassítsa és demokratizálja. A programot, amely nyitott minden érdeklődő számára, a Romakép Műhely nevű egyetemi kurzus vezetője, valamint a kurzust felvevő hallgatók szervezik demokratikus közösségként és részvételi alapon.

A Romakép Műhely az ELTE Kommunikáció és Média Tanszékén 2017-ben megalapított Minor Média/Kultúra Kutatóközpont egy kutatási projektje, egy másik kutatási irány pedig a magyarországi részvételi film, illetve tágabban a kisebbségi, részvételi-közösségi és művészeti alapú mozgóképkészítés (minor média) történetének és jelenlegi helyzetének feltérképezése. Ez a két kutatási projekt, tehát a Romakép és a részvételi médiakultúra kutatása szoros kapcsolatban állnak egymással, amennyiben elsősorban mindkettő a saját és a külső kép dinamikájának és dialektikájának vizsgálatára fókuszál, illetve arra, hogy az egyéni és közösségi ágenciának milyen lehetőségei vannak abban a technológiai és kulturális térben, amely keretet ad a médiatartalmak előállításának. A két kutatási irány abban is összekapcsolódik, hogy a Romakép Műhely platformként szolgál a Minor Médiaiban kutatott médiatartalmak számára, és a Romaképben folyó beszélgetések pedig kutatási anyagként a Minor Média kutatói számára. A romaképes kritikai elemző gyakorlatból szervesen megszülető minor média fogalma többszörösen rétegzett. A minor média kutatása egyrészt jelenthet társadalmi, kulturális, művészeti és mediális kérdésekre irányuló figyelmet (a kisebbségek mediaképe, a kisebbség-többség viszonya, analógiaként működő progresszív kulturális és művészi jelenségek), másrészt magába foglalhat történeti vonatkozásokat (példaként és elődként a „harmadik film” fogalmával való rokonságról lásd alább), harmadrészt elméleti érdeklődést, mely utóbbi a kritikai elméleteket és a filozófiai kérdéseket egyként felölelheti.

A hatvanas évek argentin filmkultúrájában megszületett „harmadik film” mintájára, amely egyszerre akart távolságot tartani a Hollywood nevével fémjelzett piacorientált filmkészítéstől és az Európa-centrikus művészfilmtől, bevezethetjük a *harmadik média* fogalmát, amely a minor média szinonimájaként szolgálhat. A *minor média* vagy *harmadik média* kifejezések a közösségi-részvételi képkészítés és képbefogadás összetett jelenségét nevezik meg. A filmesemény magában foglalja a vetített filmet, de nem csak azt, hanem annak performatív-diszkurzív „újrajátszását” a résztvevő közönség által. A beszélgetések és azok archivált változatai a filmek és az általuk bemutatott társadalmi jelenségek kritikai keretezését jelentik, messze túl az egyszerű megtekintésen. A minor média/harmadik média/részvételi média fogalmakon keresztül elsősorban a technikai képnek (a

mozgóképeknek, a fotónak, illetve ezek online megosztott verzióinak) a kisebbségi közösségek önreprezentációjában betöltött szerepét vizsgáljuk, távolságot tartva a közszolgálatóság fogalmába burkolt homogenizáló nemzeti médiától és a piacorientált kereskedelmi médiumoktól. Ami nem jelenti azt, hogy ezekkel a világokkal megszakítanánk a kapcsolatot: programjainkba minden területről válogatunk mozgóképeket, melyek így akadály nélkül válhatnak a kritikai képelemzés tárgyává. A kritikai képelemzések során azt alternatív képkalkotást kutatjuk, amely az uralkodó/hatalmi képek ellensúlyozását jelentheti. A kutatás (egyik) nyilvánosságát 2023-ban is a Romakép Műhely filmprogramja jelentette.

A 2023-as évad programjairól

2023-ban hat eseményt szerveztünk hat helyszínen. A megtekintett művek között volt rövidfilm (*Ania*), riportfilm (*Elfogadás Sütöde*, *Abcúg-*, *Partizán-* és *Telex-riportok*), kortárs művészeti projekt (*Hogyan tudtam meg?*), dokumentumfilm (*Feldolgozatlanul*), játékfilm (*Háromezer számozott darab*), és néprajzi kiállítás (Erdős Kamill életműve a Néprajzi Múzeumban). A Romakép Műhely Pócsik Andrea általi alapítása, vagyis 2011 óta szokás volt átfogó tematikus címet adni egy-egy évadnak (ezek részletes leírásai olvashatók a Romakép honlapján, illetve a kerekasztal-beszélgetések is megtekinthetők ugyanott és a Romakép Youtube-csatornáján is). De az elmúlt években realizáltuk, hogy az évadok olyannyira szerteágazó témákat és műfajokat foglalnak magukba, hogy nem érdemes egy címmel azt sugallni, mintha ezek mindenáron összetartoznának. Azt is észrevettük, hogy szinte anélkül, hogy akartuk volna, az egyes évadok kezdtek szerkezeti felépítésükben és a bennük felvonultatott műfajok tekintetében hasonlítani egymásra. A dokumentum- és játékfilmen kívül visszatérő műfaj lett a hírmédiából származó riport („A független média romaképe” cím alatt), a kortárs művészeti projekt, a múzeumi kiállítás, a workshop, a színházi előadás, és persze a részvételi-közösségi médiaprojektek – persze ez attól is függött, hogy mikor mire volt lehetőségünk, mikor milyen programra tudtunk rácsatlakozni. Amikor viszont rá tudtunk kapcsolódni kulturális eseményekre, akkor azt megtettük; ilyenek voltak a kiállításlátogatások, a színházi fesztivál-látogatások, az április 8-ai Roma Kultúra Napja stb. Ily módon a Romakép Műhely a maga hat-nyolc tavaszonkénti szezonális programjával beleágyazódik a kortárs magyar kultúrába, az aktuális művészeti és médiatérbe, és maga is ezek egyik programelemeként funkcionál.

A nem feltétlenül a jelenhez köthető aktualitás részben azt jelenti, hogy a Romakép Műhely programjának összeállításakor azokat a művészeti és médiatartalmakat keressük, amelyek demokratikus célkitűzéseikben progresszívnek minősülnek, amit úgy is kifejezhetünk, hogy az emberi szabadságjogok talaján állnak, emancipatív erővel bírnak, kreatív formát öltenek, és kritikusak az elnyomó hatalmi struktúrákkal, beszédmódokkal szemben. Ilyennek tartjuk a Baranyi Benő által rendezett *Ania* és a Császi Ádám által rendezett *Háromezer számozott darab* című filmeket, ahogy feltárják a romák elleni egyéni és strukturális rasszizmust, és Debre Zsuzsa *Elfogadás Sütöde* című portréfilmjét, ami a romákról alkotott megszokott mediaképet árnyalja. Fuchs Máté *Feldolgozatlanul* című dokumentumfilmje feleleveníti a romák ellen elkövetett rasszista és jellegében népiértó gyilkosságsorozat emlékezetét, és ugyanezt teszi Neuberger Eszter és Pivarnyik Balázs riportfilmje a túlélőkkel készített beszélgetések segítségével – mindkét anyag ellene megy a felejtéskultúrának, ami a „másokként” definiált saját honfitársaink ellen elkövetett bűnökkel kapcsolatos felelősségvállalásról és a szolidaritásról való permanens megfeleledkezést jelenti. Másként, de az eddig felsorolt anyagokhoz hasonlóan paradigmaváltó Flohr Zsuzsi „Hogyan

tudtam meg?” című videója és pop-up kiállítása, amely a harmadik generációs roma és zsidó Holokauszt-túlélők szempontjából fogalmazza újra az identitás- és stigmamenedzsment témáját. A félév utolsó programjaként meglátogattuk a Néprajzi Múzeum Erdős Kamill-kiállítását, ahol tárlatvezetésben volt részünk, majd a szokásos kerekasztalbeszélgetés résztvevőinek segítségével tekintettünk rá az egyedülálló néprajzos életműre és annak ugyancsak paradigmaváltó természetére.

2023-ban már harmadik éve tartjuk napirenden az államtól független média romaképet és az arról, illetve annak előállítóival folytatott beszélgetést, idén Telex- és Partizán-riportok segítségével. A független média romaképe nem mindig mentes a hibáktól, mint amilyen például az, hogy előszeretettel tesznek portréik főszereplőjévé nem roma segítőköt a romákról szóló anyagokban, ahol nem a főszereplő kijelölése a problémás (néha azt is), hanem, hogy sokszor hiányzik az érintett roma közösség tagjainak a véleménye, hozzászólása. A kérdés az, hogy miként lehet megújulni ezen a téren, és hogyan lehet a megörökölt kliséktől távolságot tartani, amelyek sokszor nem, vagy csak részben az újságírók tudatos döntéséből jönnek létre, inkább a tanult műfajokkal együtt származódnak át. A független média pedig minden hibájával együtt legalább beszél a romák társadalmi helyzetével kapcsolatos kritikus kérdésekről, ellentétben az állam által szponzorált csatornákkal, amelyeken kifejezetten elhallgatják ezeket 2023-ban. A média romaképében megtörténő valódi paradigmaváltás, amelynek tehát vannak példái, ahogy a 2023-as évadban színre vitt filmek és tárlatok bizonyítják, a média és tágabban a kultúra hatalommegosztásának, azaz a diskurzusban való egyenlő részesedésnek lesz a következménye.

Statisztikák és hallgatói visszajelzések

A számok nem árulnak el semmit arról, hogy a Romakép Műhely tagjai és vendégei hogy érezték magukat az órákon és a programokon, mennyire voltak tanulságosak számukra a beszélgetések, mit és hogyan sajátítottak el az évad során. Mégis fontos, hogy számokon keresztül is bemutassuk, hol tart 2023-ban a filmklub. A Romakép Műhelyben az alapítása (2011) óta megszervezett 126 programon összesen 348 hallgató és 356 vendég fordult meg, ebből 2023-ban negyven hallgató és huszonkét vendég. (Ahogy a vendégek, úgy a hallgatók között is voltak visszatérők.) 2023-ban a kurzust alapszakos kódon 32, mesterszakos kódon 8 hallgató vette fel. (A Romakép azon ritka kurzusok közé tartozik, amelyeket alap- és mesterszakon is fel lehet venni.) Ebben az évben kísérleti jelleggel beindítottuk a Romakép Ügynökség-kurzust 7 hallgatóval (a kurzust két mesterszakos hallgató, Bozsó Ágnes és Simon Rekeka vezették.) 2022 óta a hallgatók a Neptun tanulmányi rendszeren kívül az órán is kitöltenek egy értékelő űrlapot. 2022-ben az oktató még csak arra kérdezett rá ebben a saját kérdőívben, hogy melyik programot (a filmeket, a beszélgetést) mennyire értékelik a hallgatók, miért szerették vagy nem szerették azokat. 2023-ban már egy bővített kérdéssort kaptak a hallgatók. Alább külön fejezetben tesszük közzé a felmérés eredményét.

Müllner András

Hallgatói program- és kurzusértékelés

Az alább látható számok az egyes programok összesített hallgatói létszámát jelzik.

Önértékelés

Jelöld sárgával, hogy hány programon vettél részt!

Anja és Jolika **37**

A kitörés ára **35**

Hogyan tudtam meg... **29**

Feldolgozatlanul **32**

Hárromezer számozott darab **31**

A néprajz romaképe **30**

Jelöld sárgával, hogy melyik tanulmányokat olvastad és tegyél egy sárga x-et ahhoz, amelyikből jegyzetet is írtál!

Horváth Bálint (2020): Baranyi Benő: Hiteles filmet akartam készíteni a diszkriminációról. Interjú az Anja rendezőjével, Filmhu, dec. 04. **32**

Kalmár György és Győri Zsolt (2018): Bevezetés: A nemiség és etnicitás tereinek kutatása a magyar filmben, in Kalmár György és Győri Zsolt (szerk.): Nemek és etnikumok terei a magyar filmben, Debreceni Egyetemi Kiadó, 7-16. **26**

Kende Ágnes (2022): Öcsém, milyen doktor vagy te, hogy ilyen autóval jársz? Qubit, 04.06. **26**

Erős Ferenc, Kovács András, Lévai Katalin (1985): Hogyan tudtam meg, hogy zsidó vagyok?, Medvetánc **31**

Kékesi Zoltán: Bevezetés, in K.Z.: Haladék. Holokauszt-émlékezet a kortárs művészetben, Kijárat Kiadó, 2011, 7-23. **24**

Pócsik Andrea: Appearance: Understanding Romani characters on screen and the use of Romani (Caló, Boyash, Angloromani) in various filmic representations **22**

Erdős Kamill: A magyarországi cigányság, in Vajda Imre (szerk.): Periférián. Roma szociológiai tanulmányok, Ariadne Alapítvány, 1997. **23**

Pontozd 1-től 5-ig a órai aktivitásodat!

5 - 14

4 - 17

3 - 8

2 - 1

Milyen feladattal teljesítetted a kurzust? Pontozd 1-től 5-ig!

kerekasztal-moderátor: 12

órai moderátor: 4

dolgozat: 16

marketing (Romakép Ügynökség): 8

Részlet egy hallgatói önértékelésből: „Részt vettem a Filmklub-marketing órán. Az én ötletem volt, hogy legyen a Romaképnek Instagramja, én hoztam létre az oldalt és kezdtem el rá feltölteni tartalmat. Többször kameráztam, vágtam videót.”

Pontozd 1-től 5-ig a féléves teljesítményedet!

5 - 15

4 - 17

3 - 4

2 -

Mivel egészítenéd ki az értékelés szempontjait? [Itt hangsúlyozni kellett volna, hogy az önértékelésről van szó.]

A kerekasztal-beszélgetéseknek mennyire volt aktív közönsége, tett-e fel kérdést a hallgató.

Mennyire voltál aktív a csoportbeszélgetések során, voltál-e szóvivője a csoportnak, készültél-e minden órára folyamatosan a szakirodalmakkal

csoportos feladatoknál az összefoglaló vállalása, kerekasztalbeszélgetés vezetése, pontosság az órára érkezést illetően, csoportos feladatoknál való aktivitás (együttműködés a csoporttal)

Pontosság

Segítettem-e a csoportmunkában mások kibontakozását?

Milyennek érezted a csoportdinamikát az órákon, 1-5-ig pontozd?, 1-5-ig mennyire ajánlanádi a kurzust más diákoknak?

Esetleg egy olyasmi kérdéssel, hogy mennyire voltunk aktívak a kis csoportos megbeszéléseken.

Értékeld a csapatban dolgozás/ gondolkozás teljesítményedet, pontosan megjelentél-e az órák idején

1-5-ig terjedő skálán mennyire tudnám visszaidézni az órákon/programokon látottakat/hallottakat?

Az oktató értékelésével

Mennyire foglalkoztál a kurzus által nyújtott tudás, téma- és kérdéskörök elsajátításában, feldolgozásában az óra keretein kívül? Pontozd 1-től 5-ig!

Mennyire ajánlanám másoknak a kurzus felvételét

Programokon való aktivitás.

A programok értékelése, kurzusértékelés

Pontszám alapján számított helyezések:

1. Háromezer számozott darab: 161
2. Anja és Jolika: 157
3. A néprajz romaképe: 141
4. A kitörés ára: 139
5. Feldolgozatlanul: 130
6. Hogyan tudtam meg...: 95

Pontozd 1-től 5-ig a programokat, és írd melléjük, melyik miért tetszett vagy miért nem! [Itt összeadtam a pontokat.]

Anja és Jolika: 157

5 - 29

4 - 3

3

2

A levetített filmek és a kerekasztal-beszélgetés is tökéletes megalapozása volt a félévnek témájában és a beszélgetés menetében is, bár az első vetítésként minden későbbit ehhez tudtam hasonlítani, még így is az egyik olyan óra volt, ami a leginkább megmaradt számomra.

Alapvetően nagyon jó élmény volt, különösen a Jolikáról szóló doku.

Ez tetszett a legjobban, a kisfilmek nagyon jók voltak, főleg a Benőé, az olyan témát dolgozott fel, amelyről (sajnos) csak ott hallottam először. A kerekasztal-beszélgetés is

érdekes volt, még bennem is egy csomó kérdés felmerült közben, pedig ez nem jellemző rám (általában ilyen eseményekkor ott, hirtelen sose jut eszembe kérdés, csak jóval utána)

kifejezetten izgalmas és jó személyes élmény volt a moderálás, emellett azt gondolom, hogy kerek és izgalmas volt a beszélgetés a vetített filmek kapcsán

Engem leginkább ez a vetítés kötött le, mert nagyon hitelesnek éreztem mindkét filmet. A Jolikában megjelentek olyan filmes elemek is, ami miatt azt még inkább élveztem, de az Anja is egy nagyon érdekes problémát feszegetett. A kerekasztal beszélgetés gördülékenyen zajlott, a moderátorok nagyon ügyesen vezették a beszélgetést.

ez a program nagyon tetszett, fantasztikus emberek voltak a vendégek, nagyon jó és érdekes beszélgetés kerekedett ki, rengeteg hasznos és fontos információval

Anja elgondolkodtató, Jolika szívmengető. a kerekasztal-beszélgetés is nagyon tetszett

A témák összekapcsolódnak, mindkét film romaképét autentikusnak véltem, nagyon jól jött ki szerintem, hogy ez volt az első program

Nagyon jó volt a két kisfilm, és utána nagyon érdekeseket mondtak a rendezők

Felkészült és dinamikus moderátorok, nyitott vendégek, jó téma, remek 2 rövidfilm, tetszett, hogy az egyik dokumentum a másik inkább rövidfilm kategória, nagyon jó első alkalom volt, jó indítása a kurzusnak.

Az első program és az, ahol tudtam kérdezni a kerekasztal beszélgetésen. Mindkét film nagyon tetszett és az is, hogy két viszonylag különböző műről is tudtunk beszélgetni és ezeket összehasonlítani is. Erős kezdés volt és sok kérdést felvetett.

nagyon érdekes téma volt az alulreprezentáció és a castingolás, jó előadók voltak, azzal, hogy meg lett híva Jolika is még személyesebbé vált a történet és a téma is. Engem nagyon meghatott az, amiket mondott, amennyire alázatosan beszélt Debre Zsuzsáról és a Jolika projektről is.

A két film is nagyon izgalmas volt, az pedig hogy vendégként mindkét rendező, ÉS Jolika is ott volt, nagyon érdekessé tette a beszélgetést is.

Első Romakép Műhelyes óraként tökéletes ízelítő és kedvhozó volt, Jolika természete nagyon magával ragadó, érdekesek voltak a filmek is és a beszélgetés is.

Szerintem nagyon jó, hogy ezzel a két filmmel indult a félév, a beszélgetés is tanulságos és mozgalmas volt, összességében megteremtették a megfelelő közeget az utánuk következőkhöz.

szimpatikus karakterek, érdekesítő téma

Izgalmas volt a beszélgetés és a filmek is. Remek kezdése volt a Romakép Műhely idei szezonjának.

kifejezetten érdekelt az interszekcionalizmus, amivel ez a program foglalkozott, a beszélgetés is nagyon gördülékeny volt, Jolikát szívesen hallgattam volna még hosszabb ideig

Nagyon tetszett, mert két nagyon különböző, mégis gyönyörűen kapcsolódó filmet láttunk és nagyon jók voltak a vendégek és volt idő kérdésekre is. Nekem fontos élmény volt, hogy az ebben a félévben három filmben is látott Jolikával személyesen tudtunk találkozni.

érdekes vetítések, érdekes beszélgetések a film elkészítésében érintett személyekkel

Szimpatikusak voltak a meghívottak. A Jolika pedig sokkal jobb, mint az Elmúlt, oszt jól van

Nagyon sokat hozzátett Jolika jelenléte, és izgalmas volt a két film párhuzama

Olyan filmeket ismerhettem meg, amikről még nem hallottam. A kerekasztal beszélgetés is érdekes és informatív volt.

Én moderáltam, nyilván tetszettek a filmek és a téma, ezért választottam ezt az eseményt. Örülök hogy mindenkit tudtunk beszéltetni, Zsuzsát fel is fogom majd még keresni a jövőben.

az első óráként az újdonság erejével hatott, nagyon szimpatikusak voltak a vendégek

Nagyon tetszett a beszélgetés meg a moziélmény is, tök klassz hely volt

nagyon tetszett a Jolikáról készült dokumentumfilm, és izgalmas volt utána a beszélgetés

Az egyik kedvenc programom volt. Mind a beszélgetés, mind a filmek nagyon elgondolkodtatóak és érdekesek voltak. Jó volt megismerni az alkotókat és Jolikát. Zsuzsa munkássága és az Ethnic Talents nagyon inspiráló számomra.

hatalmas kellemes meglepetéssel ért egy médiás kurzus ilyen szintű szervezettsége és komolysága, jók voltak a vendégek, szuper volt a moderálás

Nagyon élveztem a beszélgetést a meghívottak miatt. Nagy élmény volt számomra többet megtudni Jolikáról, hallgatni, ahogy az életéről mesél.

A kitörés ára: 139

5 - 13

4 - 17

3 - 2

2

Azt éreztem, hogy a kerekasztal-beszélgetés a résztvevők között zajlik és nem a moderátorok irányítják a menetét, bár ennek ellenére az érintett témák és a személyesebb hangvétel illettek a vetített filmekhez az egyéni életutakról.

Szintén egy szolid program, különösen jó volt, hogy roma értelmiségiek voltak a vendégek, a közösségi ház terme azonban szerintem nem volt alkalmas annyi ember befogadására.

Ez kifejezetten egy gondolatébresztő program volt számomra, és elgondolkodtató, hogy egyáltalán lehet-e bármilyen kisebbségről jól tartalmat készítenie egy olyan embernek, aki nem a kisebbség tagja. Őszintén, én a telexes filmnél (Öcsém, Tökölön is ülni kell) nem

vettem észre először azt, amit a vendégek mondtak. Egyébként egyetértek velem, de szomorú, hogy magamtól nem vettem észre. (Mentségemre szóljon legalább az, hogy akkor nem tudtam, hogy Tökölön van börtön, de tudom, hogy nem ez a cím volt az egyetlen probléma velem). A kerekasztal-beszélgetés pedig itt volt a legizgalmasabb, csak kár, hogy a telexesek nem jöttek el, úgy még izgalmasabb és igazságosabb lett volna, lehet.

Fontos reprezentációs szempontok mellett szerintem hasznos volt személyes tapasztalatokról is beszélgetni

A vetített filmek jók voltak (nekem a telexes jobban tetszett). Azt sajnáltam, hogy a Telex oldalát nem képviselte senki, mert úgy még izgalmasabb lett volna. Nem volt zavaró, ahogy Gulyás Klára online csatlakozott be.

A beszélgetés nagyon hosszúra nyúlt, de ettől függetlenül nagyon aktuális témáról volt szó, a vendégek nagyon készségesen és jól válaszoltak a feltett kérdésekre, tetszett.

Ugyanazt tudnám leírni, mint az előzővel kapcsolatban, olyan dolgokra hívta fel a figyelmemet médiafogyasztási szokásaimmal kapcsolatban, amire nem is gondoltam volna, hogy nagyobb figyelmet kellene fordítanom ezekre.

A kerekasztal-beszélgetés nagyon szuper volt, igazából csak a levetített videók könnyű megközelíthetőségével lenne gondom. szívesebben néztem volna olyan anyagokat, amik el vannak dugva.

A téma nagyon érdekes és fontos a kurzus keretein belül beszélni róla, de a Telepjárós videót hosszúnak véltem.

A terepmunkás videó nem volt túl dinamikus, a beszélgetésen viszont izgalmas volt a téma, csak kicsit sokáig tartott, tetszett a helyszín.

Nagyon jó beszélgetés alakult ki, mindenki nyitott volt, mindenkinek volt mondanivalója, tanácsa és megosztani valója, vitaindító gondolata (a kerekasztalra gondolok most), a moderátorok is vették mindig a lapot, remekül támogatták a beszélgetést, figyelmesek voltak. Nagyon szépen tartotta a színvonalat az első óra után, sőt!

Érdekes téma, sokat lehet róla beszélni. A meghívottak nagyon aktívak voltak és rengeteg elgondolkodtató dolgot mondtak, felnyitották a szemünket és tökéletesen fenntartották a figyelmet.

Annyiban érdekes volt, hogy rámutattak, hogy mi a negatív reprezentáció a Telexes videóban, viszont elég vontatott volt a beszélgetés és a témák nem annyira váltakoztak, annak ellenére, hogy sok volt a vendég. Lehetett volna kicsit interaktívabb.

A telexes videó kritikai szempontból volt érdekes, a telepjárós pedig szerintem nagyon jól össze volt rakva, nagyon átfogó volt, és azóta is rendszeresen eszembe jut, sokat beszéltem róla másokkal.

A videó anyagok érdekesek voltak és magam is sokat tanultam, mint első generációs értelmiségi. A beszélgetésből néha kikököntetett, hogy az egyik résztvevő online volt, de összességében jól lett orvosolva a probléma, hogy nem tudott eljönni.

Kicsit elhúzódott és nehéz volt követni a beszélgetést, de nagyon örülök, hogy foglalkoztunk ezzel a témával!

Izgalmas volt a téma, csak nehéz volt feldolgozni a hosszú Partizán-videót.

Nem éreztem hogy lényegretörő beszélgetés alakult volna ki.

Nagyon örülök, hogy a program által eljutottam a Kesztyűgyárba, mivel ez volt az elő Romaképes program, amin részt vettem, nagyon sok új nézőpontra hívta fel a figyelmemet, ha roma reprezentációval kapcsolatban nézek mozgóképes alkotásokat.

Remek beszélgetés volt a meghívottakkal, sok fontos dolgot osztottak meg velünk, ami nagyon jól fog jönni leendő tartalomgyártóként.

Nagyon hasznos téma, amihez többször vissza fogok valószínűleg csatolni a további tanulmányok során, talán mert annyira aktuális és pont ezektől a médiumoktól fogyasztok gyakran tartalmat. A beszélgetés lehet, hogy a zoomos megoldás miatt, amiről persze nem tehetnek a szervezők és résztvevők, nem volt annyira hangulatos.

Jó volt a helyszín és hogy elég sokan voltunk, és nagyon érdekesek voltak a kisfilmek/videók, nagyon sokat tanultam belőlük mind személyes mind szakmai szemszögből.

A két videóból a rövidebb jobban tetszett, de a beszélgetés is hasznos volt, és a helyszín is szimpatikus volt

Ezen én moderáltam és miután utánakérdeztem jó visszajelzéseket kaptam a többiektől, az hirtelen ért, hogy nem minden meghívott tudott eljönni, de az interjú részét ennek ellenére nagyon élveztem. Azt, hogy végül moderáltam és Emesét is kitudtam segíteni nem bántam meg, nagy pluszt hozzáadott a félévemhez.

Szerintem kicsit hosszúra sikeredett, ezért nem nagyon kérdezett már a közönség a végén. Ezt több eseménynél is észrevettem amúgy, hogy elmegy az ember kedve a kérdésektől, ha túlnyúlik a program az idején, hiszen senki nem akar kellemetlenkedni.

Nagyon jó volt a hangulat, a vendégek önfelédtt és őszinte beszélgetése beszippantott.

Jó volt a beszélgetés és a videók is sok új dolgot tanultam a romák nehézségeiről

A vendégek szimpatikusak voltak és tetszett, hogy ilyen szókimondók voltak

Tanulmányi szempontból ez volt számomra a leghasznosabb program. A romák médiamegjelenéseinek elemzésében nagyon sokat fejlődtem emiatt a beszélgetés miatt.

Kicsit zsúfolt volt a terem, valamint valóban hosszú volt a partizános videó, a beszélgetés néha egy kicsit akadozva ment, de szintén nagyon érdekes és talán médiás hallgatók szempontjából egyik legrelevánsabb tematikájú óra volt, ahol nagyon sok fontos és okos dolog elhangzott a vendégek szájából, amit hazavihettünk magunkkal

Tetszett a kialakult heves vita. Érdekes volt roma nézőpontból kritikát hallani a róluk készült tartalmakról.

Hogyan tudtam meg...: 93

5 - 2

4 - 8

3 - 13

2 - 6

Számomra a cím személyességével ellentétben a beszélgetés túl objektívnek tűnt, erről a feldolgozó órán is volt szó.

A félév programja közül szerintem ez volt a kakukktojás, a meghívott vendégek kutatása inkább a zsidósággal foglalkozik, nem a romákkal, és látszott is, hogy saját zsidó identitásukról szívesebben és kompetensebben is beszéltek, én azt szűrtem le a romaság kutatásuknak inkább csak a peremterületén helyezkedett el. Bár az is igaz, hogy ezen a programon én lázasan vettem részt, ami persze nem igazán segítette a befogadást.

Itt valamiért csupán nem hangolódtam rá a meghívott vendégekre, illetve a téma is nagyon távont állt tőlem.

Szerintem nagyon izgalmas párhuzamokat vetett fel a program, a moderálás is érdekes volt, de számomra nem egészen reflektált a témából adódó kézenfekvő szempontokra.

Ez a vetítés nekem nem igazán tetszett, nem csak azért, mert számomra nehezebben értelmezhető volt a vetített anyag, hanem, mert maga a téma megközelítését is kissé erőltetettnek éreztem... [...] Egyébként magával a holokauszttal kapcsolatos, a zsidósághoz kapcsolódó könyveket filmeket szívesen olvasom és nézem.

Érdekes téma, viszont a kerekasztal-beszélgetés annyira nem nyerte el a tetszésem

Az egyik kedvenc levetített anyagom és beszélgetésem

A kerekasztal beszélgetés során talán jobban lehetett volna érinteni a kapcsolódó tanulmányt, nem éreztem olyan „személyesnek” a kerekasztal beszélgetést – nem a moderátorok részéről, ennek ellenére nagyon tetszett például a „Hogyan tudtam meg” projekt videója

Nagyon izgi volt a videó – a témája is, és a kivitelezése is, csak, amit utána az órán is beszélünk, hogy a két készítő már a film előtt elmondta a lényegét, és utána a beszélgetés emiatt döcögős lett

Jó téma, érdekes párhuzam, izgalmas vendégek. Jó gondolatok voltak. Nem alakult ki egy jó beszélgetés a kerekasztalon, hiányzott a roma oldala, ez sem segítette a dinamikát, nem volt egyben, a koncepció is a hiányzó vendég miatt felborult, de a moderátorok helytálltak. Nem igazán értettem miről is akar ez most szólni, se a filmről nem szólt igazán, se nem volt tudományos, inkább olyan furcsán volt személyes, kicsit erőltetetten.

Tetszik, hogy a zsidóságra is kitértünk és az olvasmányok is érdekesek voltak. Főleg a zsidó vonatkozásom miatt vonzott ennyire a téma, a beszélgetés őszintén annyira nem tett hozzám sokat.

Az interjú kifejezetten érdekes volt, viszont a másodiknál teljesen másra számítottam. Azt hittem lesznek benne igazi „hogyan tudtam meg” történetek (mint az olvasmányban is), és szerintem az sokkal izgalmasabb is lett volna, még akkor is, ha csak 1-1 egyszerű interjúról is lett volna szó. A művészi kisfilm, valamint az, ahogy arról beszéltek az alkotók, nem tetszett. (Pl.: A „miért a Fekete-tengert választja el a szövegben Mózes?” kérdésre nem kaptunk rendes választ. Arra pedig, hogy miért pont erre a szövegre lett felépítve a videó, annyi volt a válasz, hogy ez [...] nemzetközi szinten is érdekes és releváns lehet. Ha több volt a szövegválasztás mögött, akkor arról nagyon érdekes lett volna még beszélni [...]. Legközelebb mindent megkérdezek, még azt is, hogy direkt hagyta-e benne a hangosítás-ikont a screenshotban!:D)

Ezen az alkalmon a sok rövidebb film miatt nehéz volt nyomon követni a beszélgetés során, hogy melyik vendég mihez szól hozzá, melyik stábból érkezett. Nagyon jó volt viszont, hogy az identitásról (főként a zsidó család témában) ennyire személyesen tudtak beszélgetni a moderátorok és a meghívottak.

Számomra talán ez a program volt az, ahol a legkevésbé tudtam figyelni.

Valamiért nagyon felszínesre sikeredett, pedig a téma alapvetően érdekes és a meghívottak is ígéretesek voltak

Jobb lett volna, ha nem az egyetemen zajlik a beszélgetés, a résztvevőket kicsit távolságtartónak éreztem a moderátorokkal szemben.

Utólag néztem meg [felvételtől a beszélgetést], szóval nem tapasztaltam meg, milyen volt élőben a hangulat, de az volt az érzésem, hogy nem alakult ki olyan jó dinamika a moderátorok és az alanyok között.

Talán ez volt a legkevésbé köthető a kurzus címéhez, témájához és a meghívott vendégektől se tudnék most idézni valamit.

Nagyon izgalmas videókat néztünk, de ahogyan azt a következő órai visszajelzések is mutatták, maga a beszélgetésből nekem úgy tűnt, mintha a meghívott vendégek nem ilyen kérdésekre számítottak volna, és az időhiány miatt az is kimaradt, hogy mindez a roma reprezentáció kérdésével hogyan vethető össze

Maga a kis videó nem egészen volt számomra érthető és a vendégek se voltak túl bőbeszédűek, így sok lényeges dolgot nem tudtunk meg. Itt se jött el minden meghívott, amit sajnáltam.

A vetítésen még ott voltam, de rosszul lettem, szóval a beszélgetésről eljöttem. Szerencsére most meg tudtam nézni youtubeon utólag és tetszett, de kicsit lehetett volna pörgősebb a beszélgetés.

A videó alapján szintén rokonszenves vendégek, megragadó téma

Belülről kicsit máshogy érzéltem a beszélgetést, mint kívülről mások, de nem éltem meg túl sikeresnek. Azt hittem jobban sikerül majd a meghívottakkal kapcsolódnom de ez sajnos nem jött össze.

Feldolgozatlanul: 130

5 - 16

4 - 11

3 - 2

2

Szerintem itt egészítették ki leginkább a kerekasztal-beszélgetés és a vetített filmek egymást, a rendezők az alkotói szándéokra is ugyanúgy kitértek, mint a filmjeik témájára.

Nagyon jó program volt érdekes témával és érdekfeszítő filmanyaggal. A meghívott vendégeket öröm volt hallgatni. A CEU székei nagyon kényelmesek.

A téma fontos, a levetített videók jó, értékes tartalmak, tehát ez alapján mindenképp egy jó program volt. Itt a kerekasztal-beszélgetés valamiért nem tudott annyira lekötni, azért adtam négyest (bár ez lehet az én hibám, mert emlékszem, hogy erre az eseményre úgy érkeztem, hogy előtte olyan híreket kaptam, hogy nagyon nagy kavár volt miattuk a fejekben, és nagyon stresszeltem miatta). De az esemény után otthon visszanéztem a levetített videókat.

Ez az esemény szerintem nagyon jó volt. Érdekes volt a vetített anyag, és nagyon fontos témát/eseményt dolgoz fel. Bevallom, hogy magamtól nem igazán gondolkoztam/gondolkoznék el azokon a problematikákon, amivel foglalkozik a film. A beszélgetés dinamikus és izgalmas volt. Szerettem ott lenni.

Valahogy nem éreztem a szikrát a vendégek és a kérdező felek között, de a mai napig nem tudom megmagyarázni, hogy miért, lehet hogy a kérdések nem voltak elég feszesek?

Mindkét filmet érdemesnek tartom megnézni, a kerekasztal beszélgetés is nagyon összhangban volt a látottakkal, annak ellenére, hogy nehéz erről a témáról beszélni

Nagyon tetszett a film és az utána lévő beszélgetés is nagyon hasznos volt

Nagyon jó moderátorok, jó kérdések, lelkes vendégek, jó helyszín. Kerek egész volt.

Nagyon fontos témának tartom. Nem csak abból a szempontból, hogy megismerhettem és megtudhattam többet egy tragikus eseményről, hanem az érzelmi teher bemutatása miatt is.

Az egyik legérdekesebb téma volt, jó volt magamat edukálni benne az esemény által. A dokumentumfilm érdekes, de egyben nagyon megrázó is volt. Maga a beszélgetés szerintem a hely nagysága miatt elég frontálisra sikerült és kicsúszunk az időből, ami picit zavaró volt, de ennek ellenére, izgalmas volt a moderátor-vendég beszélgetés.

Ez volt a legkeményebb, nehéz volt nézni, de nagyon tetszett a dokumentumfilm, csak sokat sírtunk közben.

Számomra az egyik legérdekesebb és leghasznosabb rendezvény volt, mivel nem voltam jártas a romák ellen elkövetett gyilkosságsorozat témájában, csak felületesen és a rendezvény után is hosszan gondolkoztam még a hallottakról.

Ez nagyon komoly, a többinél jóval nehezebben feldolgozható téma volt, de nagyon szépen, az áldozatoknak minden tisztességet megadva sikerült feldolgozni szerintem.

Nehéz téma, intenzív beszélgetés, tetszett

Számomra ez volt a legmeghatározóbb program, nagyon intenzív hatással volt rám a film, utána erős szükségét éreztem a látottak megbeszélésének – meg is hozta a várt segítséget a beszélgetés, utána sokkal könnyebben tudtam elraktározni és valahova tenni az elhangzottakat.

Igen elgondolkodtatóak voltak a filmek, a beszélgetés is sok mindent elindított bennem, de kicsit befejezetlennek éreztem az egészet. (Ez persze az időkorlát miatt volt, semmi köze nem volt a program teljességéhez.)

Talán ez volt a leghasznosabb és a leghatásosabb téma, nyilván megrázó is, beszélgetésekben azóta is visszautalok rá, jó munkát végeztek a moderátorok, főleg a nehéz témához képest

Nagyon inspiráló és izgalmas volt a CEU épületében lenni, erre a vetítésre is elég sokan eljöttek, és sok olyan arcot láttam akit se előtte, se utána, ott kíváncsi lettem volna, hogy ők honnan jöttek, esetleg CEU-s diákok? A filmek nagyon jók voltak, a meghívottak változó emléket hagytak bennem, mert volt aki érdekesebb válaszokat adott és volt aki ChatGPT válaszokat adott. És kár volt, hogy nem jutott idő közönségkérdésekre.

Nagyon jó vetítések, viszont számomra néha kicsit nehezen voltak követhetőek az elhangzottak a meghívottak részéről

Elfogult vagyok, de szerintem tartalmas beszélgetés volt és fejleszthettem a minimális nyilvános beszéd skillemet

Személyesen nagyon fontos témának tartom, amiről ez az alkalom szólt – talán a legfontosabbnak a félév során érintettek közül. Moderátorként nyilván teljesen más perspektívából láttam a beszélgetést, de szerintem nagyon jól működtek együtt az meghívott vendégek, és izgalmas beszélgetés lett, kár, hogy a végén nagyon kevés idő maradt a külső kérdésekre.

A filmek nagyon megérintettek, de a beszélgetés annyira nem. Persze ez teljesen szubjektív, nem a meghívottakat akarom kritizálni, csak valahogy nem kapta el annyira az érdeklődésemet ez a kerekasztal. Talán a kérdések, vagy nem volt elég lendületes? Nem tudom.

Hiánypótló beszélgetés

Érdekes volt a téma megint sok új dolgot tanultam és a a hely is szuper volt

A filmek nagyon jók voltak, de Fuchs Máténak érdekes volt a stílusa

Furán hangozhat, de túl nagyok éreztem az előadótermet, ahova beültünk, és ez utána a beszélgetésnél talán egy kicsit elidegenítően hatott az óriási távolság. A moderátorok profi munkát végeztek, ebben az esetben az alanyok „miatt” mentek kevésbé gördülékenyen a dolgok, de természetesen így is nagyon érdekes volt, ahogy felfedték a videóik készítésének körülményeit stb.

Szerintem a történekről készült film megfelelő hatást ért el, fontos része az emlékezetnek. Nagyon tetszettek a rendező megszólalásai.

Háromezer számozott darab: 164

5 - 27

4 - 5

3 - 3

2

A többnyire dokumentumfilmes reprezentációk mellett érdekes volt számomra látni, hogy hogyan tud betölteni egy nagyjátékfilm is hasonló funkciót.

Alapvetően jó program volt, csak azért nem maximális pontszám, mert a bemutatott film nem olyan anyag, amit szívesen néz az ember, bár a rendező szerint pont ez volt a lényeg, én a filmet mégsem ajánlanám megnézésre az ismerőseimnek.

Az a helyzet, hogy én nagyon nem szeretem az olyan típusú filmeket, mint a Háromezer számozott darab, vagy csak szökő évente egyszer. Ennek az az oka, hogy azokat a filmeket szeretem, amelyeket ha megnézek nem lesz a lelkem rosszabbul tőle, mint előtte volt. És a Háromezer számozott darab nem ilyen volt. Itt nemhogy utána volt rossz a kedvem a filmben látottak miatt, hanem közben is többször becsuktam a szemem, hogy én ezt nem szeretném látni. Ennek ellenére azért adtam öt pontot, mert vitathatatlan, hogy ez egy nagyszerű alkotás, és ezen nem csorbíthat az én struccpolitikám sem.

Nagyon fontosnak tartom a filmet és örülök, hogy közösen néztük meg, de számomra túl sok volt a meghívott beszélgetőpartner, így szétágazott a beszélgetés is és szerintem lényegi kérdésekre nem maradt idő

Nekem talán ez a film tetszett legkevésbé. Nem volt szimpatikus a rendező „beköszönője” azzal, hogy bűntudatot kell érezni a film során, számomra provokatív volt ez megszólalása. Természetesen nem ez határozta meg a filmről alkotott véleményemet, de a filmes megoldások és a feldolgozás nyers módja számomra lelkileg lehúzóan hatott. Nehezemre esett a tekintetemet a filmvásznon tartani, de nem bűntudat miatt, mert a legkisebb mértékben sem engedték a fehér szereplők, hogy azonosulni lehessen velük, hanem a már

említett okokból. A beszélgetés izgalmas volt, ami feltűnt, hogy Császi Ádám néha dafke mást mondott, csak ne kelljen egyetérteni a moderátorokkal.

A beszélgetés és a film is nagyon tetszett, elgondolkodtató volt

Elég kaotikusra sikeredett, sokszor úgy éreztem, hogy nem feltétlenül a kérdésekre kapunk válaszokat, de ennek ellenére amúgy pozitív volt, hogy nagyon jó energiákat hozott a terembe Horváth Kristóf

Imádtam a filmet is, és a beszélgetést is. Maximum annyit tudnék mondani, hogy sajnálom, hogy a legelső sorban néztem végig a filmet

Napokig gondolkoztam a filmen is és a kerekasztalbeszélgetésen is, Császi Ádám és Horváth Kristóf is nagyon nyíltak voltak a beszélgetés alatt, főleg Kristóf önfeledtsége miatt szerintem ez volt a legjobb beszélgetés

Örülök, hogy láthattam ezt a filmet, és hogy utána lehetett beszélni az alkotókkal

Kiemelkedően jó volt, főleg mert a film is baromi jó volt, minden egyes vendég nagyon beletette magát és hozzájárult ahhoz, hogy ez egy nagyon informatív és színvonalas esemény lehessen. Egyszerűen egy remek alkalom volt, kiváló. Moderátorok ügyesek voltak, bár én engedtem volna, hogy közben legyen egy kérdés ha már valaki jelentkezett, erre kifejezetten emlékszem. Legközelebb lehetne mondani, hogy ilyen esetekben nyugodtan engedjük meg a kérdést, főleg ha a kérdező nem diák, hanem külsős érdeklődő. A mikrofonokkal volt valami furcsa, de a videón nem hallatszik annyira.

A LEGJOBB FILM, LEGJOBB BESZÉLGETÉS. Lesokkolt.

Ezt a filmet egyébként is meg szerettem volna nézni, így külön öröm volt, hogy olyanokkal láthatom, akik kellő nyitottsággal és érzékenységgel tudják szemlélni azt. Maga a film nagyon megdöbbentő és izgalmas volt, teli volt utalásokkal, amiket talán egyszerre nehéz is feldolgozni, de a beszélgetés is igazán érdekes volt. Talán ez a kerekasztal tetszett a legjobban, elég aktívak voltak a vendégek, sok kulisszatitok volt megosztva velünk és a kérdések is jók voltak.

Itt moderáltam, izgalmas volt. Jó, hogy ez a film is a program része volt.

Már meg szerettem volna nézni a filmet, érdekelt, így örültem, hogy beszélhettünk róla.

Úgy érzem, hogy első moderáláshoz képest jól teljesítettünk, szerintem nagyon kedvesek és együttműködőek voltak a vendégeink. Jól éreztem magamat a beszélgetésben és a felkészülés során is, úgy gondolom, hogy szívesen vezetnék hasonló beszélgetéseket a jövőben is.

Nagyon lenyűgözött a film, jó volt, hogy az alkotói, színészei betekintést nyújtottak a saját olvasatukba, illetve a háttér folyamatokba.

Imádtam a filmet, a beszélgetés is jó hangulatú és informatív volt

A film és a beszélgetés is kiváló vot!!

Mindenképpen szerettem volna előbb utóbb megnézni ezt a filmet, örülök, hogy ilyen közegben tettem végül, nagyon sokat hozzáadott a beszélgetés a filmélményhez és annak értelmezéséhez.

Szerintem ez volt a legjobb program! Lehet a fikciós film miatt, lehet a beszélgetés intenzitása miatt, ugyanakkor nagyon tartalmas, gondolatébresztő volt az egész. Sajnos itt is kevés volt az idő, de a program végén mégis teljesnek éreztem a filmmel összekötött kerekasztalbeszélgetést.

Talán a legjobb film volt, a beszélgetés is jól sikerült, bár nehezebben indult, de gördülékeny lett

Szuper volt a helyszín, jó sokan voltunk, a filmet nagyon élveztem, jól működött Császi Ádám online jelenléte és szuperek voltak a meghívottak, különösen Horváth Kristóf számomra nagyon értékes dolgokat mondott.

Nekem egyik személyes kedvencem volt ez a program, a film mondanivalója és kivitelezése nagyon megfogott

A félév során a Jolika mellett ez a film tetszett a legjobban és a rendező gondolataival is tudtam azonosulni, a kérdésekre sajnos nem jutott idő.

Jó volt, hogy egész estés játékfilm is bekerült a programba, ráadásul friss alkotás. Az is nagyon érdekes volt, hogy a meghívott vendégek közül voltak alkotók is, akik belülről látták a folyamatot, és olyan szakértők, akik más szempontok szerint tudták értékelni.

Maga a film tetszett, bár a kerekasztalnál voltak megkérdőjelezhető részek. Azt külön sajnáltam, hogy nem jutott idő a közönség kérdésre és így néhány gondolat maradt bennem a film kapcsán.

A film nagyon tetszett, azóta is ajánlgatom a barátaimnak. [...] Zsuzsát szívesen hallottam volna többet beszélni, azt éreztem a meghívottak közt nem volt meg a harmónia és nem tudott fluid módon menni a beszélgetés. Amikor meg fluid módon ment akkor tökre elkalandoztak. Potenciál nagyon sok volt ebben a beszélgetésben, de nem tudták kihozni belőle. Ja meg Kristóftól el kellett volna párszor kobozni a mikrofont, mert így nem lehet beszélgetést vezetni, ha ő mindig elviszi a témát.

Kiemelkedő filmélmény, érdekes beszélgetés

Nagyon tetszett a film és a mozi is

A film nekem tetszett, de sok megváloszalatlan kérdés maradt bennem a beszélgetés után. Ádám nem nyerte el a szimpátiámat és idő hiányában csak egyet tudtam tőle kérdezni, de nem is biztos hogy a többi kérdésemet fel mertem volna tenni neki.

Grandiózus program, provokatív film, minden egyes vizsgálható szempontból, viszont közvetlen utána személy szerint nekem szükségem lett volna feldolgozási időre, hogy bármit is kérdezni tudjak az alkotóktól. A rendező film előtti monológja miatt elég ideges voltam, valamint Panniék kérdéseire is válaszolhatott volna türelmesebben és empatikusabban, de

szeretném azt hinni, hogy ez a fura légkör csak amiatt jött létre, mert Ádám online volt jelen. Kristóf jelensége is egy idő után sok volt, de ő is mondott nagyon jókat.

Érdekes volt látni, hogy hogyan került feldolgozásra a téma játékfilmes keretek közt. A beszélgetés is tetszett, de nem igazán tudtam azonosulni a rendező gondolataival.

A néprajz romaképe: 141

5 – 16

4 - 13

3 - 3

2

Annak ellenére, hogy a kurzus tulajdonképpen egy filmklub, érdekes volt számomra a térváltás, hogy milyen, ha egy kiállításra kerül a hangsúly mozgóképes ábrázolás helyett.

Kiváló lezárása volt a kurzusnak, értékeltem, hogy az utolsó programon nem kellett végig ülni, így, tárlatvezetéssel sokkal interaktívabb volt az egész élmény.

Érdekes a kiállítás, sajnálom, hogy egyénileg nem jutott több idő a felfedezésére, a beszélgetésen én nem tudtam már részt venni

A kiállítás nagyon jóra sikerült, szívesen megnézném még egyszer, a beszélgetés során is érdekes részleteket tudhattunk meg az összeállításáról és a kutatómunkáról

Nagyon tetszett a kiállítás, tervezem is, hogy visszamegyek újra megnézni, mert alaposabban szeretném áttekinteni minden részletét. A beszélgetés is jól sikerült, azt sajnáltam, hogy nem maradt rá túl sok idő, pedig még hallgattam volna órákig.

Szuper volt a kurátori munka, maga a kiállítás is borzalmasan tetszett, szerintem még vissza fogok menni újra megnézni

Nagyon jó volt a kiállítás, egy újfajta tér is megjelenhetett így a kurzus keretein belül, a kerekasztalbeszélgetés bár kicsit rövidebbre sikerült az idő szűke miatt, nagyon érdekes volt a kiállítást egy másik szemszögből is látni, úgymond a háttérből

Jó volt az interaktivitás így utolsó órára, különleges embert ismerhettünk meg. Összesen, szintén leginkább a többi miatt, 3 pont.

Csak azért 4, mert nem volt időnk rendesen belemélyedni a kiállítás témájába, pedig nagyon érdekelt volna mélységében is. Maga a körbevezetés professzionális volt, látszott, hogy ez a projekt egy szerelemgyerek, amit úgy is kezeltek a kedves kurátorok is. A rövid hajú hölgy valahogy nagyon magával ragadóan tud mesélni, ami a kerekasztalnál és a körbevezetésnél is meglátszott.

Nagyon érdekes és igényes volt a kiállítás. Jó, hogy volt ilyen „műfaj” is, és nem csak filmek.

Erdős Kamill munkássága nagyon magával ragadó és őszinte, engem alapjáraton is nagyon érdekel a fotózás, így végképp élveztem. A tárlatvezetésnél így, hogy sokan voltunk, néhol nem volt a legideálisabb, nem lehetett látni mindent, de utólag végigfutva meg lehetett nézni a kimaradt részeket.

Nagyon tetszett a kiállítás, a film és a beszélgetés is, mivel végig érezhető volt az a rengeteg tisztelet, amivel a készítőik fordulnak Erdős Kamill munkássága és a roma kultúra felé. Talán kicsit kevesebb fővel még élvezetesebb lett volna a tárlatvezetés, de szerintem vissza fogok látogatni még, hogy alaposabban megnézhsek mindent.

Engem nagyon érdekel a romák kulturális és néprajzi háttere így nagyon örültem, hogy a kiállítás inkább történeti, kultúratörténeti, néprajzi irányból közelítette meg a cigányság témáját, ezzel kiegészítve a félévben tanultakat.

Tetszett a kiállítás, maga a körbevezetés kicsit zötyögősnek hatott, a kerekasztalbeszélgetés érdekes volt

Alapvetően nagyon érdekes volt a kiállítás, sajnos kicsit fáradtan érkeztem erre a programra így kevéssé tudtam csak koncentrálni a beszélgetésre.

Jó volt, hogy most nem csak ültünk, de aktívan körbesétáltuk a kiállítást. Ezzel egy másik perspektíváját ismertük meg a témának és a kerekasztalbeszélgetés is új fényben világította meg a néprajzkutatás egy szegletét.

Valamiért ez a program hatott meg a legjobban, ez is nagyon emlékezetes volt, ajánlanám másoknak a kiállítást is

Nekem óriási élmény volt moderálni az eseményt, felkészülni, összeállítani a kérdéseket, rendszerezni a gondolatokat úgy, hogy következő és értelmes legyen. Nagyon jó volt Mártival együtt dolgozni ezen, és azt hiszem, jól sikerült az esemény. A kiállítás maga pedig szintén zseniális és abszolút hiánypótló.

Véleményem szerint a kiállítás roppant érdekes volt, nekem teljességgel lekötötte a figyelmemet, viszont volt benne pár „üresjárat”

A kiállítás témáját érdekesnek találtam, a beszélgetés kicsit nekem túl szakmai volt

Sajnáltam, hogy nem volt idő először megnézegetni a kiállítást, mert így a tárlatvezetés része kicsit fárasztó volt, hosszúnak tűnt, de mindenképp visszamegyek megnézni rendesen is, és fogom is ajánlani embereknek!

Tetszett a változatosság, hogy másfajta helyszínre mentünk, mint eddig és meg tudtunk nézni egy új kiállítást. Érdekes történeteket olvashattam, bár nekem a körbemutatás és a magyarázatok kicsit sok volt a végére, jobb szeretek a saját tempómban haladni. A kerekasztalbeszélgetés és a film érdekes volt és a meghívottak is szimpatikusak. Külön tetszett, hogy betekintést nyerhettünk a kurátori munkálatokba.

Nagyon szuper kiállítás, talán a kiállításon eltöltött idő kicsit kevés volt

Tetszett az ilyen múzeumjellegű kiállítás és a film is

Érdekes volt a kiállítás és a tárlatvezetők izgalmasan és lelkesen vezettek körbe

A kiállításhoz sokban tudtam kötődni, mivel anyukám Tótkomlóson nőtt fel, aminek egy külön falat szántak a kiállítók. Sok új dolgot tudtam meg Magyarország cigányságáról és hasznos volt megtudni, hogy hozzám közel álló magyar településeknek milyen gazdag etnikai története van. A beszélgetés kissé hosszúvá nyúlt ezért már nem tudtam maximálisan koncentrálni a végére de jó volt belátást nyerni a néprajzi kutatók munkássága a filmen és a beszélgetésen keresztül.

Egy kicsit álmos hangulatú volt a légkör egy alapvetően érdekes emberrel a középpontban. Sajnálom, hogy megnézni már nem is volt idő egyénileg a kiállítást, valamint, hogy szegény moderátorok hoppon maradtak rengetek kérdésükkel, aminek a megválaszolására nem jutott idő.

A kiállítás nagyon tetszett, a körbevezetés viszont nem volt a legjobban szervezve. Sokkal könnyebben és kényelmesebben végig tudtam volna nézni, ha nem együtt kellett volna mozogni, mert így nem nagyon fértem oda a kiállított tárgyakhoz.

A kurzus általános hallgatói véleményezése

Írj pár soros általános véleményt a kurzusról (kommentek, kritikák, javaslatok)!

A kurzus során különösen tetszett a felépítése, a filmvetítéseket követő feldolgozó órák, a kisebb csoportokban más hallgatók szemléleteinek megismerése, a filmeket kísérő kerekasztal-beszélgetések és tanulmányok, valamint az, hogy minden vetítésnek megvolt a maga saját tere és hogy ezek visszanezhető és a hallgatókon kívül mások számára is nyílt programok. A tematikai felépítésen, az érintett témák ívén sem változtatnék, szerintem tökéletesen tükrözték és megvalósították a kurzus céljait.

Én alapvetően nagyon élveztem ezt a kurzust és egy kivétellel mindegyik program elnyerte a tetszésemet. Annyi kritikám lenne a kurzus megszervezésével kapcsolatban, hogy én szívesen vettem volna, ha a közös kibeszélő órákra is érkezik legalább egy vendég (ha mást nem, online formában), aki kapcsolódik a témához és lehet kérdezni tőle az anyaggal kapcsolatban. Én személy szerint azért nem tettem fel kérdéseket a kerekasztal beszélgetések során, mert én az ilyen események során sokkal jobban szeretek elmerülni a beszélgetőfelek kommunikációjában, engem kizökölt a ritmusból, ha a beszélgetés közben kérdéseket kell lejegyeznem, ráadásul ilyenkor az élmény számomra még olyan friss, hogy nem feltétlenül tudok releváns kérdéseket feltenni. Szerintem ezért lenne hasznos vendéget hívni a kibeszélős órákra, mert én legalábbis szívesebben tenném fel a kérdéseimet a kötelező irodalom elolvasása után, valamint azután, hogy a gondolataimat hagytam 1 hetet érlelni a témával kapcsolatban.

Szerintem az a téma, amivel a kurzus foglalkozik, egy nagyon fontos téma, hiszen sokan az ott ülők közül a jövőben lehet, hogy épp olyan filmeket fognak készíteni, mint a telexes tököli, vagy mint Baranyi Benő (reméljük, hogy az utóbbi). Emellett kiváló ötlet az a felépítés

is, hogy az egyik órán filmet nézünk, a másik órán pedig feldolgozzuk azt. Illetve az is tetszett, hogy nem voltunk mindig az egyetemen, bár szerintem ez semmit nem segített, vagy egyáltalán nem járult hozzá ahhoz, hogy az elefántcsonttoronyból kitekintsük, vagy másképp mondván, szerintem nem szolgálta ezt a célt. Viszont jó volt a változatosság. Azon az órán, amikor az első generációs értelmiségiekről beszéltünk, én úgy éreztem, hogy túl fekete-fehér volt a beszélgetés. Szerintem nem lehet olyat mondani, hogy akinek nincs diplomája, annak a házában nincs könyv és stb. És szerintem nem lehet úgy gondolni azokra az emberekre, akiknek nincs diplomájuk, hogy nem értelmiségiek, és nem lehet az alapján megkülönböztetni embereket, hogy van-e diplomájuk vagy nincs, hacsak nem HR-sek vagyunk egy cégnél. De amúgy maga az a megoldás is tetszett, hogy csoportban kellett dolgoznunk, és külön figyeltünk arra, hogy mindenki kapjon szót, bár nem mindig sikerült ez (de szerintem lehetetlen küldetés is volt). Talán még azt a kérdést boncolgattam volna, hogy: „azzal, hogy bármilyen kisebbségről készítek tartalmat, vajon nem szorítom-e őket még jobban ebbe a skatulyába?” Mert szerintem tök fontos minden olyan témával foglalkozni, ami a Romakép Műhelyben is felmerült, viszont ez a kérdés mindig motoszkál bennem valamiért. Összességében teljesen jó kurzus volt.

Alapvetően nagyon szeretem a kurzust, hogy van lehetőség nyitott diskurzusra, de általános benyomásom az egyeztető órákkal kapcsolatban, hogy sosem tudunk a tervezett témák végére érni - én jobban preferálnám, ha inkább kevesebb felvetésre, témára, de több időben, mélységében tudnánk reflektálni, beszélgetni, így talán kevésbé maradna hiányérzet, el nem mondott gondolat mind az órát tartóban (akár hallgató, akár oktató), illetve a résztvevő hallgatókban is.

Örülök, hogy részt vehettem ezen a kurzuson, mert a kisebbségi és marginalizált csoportokkal kapcsolatos társadalmi vélekedést és felelősségvállalást fontosnak tartom. Sokkal „fogyaszthatóbb” és élvezetesebb az óra, így, hogy események és órai műhelymunka váltják egymást. Ez egy nagyon jól kidolgozott koncepció. Javaslatként valamiféle terepmunkára tudnék még gondolni, amit másik pontban ki is fejtek. Az órai csoportmunkát lehetne még valamivel feldobni, amivel interaktívabb lenne. Esetleg gondolattérképezés vagy hasonló, de lehet ez már erőltetett és sokan nem is szeretik.

Én nagyon szerettem ezt a kurzust, szóval köszönöm a sok programot és ezekre a lehetőségeket. Annyi kritikát fűznék hozzá, ami talán nem is annyira kritika, hanem inkább az időbeli korlát (másfél óra) hibája ez, hogy jó lett volna még egy csomó kérdést kibontani és ezekről diskurálni. Illetve még azért is szeretnék köszönetet mondani, hogy végre nevet tudtam adni azoknak a nehézségeknek, amiket első generációs értelmiségiként megélek. Sajnos a környezetemben csak második- vagy sokadik generációs értelmiségiek vannak, mindig is volt egyfajta szorongásom mellettük és azokban a helyzetekben is, amikor ismeretlen elithez tartozó személyekkel léptem kapcsolatba, viszont a származási közegeből jövő emberekkel mindig nagyon jól megértettem magam. Pontosabban addig a pontig, mígnem egyetemista lettem, értelmiségi emberekkel vettem körbe magamat és két világ közé estem. Sokáig éreztem azt, hogy valami nagyon nem jó, de nem tudtam szavakba önteni, hogy mi az, és sehol sem volt jó. Most már tudom, és ez így talán már könnyebb. Beszélnem még mindig nincs kivel erről sajnos, mert az új közeg nem érti, miről beszélek és

elutasítóak ezzel kapcsolatban, az otthoni közeg felé meg lelkiismeretfurdalást éreznék, ha ezt felhoznám nekik. Egyszóval tényleg nagyon köszönöm, számomra ez is egy nagyon-nagyon fontos téma volt ami rengeteget segített!

Nagyon örülök, hogy részt vehettem a kurzusban, hiába voltam inaktív. Új gondolatokat teremtett bennem minden egyes anyag, olvasmány és beszélgetés, nagyon fontos embereket ismerhettem meg. Kicsit sajnálom, hogy ennyire passzív voltam, és csak csendes megfigyelőként működtem. Valószínűleg ha kevesebb lett volna a létszám, akkor aktivitásra kényszerültem volna bele, amit gyorsan meg tudok szokni. Egy áldás ez a kurzus 😊

Annyit tennék hozzá, hogy több dologról, jelenségről is másképp gondolkozom a kurzus elkezdése óta

Rengeteg szaktársamnak ajánlottam a kurzust a félév során mondván, hogy kinyitja az ember szemét, gondolkodását és olyan dolgokon, témákkal kapcsolatban is elmerengésre készítetnek a műhely programjai, amelyre az ember nem gondolt volna. Mivel a kurzus nagyon kitapasztalta a legjobb programszervezési módot, ritmust az évek során, kritikát, javaslatot nem igazán tudnék mondani. Nagyon jó, hogy a kurzus elhagyhatja az egyetem falait, remélem ez így is marad és a mozitermeken kívül kiállításokra is lesz lehetősége eljutni.

Nagyon sokrétű volt mind a program, mind a meghívott szakemberek, vendégek. Sok érdekes, új perspektívát kaptam. A köztes órákon azt éreztem, hogy nem férünk bele időben az előre megtervezettekbe, amit sajnáltam, mert izgalmasok voltak a feladatok, de ez lehet a viszonylag magas létszám miatt volt.

Már az előző féléves kurzus alkalmával is részt vettem egy-két eseményen. Tudom, hogy nehézkes, de a kontaktórák ha csak fél órával lennének hosszabbak vagy 20 perccel akkor az szuper volna, de tudom, hogy ez nem megvalósítható, senkit sem lehet kérni erre (bár azt tapasztaltam, hogy mindenki egész türelmes volt ha kicsit túlnyúltunk). Nagyon vártam, hogy én is járhasak. Azt gondolom egy ilyen kurzusnak a sikere sokban függ a diákoktól. Ez nem egy olyan szabadon választható, amit azért veszünk fel, hogy letudjuk a krediteket. Kicsit hiányoltam néhol a „tüzet” a csoportban, de ez csak egy magánvélemény, abszolút nem is konstruktív. Volt egy olyan érzésem, hogy ha valakinek lett volna negatív erősebb, kritikusabb, nem populáris véleménye az nem mondta meg. Hiányoltam egy olyan pontot, amikor egymásnak feszül két olyan vélemény, mint pl: a romák sokszor megérdemlik a sorsukat ezért meg ezért kontra a romákat mi taszítjuk a mélybe folyamatosan ezért tartunk ott ahol. Valamiért folyton egyetértettünk. Esetleg lehetne valami vitaszerű némelyik kontaktórán. Nagyon jók voltak a külső helyszínek.

Kétségek nélkül az eddigi kedvenc kurzusom. Nem az a cél, hogy egy vagy több adott témát bemagoljunk, megírjuk a vizsgát és el is felejtsük. Teljes mértékben felnyitotta a szemem, hiába voltam tisztában más etnikumok vagy tőlem bárhogyan különböző személyek nehézségeivel, eddig a kurzusig nem ástam bele magam, érzelmileg sem, ebbe a témába. Ez a tudás olyan fajta, ami végig fogja kísérni az egész életemet és tényleg hatással volt rám, magamat is jobban megismerhettem ennek tükrében. A jegyszerzési lehetőségek is ezt az importanciát sugallják. Nem változtatnék meg semmit.

Szerintem az egyik legérdekesebb kurzus jelenleg az ELTE-n. Nem csak témája, de a kurzus menete miatt is. Igazán jó kiszakadni az egyetemi falak közül és kinti terepen értekezni hasonló fajsúlyú témákról. Viszont azt éreztem, hogy én még elég "kezdő" vagyok ebben a témában és vannak nálam jóval edukáltabb diákok az órán, akik el tudták vinni a szót mások elől. Persze én is bele szólhattam volna az órába, de visszatartott valami kis félelem, hogy nehogy bármi rosszat mondjak. Talán azt tudnám javasolni, hogy a feldolgozós órákon, több interakció legyen és kevesebb olyan holtidő, ahol csak egy diák beszél. Lehetnének interaktívabb, játékosabbak az órák.

Nagyon tetszett a kurzus. Tök jó, hogy a programok mindig külső helyszínen vannak és bárki számára nyitottak. Szívesen felveszem majd újra ezt az órát.

Élveztem a programokat, számomra majdnem az összes helyszín ismeretlen és új volt, így örültem, hogy ezeket felfedezhettem. A közös munka is tetszett az órákon, csak néha kicsit ki kellett lépnem a komfortzónámból a felszólalással, de ezzel persze barátkozni kell.

Számomra hatalmas élményt jelentett ez a kurzus, főként, hogy nem médiásként, hanem a PPK-ról áthallgatva vettem fel az órát. Örülök, hogy a részese lehettem a beszélgetéseknek és megnézhettem olyan anyagokat, amelyekhez magamtól nem biztos, hogy hozzájutottam volna. Korábban is rengeteget foglalkoztam már a magyarországi romák helyzetével, írtam évfolyamdolgozatot is erről, aktívan önkénteskedem roma gyerekekkel, de a média szempontjából még nem volt alkalmam ilyen szinten elmerülni a témában. Úgy gondolom, ez a kurzus felnyitotta a szememet arra, hogy az eddiginél jóval kritikusabban tudjam vizsgálni a Magyarországon élő kisebbségi csoportok médiaképét, illetve a saját munkásságomat is, hogy miben tudok még fejlődni. Javaslatként csupán annyi fogalmazódott meg bennem, hogy az e-mail lista helyett lehet, hogy könnyebbség a hallgatók számára, ha Canvas-en történik a kommunikáció. Azon a felületen átláthatóbb, könnyebben visszakereshetőbb minden feltöltött anyag, gördülékenyebb a hétről-hétre készülés.

Szerintem egy nagyon jelentős és fontos témával foglalkozik ez a kurzus. Érdekes volt a félév során rengeteg aspektusból körüljárni a cigányság témáját. Külön kiemelném a kurzus szerepét az önreflexióm fejlődésében. Talán annyi javaslatom lenne, hogy részemről örültem volna, ha egy kicsit több szó esik a roma nép kultúrájáról, szokásairól, de ez abszolút egyéni preferencia.

Személy szerint nagyon hasznosnak találtam több szempontból is. Egyrészt kevés gyakorlati órán van példa ilyen szintű „bevontságra”, másrészt olyan programokra invitál minket ahova alapvetően kevés eséllyel kerülnénk.

A feldolgozó órákat időnként inkább gimnáziumi, mint egyetemi hangulatúnak éreztem

Én nagyon élveztem a kurzust, minden héten kíváncsian és örömmel jöttem be az órákra és az eseményekre. Egyrészt, mert azok tényleg mindig nagyon gondolatébresztők voltak számomra – illetve úgy láttam, hogy hallgatótársaim számára is –, másrészt interaktivitásuk miatt. Jó volt látni, hogy a félév során szépen lassan összekovácsolódik a csoport és egyre több ember mer őszinte véleményt formálni és meg is osztani azt a csoporttal, hogy egyre tartalmasabb beszélgetések alakulnak ki ténylegesen fontos témákról.

Izgalmas kurzus, örültem, hogy részt vehettem benne, sok tapasztalattal gazdagodtam. Szerintem jövőre is belopódzom a programokra. Ugyanakkor sokszor kényelmetlen volt, hogy nem lett beleszámolva a kezdéshez külsős program esetén az utazás ideje. Közvetlen az óra előtt egy másik szemináriumon is részt vettem és sokszor annak a vége előtt 15 perccel el kellett kéredzkednem, hogy időben odaérjek a Romakép Műhelyes programra, aminek nem nagyon örült a tanár. Valamint néha technikai szempontból átgondolatlanak éreztem a kerekasztalbeszélgetéseket. (Például teams/zoom bekapcsolódások, hangtechnika.) Lehet, kellene mindig egy technika felelős diák is.

A legjobb órák voltak a félévben, egyrészt nagyon szeretem a dolgozatom témáját, másrészt az összes program nagyon hasznos volt és sokáig fogok még rájuk hivatkozni. Minden médiásnak, filmesnek ajánlanám, negatív kritikám nincs.

Ez az eddigi egyik legjobb és legszínvonalasabb kurzus amin részt vettem, és ettől tényleges mentális, intellektuális igénybevételnek voltam kitéve, ráadásul egy nagyon fontos és nehéz témában. Nekem ez az igazi egyetemi színvonal és ezt várnám a többi kurzusomtól is, mert interdiszciplináris, átfogó és mély egyszerre. Az a javaslatom, hogy esetleg a politikai korrektség fogalmát érdemes tisztázni a kurzus elején, hogy ez pontosan mit jelent és hogyan kell alkalmazni, illetve tudatosítani azt hogy ez miért fontos. Nekem a kurzus egy folyamatos önreflexió is volt a saját PC-ségemre vagy éppen annak hiányára, és még most is vannak ezzel kapcsolatban kérdéseim.

Véleményem szerint ez a kurzus hihetetlenül hasznos, minden elvárásomat teljesítette, amik még akkor fogalmazódtak meg bennem, amikor a tavaszi félév elején felvettem a tárgyat. Az órák szervezettsége, logikus kontinuitása (a látottak/hallottak közös megbeszélése minden második héten nekem nagyon sokat hozott a programok értelmezéséhez, valamint örültem, hogy a többiek perspektíváját is hallhatom) számomra egy végtelenül szimpatikus megoldás volt. Egyetlen javaslatom az lenne talán, az, hogy valahogy több időt kéne fordítani a programokon résztvevők (nem moderátorok) kérdéseire. Persze tisztában vagyok azzal, hogy nehéz betartani az időkorlátokat, esetleg felmérni, hogy hány moderátori kérdés fér bele a programba úgy, hogy a többiek is tudjanak kérdezni. A másik észrevételem pedig, hogy mindig nagyon kevésnek éreztem az időt az egyetemen tartott órákra. A beszélgetések roppant érdekesek voltak, és sajnos egy-egy kérdés megvitatására nem elegendő az a másfél óra. Ez tulajdonképpen egy pozitív kritikája a kurzusnak, hiszen ezzel azt mondom, hogy mennyire érdekesek, gondolatébresztők a meghirdetett programok, és mekkora nyomot hagynak bennünk, hallgatókban. 😊

Nagyon hasznos óra, sok újat lehet tanulni, tudnám sok ismerősömnök ajánlani. Javaslat: Az összekötő órákon a csoportoknak mindig teljesen külön feladatot adnék, hogy ne kelljen ugyanazt 4x elmondani.

Nem ez volt az első Romakép Műhely évadom, de úgy éreztem, hogy ebben az évben különösen változatosra sikerültek a programok, nagyon jó volt, hogy sok helyen jártunk, és ennyi témát tudtunk érinteni. A programokat követő órákon sajnáltam, hogy valahogy soha nem tudtunk a végére írni, így lehet, hogy ezeket érdemes irányítottabban tartani, jobban szem előtt tartva az időt.

Mindenképpen ajánlani fogom ezt a kurzust a szaktársaimnak, mert nekem a kedvenceim között volt ebben a félévben. Javaslat vagy kritika nem formálódott meg bennem.

A kurzus követelménylistáját (tanulmányok, filmek, videók, cikkek stb) mindenképpen egy helyen kellene tartani, mondjuk a Canvasen. Ez az emailezgetés nekem annyira nem tetszett, de persze látom mögötte hogy miért praktikus. Csak sokkal rendszerezettebb és konfliktusmentesebb lenne ha meglenne minden egy helyen, frissítve. Nekem nem kifejezetten erősségem a csoportmunka, ezért kicsit sokalltam, hogy ennyi csoportos megbeszélés volt. Viszont az ilyen kis kreatív feladatokat, mint a mentizés vagy hasonlók értékeltem.

Nagyon változatos programok, az érintett kérdéskörök kiemelkedően érdekesek és hiánypótlóak. A beszélgetések figyelemfelhívóak (számomra megdöbbenő volt, hogy egyes témákban mennyire kevés ismerettel rendelkezem) motiválnak arra, hogy mélyebben beleássa magát a hallgató a témába. Ezek mellett a követelmény teljesíthető.

Az tetszett a legjobban hogy 2 hetente mindig érdekes programok voltak és kirándulva tanultunk inkább mint hogy egy osztályterembe be lettünk volna zárva. Érdekes volt a kurzus nem ilyenre számítottam de ez egy pozitív csalódás volt.

A programok nagyon tetszettek és nagyon hasznosnak éreztem őket. Ami a legjobb volt szerintem, az az első program, nagyon jó volt utána a beszélgetés, és Jolika is és Debre Zsuzsa is nagyon közvetlennek tűntek. Amit sajnálok, hogy nem tudtam részt venni a 3000 számozott darab közös vetítésén, mert kíváncsi lettem volna élőben arra a beszélgetésre.

Ez egy olyan óra volt, amiről rengeteget beszéltem a környezetemben élőknek és nagyon jó kezdeményezésnek tartottam, hogy a programokra külsős érdeklődőket is lehet hozni, amivel éltem. Szerintem nagyon jó a kurzus koncepciója, hasznos hogy van feldolgozó óra ahol a többi hallgatóval lehetőség van vitázni, beszélni. A külsős helyszínek közül több helyen (budapesti létemre) még sosem jártam, így ezt is nagyon pozitívan éltem meg, hogy új helyeket ismerhettem meg. Már a kurzus felvétele előtt is sokat foglalkoztam a magyarországi romák helyzetével, de emiatt most még komplexebb képet kaphattam.

Számomra kellemes meglepetésként szolgált az egész félév menete, nagyon örülök, hogy részt vettem rajta. Viszont néha úgy éreztem, hogy túl magasról tekintünk le a dolgokra, vizsgálván a jelenségeket, és alátámasztjuk a liberális fehér értelmiségi sztereotípiáját. Annyit vitattuk a romákat, hogy hirtelen zavar jön az emberre, hogyha találkozik eggyel – elnézést. Lehet, hogy érdemes egy olyan félévet kipróbálni – ha még nem volt ilyen -, hogy ez a kurzus egy safe placeként IS szolgáljon az amúgy ország különböző pontjairól érkező diákoknak, eljutván oda, hogy már a kurzus elején mondjuk tisztázva legyen, melyikük miért lehet rasszista, miért van rendben ennek a felismerése és későbbi feldolgozása, kinek milyen szituációkban születtek meg a romákról (vagy más kisebbségről) kialakult jelenlegi képe, a kulturális tőkén kívül. Ehhez viszont jóval kevesebb férőhelyes szeminárium szolgálna hatásosan, tehát nem tudom. Lényeg, hogy még lejjebből elindítani a kurzus perspektíváját. Ezek a kommentek természetesen nem vonatkoznak a teljes kurzusra, csupán egy impresszió felnagyítása.

Örülök, hogy jelentkeztem a kurzusra. Először akkor keltette fel az érdeklődésemet, amikor az első egyetemi napjaim egyikében mesélt a Tanár Úr a kurzusról az egyik programon. Véleményem szerint kisebbségek és az ellenük irányuló rasszizmus egy olyan téma, ami Magyarországon nem kerülhető ki, de talán sehol máshol, így nagyon örültem a lehetőségnek, hogy egyetemi keretek közt közelebb kerülhetek a témához. Előtte sajnos nem ismertem túl sok romákkal foglalkozó dokumentumfilmet. Nagyon tetszik a filmklub, mint ötlet, ahol szakértők véleményét hallgathatjuk meg a filmekről és minden egyébéről. Egy javaslatom lenne a kurzussal kapcsolatban. Szerintem jobban működne a Romakép marketingelése, ha ez nem egy külön csoport feladata lenne, hanem az eredi kurzus teljesítéséhez elvállalható feladat. Nagyon sok olyan ötletünk volt, aminek megvalósításához nem volt elég kapacitásunk, viszont az óra résztvevői közt könnyen szétsztható lett volna. Ezzel egyszerre fel lehetne pörgetni a Romakép platformjait és több feladatot biztosítani a résztvevőknek a kurzus teljesítéséhez.

A kurzus követelménylistáját (tanulmányok, filmek, videók, cikkek stb) mindenképpen egy helyen kellene tartani, mondjuk a Canvasen. Ez az emaillezgetés nekem annyira nem tetszett, de persze látom mögötte hogy miért praktikus. Csak sokkal rendszerezettebb és konfliktusmentesebb lenne ha meg lenne minden egy helyen, frissítve. Nekem nem kifejezetten erősségem a csoportmunka, ezért kicsit sokalltam, hogy ennyi csoportos megbeszélés volt. Viszont az ilyen kis kreatív feladatokat, mint a mentezés vagy hasonlók értékeltem.

[Javaslat a Romakép Műhely pályázati támogatásának elköltésére](#)

Néhány ötlet [volt, aki többet is bejelölt]:

- Program a 2023-as Romakép Műhely közössége számára (saját javaslat): 3

Esetleg plusz workshopokat tartani, ahol sokkal gyakorlatiasabban tanulhatnának a kisebbségek ábrázolásáról, messzebbre elutazni, kimozdulni Budapestről, és vidéken programokat szervezni

Ezt teljes mértékben támogatom, hogy érdemes lenne erre fordítani a pénzt. Akár valamilyen terepmunka formájában. Például valamilyen alapítvány munkáját megismerni, vagy részt venni egy hátrányos helyzetű gyerekeknek szóló foglalkozáson.

Az Uccu Alapítvány egy interaktív foglalkozásán részt venni, utána beszélgetni ott dolgozó roma fiatalokkal

Kivitelezhető kirándulások, önkénteskedés lehetősége, a filmekben bemutatott kezdeményezések, helyek meglátogatása, „cigánysimogató” jelleget elkerülve, kisebb csoportokban

- Nyári integrációs tábor roma és nem roma gyerekek számára. 26

- Egy jövőbeli Romakép Műhely-kiadvány költségei: 6

- Romakép Műhely könyvtárának fejlesztése: 2

- További saját javaslat:

A Kesztyűgyár Közösségi Ház nyári tábor vagy a BAGázs Egyesület támogatása

Több pénzt lehetne szánni a social mediára, a hirdetésekre, akár plakátolásra

Valamiféle terepmunkát, akár vidéki helyszínen, az odautazás költségeként és egyéb költségekként el tudok képzelni. Emellett egy kiállítás, akár a kampuszon, az ehhez való eszközök finanszírozását is elképzelhetőnek tartom.

Civil szervezetnek felajánlani az összeget

A Romakép Ügynökség munkájának támogatására, de esetleg egy új kamerába belefektetni ezt a pénzt, amivel az események rögzítésre kerülnek? Meg a yt csatorna fejlesztésébe is bele lehetne ezt a pénzt forgatni, hogy minél több emberhez eljuthasson

Esetleg alapítványoknak felajánlani? mindegyik ötlet tetszik egyébként, de amikor az órán megtudtam, hogy egy ekkora összeget elnyertünk, akkor egyből arra gondoltam, hogy eladományozhatnánk.

Megfelelő eszközök megvásárlása, mint egy jó konferencia kamera, vagy valami hasonló hasznos tárgy. Valami ilyesmi: <https://www.logitech.com/hu-hu/products/video-conferencing/conference-cameras/bcc950-conferencecam.960-000867.html>

Odaadományozni valamelyik, a csoport számára fontos non-profit szervezetnek.

Ingyen mozit szervezni roma gyerekeknek

Néhány romaképes hallgatóval merült fel bennünk az az ötlet, hogy az összeget felajánlhatnak egy olyan szervezet részére, akik munkássága kötődik a kurzus tematikájához.

Maradjon meg a kurzus, ameddig lehet

Az évad résztvevői

A Romakép Műhely tagjai a 2023-as évadban:

Ambrusztér Zsófi (dolgozat), Arnhoffer András (dolgozat), Bakó Bettina (kommunikáció), Balogh Hanna Dorka (moderálás), Balogh Lilla (kommunikáció), Bárdos Berta (dolgozat), Darányi Éva (moderálás), Darvasi Hella (dolgozat), Domoszlai Ákos (dolgozat), Fésű Anna (dolgozat), Foltányi Enikő (dolgozat), Frida Fanni, Gerencsér Eszter (dolgozat), Gettler Márta (kommunikáció), Grosser Fanni (órai workshop), Hasimov Asim (dolgozat), Hegedűs Eszter (dolgozat), Hóka Júlia (moderálás), Horányi Panni (moderálás), Horváth Júlia (órai workshop), Igaz Réka (kommunikáció), Juhász Janka (kommunikáció), Kathi Panna (dolgozat), Katona Bálint (moderálás), Kenderes Panna (moderálás), Kovács Ábel (dolgozat), Kovács Adél (dolgozat), Magó Boróka (órai workshop), Medvigy Édua (órai workshop), Mészáros (Emese) (moderálás), Molnár Réka (kommunikáció), Nagy Boglárka (dolgozat), Németh Flóra (moderálás), Sándor Anna (moderálás), Sárközi Lili (moderálás), Simon Rebeka (kommunikáció), Szabó Lilla (kommunikáció), Szucsik Andrea (moderálás), Torma Eszter Sára (dolgozat), Vörös Márton (dolgozat)

Vendégek:

Oláhné Vidák Jolán filmszereplő, Debre Zsuzsa kreatív casting igazgató, Baranyi Benő filmrendező, Balogh Adrienn újságíró, Kadét Ernő újságíró, Gulyás Klára kulturális antropológus, Horváth Zsolt újságíró, Flohr Zsuzsi képzőművész, Kóczé Angéla szociológus, Ausztrics Andrea vágó-szerkesztő, Fuchs Máté rendező, Kékesi Zoltán kultúrakutató, Császi Ádám rendező, Horváth Kristóf színész, Kovács Dezdemóna színész, Vigh Martin filmkritikus, Paréj Gabriella kurátor, Schleicher Veronika kurátor, Szuhay Péter kurátor

Programok

Anja és Jolika. Romák képviselete és ábrázolása dokumentum- és játékfilmekben

Az utóbbi időben egyre fontosabb témává válik a reprezentáció és a hitelesség a filmiparban. Nagyobb figyelmet kapnak azok a témák, amelyek korábban kevésbé voltak jelen a közbeszédben, például a rasszizmus, a szexizmus, vagy a diszkrimináció egyéb formái. A diverzitás jegyében 2024-től csak azok a filmek kaphatnak Oscart az élőszerelő film kategóriájában, amelyeknél a stáb tagjai és a film szereplői között is szerepelnek különböző kisebbségek bizonyos arányban. Az aktivista szervezetek által évtizedek alatt kiharcolt kvótarendszernek persze hangos ellenzői is vannak, akik a művészi szabadságra hivatkoznak és arra, hogy nem akarják a kreativitásukat kritériumrendszerek közé szorítani. A változás már Magyarországon is vetett kisebb-nagyobb hullámokat. Itthon is elindult egy törekvés, amelynek érezhetőek már az eredményei is. Egyre többen választanak amatőr szereplőt akár főszereplőnek, autentikus terepet a film helyszínéül, forgatókönyvírókat, akik saját tapasztalatokat hoznak be.

Anja

Levente, a fiatal orvostanhallgató egy magyarországi vidéki kórház szülészeten tölti szakmai gyakorlatát. Egy cigány nő esete kapcsán meginog bizalma tanára, Kovács professzor iránt és saját döntései váratlan helyzeteket okoznak. A film alapja megtörtént esemény, a roma szereplők többsége amatőr szereplő, a helyszín valóságos, nem épített.

Elfogadás Sütöde

Debre Zsuzsa rövid dokumentumfilmje egy cigány asszonyról szól, Jolikáról, aki egy pékséget hívott életre monori cigány asszonyok közreműködésével: az Elfogadás Sütödét. Jolika Monoron lakik, két gyerekével, azok unokáival és férjével egy háztartásban. Férje burkoló, fiai ácsok, ő pedig 20 éve a Máltai Szeretetszolgálatnál dolgozik. A monori piacon mindenki ismeri Jolikáékat, ott árulják a

süteményeket. Van hogy heti szinten több, mint negyven kilogramm süteményt sütnek. Amellett hogy dokumentumfilm készült róla, Jolika több fikciós filmben, reklámban, videoklipben szerepelt már.

 A program címe: Anja és Jolika

 A program ideje: 2023.03.08. 16:00-19:15

 A program helye: Cirko-Gejzír Mozi

 Levetített filmek: Jolika (2020, r. Debre Zsuzsa), Anja (2020, r. Baranyi Benő)

 Meghívott vendégek: Oláhné Vidák Joli, Debre Zsuzsa, Baranyi Benő

 Moderátorok: Szucsik Andrea, Balogh Hanna Dorka

Facebook: <https://fb.me/e/2OB3e70xl>

Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=ZCek6YfOUpA>

A független média romaképe

Két végén ég a gyertya - Általános iskolás roma gyerekek és diplomás roma fiatalok útja

„A független média romaképe” címmel immár harmadik éve szervezünk Romakép Műhely-programot. 2021-ben egy az oktatással kapcsolatos Telex-videó és az annak mentén kialakult vita volt a kiindulópont, 2022-ben egy Telepjáró- (Partizán) és egy Szabad Európa-videóból kiindulva beszélgettünk a roma (és nem-roma) politikáról, valamint a magyarországi csicskáztatásról. Idén visszatérünk az oktatás témájához, amit a két végéről közelítünk meg. Általános iskolás szegregátumi gyerekek, valamint diplomás roma fiatalok lehetőségeiről, illetve a témák médiaábrázolásáról lesz szó a két videóban, illetve utánuk a kerekasztalnál.

A két leadet idézzük:

„Hogyan kell fejlesztőprogramot indítani cigány gyerekeknek egy roma szegregátumban? Milyen kilátásai vannak egy itt felnövő gyereknek? Mit tud tenni egy alapítvány, ha nemcsak a szegénység, hanem sokszor a szülők is nehezítik a munkájukat? Hogy néz ki egy napja a programfelelősnek, Béres Tibornak, aki helyiként nem akarta tovább nézni, ahogy egyre jobban szétesik ez a városrész? Videóriport Durandából, Gyöngyös elhíresült cigánysorából.” (Telex.hu)

„Bár papíron jól néz ki, ha valaki a családjából elsőként szerez diplomát, korántsem tekinthető egyértelmű sikertörténetnek az első generációs értelmiségiek élete. A diploma ugyanis nem jár automatikusan sokkal jobb anyagi körülményekkel, a társadalmi ugrás pedig gyakran komoly lelki megterheléssel jár. A két világ közötti őrlődés annál gyötrelmesebb, minél nagyobb a távolság az indulási és az érkezési oldal között, így a roma értelmiségiek útja különösen rögzös.” (Partizán, Youtube-csatorna)

A program ideje: 2023.03.29. 16:00-19:15

A program helye: Kesztyűgyár Közösségi Ház (Budapest, Mátyás tér 15, 1084)

Vetített filmek: A kitörés ára, Partizán - Telepjáró #13; Ülni kell az iskolában? Öcsém, Tökölön is ülni

kell!, Telex.hu,

Vendégek: Balogh Adrienn újságíró, Kadét Ernő újságíró, Szirmai Norbert újságíró, Galyas Gyula újságíró (Telepjáró), Gulyás Klára egyetemi oktató (Tokaj-Hegyalja Egyetem), Horváth Zsolt (Romaversitas, ROMAKÉNT podcast).

Moderátorok: Mészáros Emese, Sárközi Lili

Program:

16:00-17:00 filmvetítés

17:00-17:10 szünet

17:10-19:00 kerekasztal-beszélgetés

Facebook: <https://fb.me/e/g4uFlq0yN>

Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=72SchJcGnDc>

Identitás és stigmamenedzsment. Hogyan tudtam meg...

The image is a promotional poster for an event. At the top left is the logo for 'ROMAKÉP MŰHELY' (Roma Image Studio) with a film camera icon. The main title is 'ROMAKÉP MŰHELY VETÍTÉS +POP-UP KIÁLLÍTÁS' in large, bold, black letters. Below it, the subtitle 'HOGYAN TUDTAM MEG...' is written in white on a dark orange background. Three film strip frames are shown: the first shows a woman in front of a building with the subtitle 'How did you realize that you were a Jew?'; the second shows a man's face with the subtitle 'I had always cherished a great story inside me.'; the third shows a newspaper clipping with a woman's portrait and the subtitle 'Szemes héru nemzeti ksebb...'. At the bottom right, the date and time '2023.04.12. 16:00 ELTE BTK MŰZEUM KRT. 6-8.' are printed in white.

Identitás és stigmamenedzsment. Hogyan tudtam meg...

Pop-up kiállítás: Flohr Zsuzsi: „Hogyan tudtam meg...”. Videók és kutatási napló kiállítása, Flohr Zsuzsi tárlatvezetésével 🗣️, illetve az „On the Ground the Possibilities” videó vetítése 🎥

A "Hogyan tudtam meg..." művészetalapú projekt a Shoah/Pharrajimos (Phárrájimosz) utáni harmadik generációs zsidó és roma identitás elrejtésének vagy éppen ellenkezőleg, elfogadásának közös vonásait és különbségeit vizsgálja. Ez a projekt többek között azokat a különböző megküzdési stratégiákat elemzi, amelyeket az említett generáció alkalmazott/alkalmaz saját származásával való szembenézése során. Azt gondolnánk, hogy a mai generáció valamiféle természetes módon nőtt bele saját kulturális identitásába, jelentsen az vallási vagy etnikai tudatot, kulturális hagyományokat, családi szokásokat vagy ezeknek valamilyen elegyét. Vagy azt is hihetnénk, hogy mindezeket a családja, környezete természetes módon hagyományozza rá, és veszi tudomásul a társadalom, amelyben él. A projekt ebből a gondolatmenetből indul ki. (Flohr Zsuzsi)

🎬Videók:

A "Hogyan tudtam meg" projekt videói összesen 28 perc hosszúak, magyar nyelvűek.

On The Ground, The Possibilities videó 14 perc hosszú, részben angolul részben magyarul van.

🕒Időpont:

április 12-én szerdán 16:00-19:00

🏛️Helyszín :

ELTE Média Tanszék, Múzeum krt. 6-8. Főépület, magasföldszint, 39-es terem

 Vendégek: Flohr Zsuzsi képzőművész, Kóczé Angéla szociológus, Ausztrics Andrea vágó-szerkesztő

 Moderátorok: Darányi Éva, Hóka Júlia

A program menetrendje:

16:00-17:00 – kiállítás- és filmnézés

17:00-17:10 – szünet

17:10--19:00 – kerekasztal-beszélgetés

 Ajánlott olvasmányok érdeklődőknek:

 Flohr Zsuzsi honlapja: <https://zsuzsiflohr.com/>

 Erős Ferenc, Kovács András, Lévai Katalin (1985): Hogyan tudtam meg, hogy zsidó vagyok?, Medvetánc

 Erving Goffman (1981): Stigma és szociális identitás, in E.G.: A hétköznapi élet szociálpszichológiája. Bp. Gondolat. 179-239. vagy E.G.: Stigma és szociális identitás, in Megismerés, előítélet, identitás (szociálpszichológiai szöveggyűjtemény), Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó - Wesley János Lelkészképző Főiskola, 1998, 263-295.

 Elena Marushiakova, Vesselin Popov (szerk.)(2021): Roma voices in history. A Sourcebook. Roma Civic Emancipation in Central, South-Eastern and Eastern Europe from the 19th Century until World War II, Brill – Ferdinand Schöningh

Facebook: <https://www.facebook.com/events/479729940488681>

Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=dORQW6O0IdA>

 Fuchs Máté: Feldolgozatlanul

 Neuberger Eszter és Pivarnyik Balázs: "Semmit nem jelentenek a megemlékezések a romagyilkosságok túlélőinek" - a gyilkosság túlélőivel forgatott videó

2022-ben mutatták be Fuchs Máté Feldolgozatlanul című dokumentumfilmjét, amely a romák ellen elkövetett rasszista sorozatgyilkosságot, amelyet terrorcselekménynek is minősíthetünk, egy színpadi feldolgozás apropóján járja körül. A film egyrészt a gyilkosságsorozat színpadra állításának folyamatát kíséri végig, ennyiben egy különleges kísérlet, a megjeleníthetetlen művészi megjelenítésének tanújává válik. Másrészt a film a néző figyelmét újra és újra az elgondolhatatlan racionális elemzésére irányítja, mert a színházi folyamatot olyan szakértőkkel készített interjúk szabdalják, akik a gyilkosságsorozatra irányuló nyomozást követték figyelemmel és elemezték. Így kétféle színház található a Feldolgozatlanul című dokumentumfilmben, az egyik a szó szerinti értelemben vett teátrális színrevitel, a másik pedig nyomozati színház, a bizonyítékok színrevitele, dramatizálása. Mindkettő a maga módján küzd valami jóvátételért, amit az áldozatok valójában soha nem kaptak meg. A Feldolgozatlanul című filmet Neuberger Eszter és Pivarnyik Balázs videója vezeti be, amit az újságírók a sorozatgyilkosság túlélőivel forgattak: "Semmit nem jelentenek a megemlékezések a romagyilkosságok túlélőinek" (Abcúg).

 Időpont: 2023. 04. 26. 16:00-19:15.

 Helyszín: Budapest, Nádor utca 15. 1051

 Vendégek: Fuchs Máté rendező, Kékesi Zoltán kultúrakutató, Neuberger Eszter újságíró, Pivarnyik Balázs videós újságíró

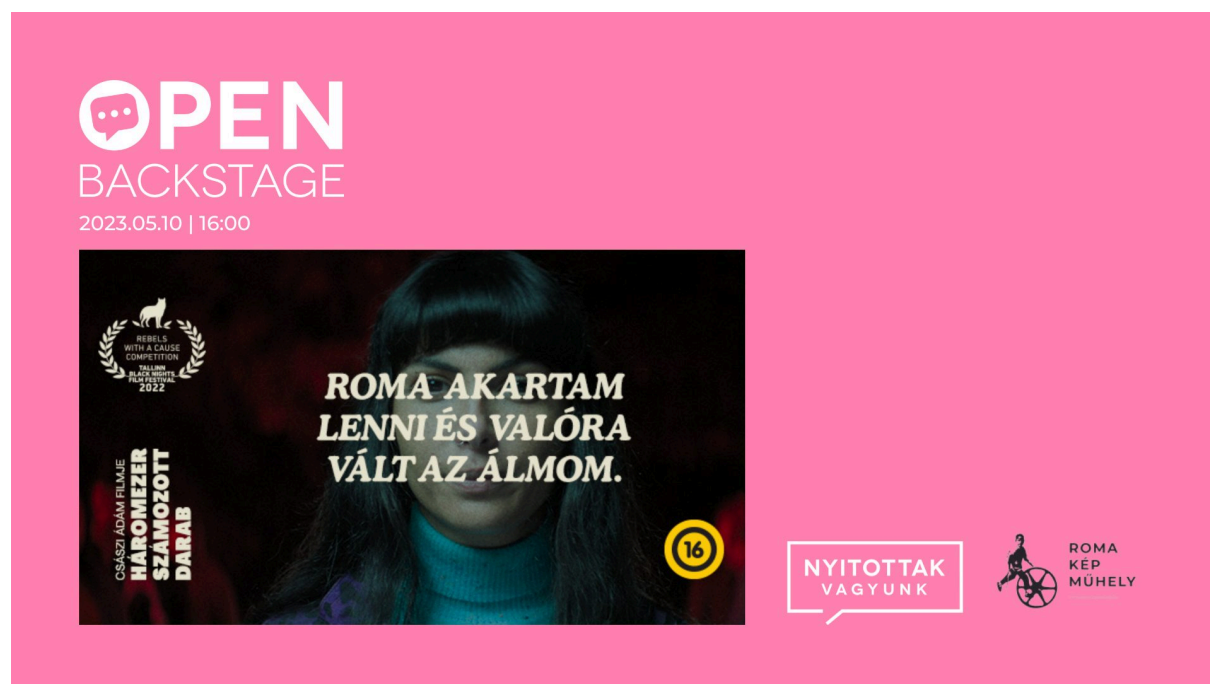
 Moderátorok: Katona Bálint, Sándor Anna Flóra

Facebook: <https://fb.me/e/18LN92aEK>

Youtube: <https://youtu.be/qbKrzKpRePg>

Háromezer számozott darab

A Nyitottak vagyunk és a Romakép Műhely bemutatja a *Háromezer számozott darab* c. filmet

A rendezvényen a részvétel ingyenes, de regisztrációhoz kötött.

A filmről:

HÁROMEZER SZÁMOZOTT DARAB (16)

színes, magyar film

Rendezte: Császi Ádám

Forgatókönyv: Császi Ádám és Lengyel Balázs

Eredeti színmű: Cigány magyar c. dráma (írták: Farkas Franciska, Horváth Kristóf, Oláh Mizo Edmond, Pápai Rómeó, Pászik Christopher, Varga Norbert)

Fényképezte: Balázs István Balázs

Producer: Bodzsár István

Vágó: Kollányi Tamás

Zene: Kalotás Csaba

Főszereplők: Farkas Franciska, Horváth Kristóf, Oláh Mizo Edmond, Pápai Rómeó, Pászik Christopher, Varga Norbert, Wieland Speck

Szereplők: Elek Ferenc, Rába Roland, Sena Dagadu, Sütő András, Szakács Hajnalka, Varga Ádám, Vilmányi Benett

A Tallinni Black Nights Nemzetközi Filmfesztivál 2022 „Rebels with a Cause” különdíj

Egy színházi rendező öt nehéz sorsú fiatal roma életéről készít előadást. A színdarab kendőzetlen kegyetlenséggel meséli el életük valós történetét, vagyis: a nyomorukkal kereskedik. Amikor az

előadást meghívja egy neves német színházi fesztivál, a csoport tagjai kénytelenek szembenézni múltjukkal, és felvenni a küzdelmet a rasszista sztereotípiákkal.

A Háromezer számozott darab a társulat szürreális utazása, amely elmosza a határt fikció, abszurd és szociografikus valóság között. Lehet-e a rassz témájáról rasszizmus nélkül beszélni? Vajon szükségszerű-e a kisebbség és a többség kölcsönös gyűlölete?

A Tudás Hatalom és Császi Ádám Cigány magyar című színházi előadását nagy kritikai és közönségsiker fogadta hazánkban, és meghívta a neves berlini Deutsches Theater. A rendező a Háromezer számozott darabbal e korábbi színdarabot adaptálta filmre, majd elnyerte a Tallinni Black Nights Nemzetközi Filmfesztiválon a „Rebels with a Cause” szekció különdíját. Császi Viharsarok című debütálása a Berlinálén szerepelt, számos díjat nyert és 14 országban mutatták be; új filmjét Ruben Östlund és Alejandro Jodorowsky rajongóknak különösen ajánljuk.

Facebook: <https://fb.me/e/2OxofQkaN>

Youtube: <https://youtu.be/Bx2-fThnHnA>

ROMA KÉP MŰHELY

Romakép Műhely

**VIZUÁLIS ANTROPOLÓGIA:
ERDŐS KAMILL-KIÁLLÍTÁS**

2023. 05.24. 16:00-19:15 Néprajzi Múzeum

A Néprajzi Múzeum május 23-án nyíló Erdős Kamill-kiállításának felvezető szövege:

„A fiatalon meghalt Erdős Kamill az 1950-es években kezdett a Békés megyei, majd a magyarországi cigányság iránt érdeklődni. Életében mindössze három tanulmánya jelent meg magyarul, valamivel több pedig angol, illetve francia nyelven. Fotókból, magnószalagokból, kéziratokból álló hagyatékát a gyulai Erkel Ferenc Múzeum őrzi. Ez a hagyaték annak ellenére feldolgozatlan maradt, hogy Erdős Kamill alakját legendák övezték, a gyulai múzeum kiállítással, konferenciával és tanulmányai kiadásával is igyekezett emlékezetét életben tartani, az általa publikált adatokat pedig nagy becsben tartja a hazai néprajzkutatás. A cigány/romani nyelv több változatát tökéletesen beszélte, és jól ismerte ennek a kultúrának a belső törvényszerűségeit. Így egy olyan korszakban tudott hiteles néprajzi anyagot rögzíteni, amikor a cigány közösségek – évszázados kirekesztettségük következményeként – még zártak voltak, az idegent gyanakodva fogadták, a fényképezéstől pedig féltek.

A kiállítás e hagyaték megszólaltatására tesz kísérletet többféle módszerrel. Összeolvassuk a gyengén adatolt képeket a tanulmányokkal, kéziratokkal, hangfelvételekkel. Megpróbáljuk rekonstruálni Erdős Kamill kutatói módszereit, megérteni azt a sajátos testvériséget, amelyet a társadalom peremére szorult emberek iránt érzett. Célul tűztük ki azt is, hogy a hagyatékot nemcsak és nem elsősorban a hazai néprajztudomány számára poroljuk le, hanem visszavisszük azokba a közösségekbe, ahol egykor Erdős Kamill járt, és amelyeket fotóin olyan különleges empátiával örökített meg.”

 Időpont: 2023-05-24, 16:00-19:15

 Helyszín: Néprajzi Múzeum (bejárat a Damjanich utca felől)

 A beszélgetés résztvevői:

Vendégek: Paréj Gabriella kurátor, Schleicher Veronika kurátor, Szuhay Péter kurátor
Moderátorok: Gettler Márta, Németh Flóra (Romakép Műhely)

 Egy kis kedvcsináló az esemény előtt:

Válogatás a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből: <https://rofodia.aronk.hu/fenykeptar/valogatas-a-neprajzi-muzeum-gyujtemenyebol/> (Linkek egy külső oldalra)

Erdős Kamill cigánykutató fényképei nyomában, Néprajzi Múzeum honlapja
<https://www.neprajz.hu/.../erdos-kamill-ciganykutato...>

 Olvass róla!

Erdős Kamill: A magyarországi cigányság, in Vajda Imre (szerk.): Periférián. Roma szociológiai tanulmányok, Ariadne Alapítvány, 1997,
https://www.sulinet.hu/.../mag.../romak/periferian_roma_szociologiai_tanulmanyok/pages/005_A_magyarorszagi_ciganysag.htm

Szuhay Péter: Az egzotikus vadembertől a hatalom önnön legitimálásáig. Beszélő, 2002, (7)7-8:97-107. <http://beszelo.c3.hu/.../az-egzotikus-vadembertol-a...>

Facebook: <https://fb.me/e/11S7BwdP8>

Youtube: <https://youtu.be/KVNkyZEBfU0>

Beszélgetés-összefoglalók

Kovács Adél: Roma fiatalok útja az iskolarendszerben és a társadalmi mobilitás ára

Dolgozatomban a Romakép Műhely március 29-i programját fogom összefoglalni, kitérve a két vetítésre kerülő médiaanyag tartalmára és a kerekasztalbeszélgetés elemzésére. A Kesztyűgyárban megrendezett esemény alkalmával a Partizán közéleti-politikai csatorna Telepjáró sorozatának tizenharmadik részét tekintettük meg, illetve a Telex.hu internetes hírportál "Ülni kell az iskolában? Öcsém, Tökölön is ülni kell!" címre hallgató videóriportja került feldolgozásra. A kerekasztalbeszélgetést Mészáros Emese és Sárközi Lili ELTE hallgatók moderálták. A meghívott vendégek között szerepelt Kadét Ernő újságíró, a Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség (MET) kommunikációs vezetője, illetve a Telepjáró sorozat főszerkesztője. További meghívottként szerepelt Balogh Adrienn újságíró, a Partizán szerkesztője és műsorvezetője, aki jelenleg a Hírklubb szerkesztőségében tevékenykedik. Az esemény vendége volt ezen felül Horváth Zsolt kommunikációs szakember és podcaster, aki egyben a Romaversitas Alapítvány kommunikációs menedzsere és a Romaként című podcast műsorvezetője. A kerekasztalbeszélgetésben meghívottként online vett részt dr. Gulyás Klára antropológus, a Tokaj-Hegyalja Egyetem adjunktusa.

A továbbiakban a két médiaanyagot fogom elemezni, majd azok vonatkozásában bemutatni a diskurzus menetét és a kibontakozó álláspontokat. A két anyag műfaji keretében, témájában és produkciós háttérében igen eltérő, viszont a szakmai megközelítés és kivitelezés alkalmas összehasonlítási alapot nyújt.

Telex - "Ülni kell az iskolában? Öcsém, Tökölön is ülni kell!"

A Telex.hu videójának főszereplője Béres Tibor, az Autonómia Alapítvány projektmenedzsere. A videóból megtudjuk, hogy az Alapítvány élménypedagógiai és pályaorientációs foglalkozásokat nyújt a Gyöngyös közelében fekvő Duránda szegregációban élő roma gyerekeknek. A videóriport koncepciója, hogy Tibort követve a néző elé tárja az elhanyagolt település részeit és az ott élők mindennapi életének mozzanatait. Tibor, elmondása szerint gyöngyösi lokálpatrióta révén elhivatottnak érzi magát a következő generáció oktatásának és életkörülményeinek fejlesztése iránt. Véleménye szerint az utóbbi években a társadalmi anómia és a bűnelkövetés egyre inkább súlyosbodott a környező területen és morális felelősségként éli meg, hogy segítsen lehetőséget adni a halmozottan hátrányos helyzetű fiataloknak egy szebb jövőre. A videóriportban Kovács Nikoletta tréner és élménypedagógus is nyilatkozik. Nikoletta beszámol az Alapítvány munkájának nehézségeiről és arra a konklúzióra jut, hogy mivel az összetartó közösségnek csak az illúziója van meg, ezért nehéz biztos talajt és megbízható alapot találni a fejlesztési projektnek. A videóban véleményem szerint negatív színben vannak feltüntetve a roma gyerekek, lusta és motiválatlan karaktereként vannak bemutatva, mindemellett Tibor több ízben is megvilágításba helyezi a gyerekek negatív tulajdonságait. "De betartjátok a szavakat! De nem durándai módon!", hangzik el a videóban. A videóportré témájában és felépítésében összehasonlítható a Telex egy másik, két éve megjelent portré tematikájú videójával,

melynek címe: “Az igazgató, aki azért dolgozik, hogy ne féljenek a cigányoktól”. Az anyag Kavalyecz András személyét állítja a középpontban, aki “több, mint három évtizede foglalkozik hátrányos helyzetű borsodi fiatalok szocializációjával és tanításával. Börtönlátogatásra, nyitott bíróságra viszi diákjait, hogy elrettentse őket a bűnözéstől, és a foci is fontos eleme a pedagógiájának.” írja a Telex.hu. A videó annak idején nagy felháborodást keltett a médiában, hiszen a kisebbségrepresentáció kívánalmainak nem felel meg és üzenete erősíti a fehér megváltó toposzának fennmaradását. Az Ame Panzh társaság a videó megjelenése után nyílt levélben fordult a Telex szerkesztősége felé a videó szakmaiatlanságát kritizálva. A Telex az objektív újságírás jegyében megszületett riportnak ítéli meg a videót, így elhatárolódnak az etikai értékítélettől. “Az újságíró narratívája paradox módon egyáltalán nem objektív, hiszen nem válik el a protagonista narratívájától. Azokban az esetekben, amikor nincs feltüntetve a riportban explicit ellenolvasat, a médiaplatform az olvasók/nézők szemében nem objektívként, hanem a fő narratíva támogatójaként jelenik meg.” - írja tanulmányában Müllner András. (2022. A független média romaképe. A Telex-Ame Panzh-eset)

A kitörés ára - Partizán - Telepjáró 13. rész

A Partizán Telepjáró sorozatának “A kitörés ára” címmel publikált videójában Balogh Adrienn műsorvezetésével Durst Judit szociológus és Boros Julianna adjunktus kutatásának kapcsán vetülnek fel a társadalmi mobilitással kapcsolatos kérdések. Durst Judit meglátása szerint a kutatásuk aktualitását a nagy szakadék generálja a roma és nem roma oktatási rendszer eredményessége között, mely az iskolai rendszer szelektivitása és az etnikai szegregáció során jön létre. A beszélgetés központi témája a felfelé mobilizáció ára. A növekvő társadalmi egyenlőtlenségek miatt Magyarországon egyre nagyobb pszichés terhelést jelent a társadalmi osztályváltás, hiszen az osztályok között meghaladhatatlan különbségek húzódnak a gondolkodási és viselkedési sémákban. Pierre Bourdieu habitus fogalma alapján kijelenthetjük, hogy minden ember mögött van egy kollektív történet, mely befolyásolja, hogy hol találjuk meg a társadalmon belül a helyünk. A kutatás 186 első generációs értelmiségi interjúalannyal dolgozott, melyekből 102 alany roma származású. A különböző mobilitási történetek alapján megállapítható, hogy a sikeres esetekben a család ütközővonalként funkcionál az alany és a származási közösség között esetlegesen felmerülő konfliktusokban. A kutatás által továbbá megállapították, hogy az első generációs roma értelmiségiek közül 83% részt vesz támogató programokban, melyek leggyakrabban közösségépítéssel és identitásfejlesztéssel foglalkoznak. Kijelenthető továbbá, hogy az elsőgenerációs roma értelmiségiek körében igen erős a kollektív felelősségérzet a saját közösség iránt, melyet gyakran teherként élik meg, hiszen úgy érzik kötelességük visszaadni valamit a közösségüknek és egy bizonyos “híd szerepet” felvenniük. Az interjúalanyok körében a kibillent habitus jelensége is gyakorinak bizonyult, hiszen igen eltérő a kiinduló szocializációs közeg és az újfajta roma középosztályi identitás megélése. Nagy státuszinkonzisztencia is felfedezhető, hiszen az interjúalanyok értelmiségi/iskolázottsági szempontból a középosztályba tartoznak, viszont anyagi szempontból nem a középosztály életszínvonalán élnek. Visszakapcsolódva az interjú központi témájához, a mobilitás ára több faktortól is függ. Jelentős szerepet játszik az

aspirációs tőkejelenléte, vagy hiánya a családban. Magas aspirációs tőke, de számos hátráltató tényező esetén akár transzgenerációs mobilizációról is beszélhetünk, mely esetében fokozatonként történik a kitörés. A pszichés teher mennyiségét befolyásolja a mobilitás íve (nagyobb társadalmi ugrás esetén nagyobb a pszichés terhelés), a mobilitás sebessége (hirtelen kitörés esetén keszonbetegség alakulhat ki), a mobilitás földrajzi nagysága, illetve a kollektivitás kérdése (kollektív élmény -e a mobilitás, például támogatóprogramok segítségével, vagy magára van hagyva a fiatal). A társadalmi mobilitásnak a legtöbb esetben pszichológiai ára is van, például viszonylag magas a későn gyermeket vállaló, vagy gyermektelen első generációs roma értelmiségiek száma. Fontos a támogató közösség kialakítása, hiszen egy etnikai kapcsolódási háló új roma kulturális tőkét tud kialakítani az új társadalmi rétegben. A társadalmi egyenlőtlenségek a párkapcsolatok terén is leképeződnek, gyakran az etnicitás- és osztálykülönbségek a párválasztás terén is konfliktusokat okoznak. A Telepjáró videójában Fedorko Boglárka, a Romaversitas tagja is felszólal, bemutatja az Integrom program célját és felhívja a figyelmet arra, hogy milyen fontos a pozitív romakép, nem csupán a többségi társadalom érzékenyítésében, hanem az egészséges énreflexió kialakításában, mely pozitív romaképe mentes a negatív sztereotípiák beidegződésétől és az internalizált romaellenességtől.

A Romakép Műhely március 29-i kerekasztal beszélgetése a "Két végén ég a gyertya" címet kapta, témája pedig az általános iskolás roma gyerekek és a diplomás roma fiatalok életútja volt. A videóanyagokhoz kapcsolódóan felmerült a kérdés, hogy hogyan lehet elkerülni egy ilyen érzékeny téma romanticizáló vagy rasszista felhanggal való feldolgozását. Horváth Zsolt elengedhetetlennek tartja a téma objektív megközelítését és újságíróként egy olyan kapcsolatrendszer kiépítését, hogy szinte bármilyen témával legyen szakmai szempontból kihez fordulni. A két videóanyag összehasonlításában fontos pontként emelhető ki, hogy teljesen más a szakmai megközelítése a két videónak. A Telex riportja igen egyoldalú, nincsen megszólítva minden szereplő, illetve az ellentétel pólust képviselő oldalak bemutatása is elmarad. Kadét Ernő kifejezésével élve, egy "cigányszafarinak" lehetünk tanúi, melyben nincs megteremtve egy tisztességes interjúkörnyezet, hiányoznak a kérdések és a szereplők sincsenek leültetve egy beszélgetés erejéig, hanem az utcán, esetenként gyerekek, biciklin ülve vannak meginterjúvolva. Ezzel szemben a Telepjáró videóanyagaiban egy történeti szára felfűzve, valós szereplők vannak megszólaltatva és nincs igény egy közvetítő karakter szerepére. Gulyás Klára kiemeli a szakmaiatlanságot a Telex videója esetében, amely nem etikai vagy származási kérdés, hanem a szakmai módszertani szabályok betartásának hiányából fakadó hiba volt. A videóban a lokális közösségnek nem volt minden szereplője megszólaltatva, mely óriási kontrasztot képez önmagában is, nem beszélve a marginalizált csoport versus a fehér megmentő szerepének oppozíciójáról. A két videó közötti különbségként említhető ezen felül, hogy Telepjáró által megszólaltatott szakértők lényeges szakmai értéket adnak a videóhoz, míg ez a másik oldalon nem történik meg. A kerekasztalbeszélgetés egyik kérdéseként vetült fel a téma, miszerint anticipálja -e a roma származás a roma témák feldolgozását, újságírói és rendezői szempontból. Durst Judit és Boros Julianna kutatásához visszakanyarodva (Boros Julianna, Bogdán Péter, Durst Judit, 2021.: Accumulating Roma cultural capital: First-in-family graduates and the role of educational talent support programs in Hungary in mitigating the price of social mobility)

megállapíthatjuk, hogy ezek a feladatvállalások a saját közösség iránt érzett kollektív felelősségérzetből fakadnak és ezek az esetek többségében felfedezhető minták.

Hivatkozások:

A kitörés ára - Telepjáró 13. - Partizán (2022) [A kitörés ára | Telepjáró #13](#) (Letöltés: 2023. 05. 30.)

Cseke Balázs – Szilli Tamás: Az igazgató, aki azért dolgozik, hogy ne féljenek a cigányoktól. Telex 2020. november 1. [HYPER//telex.hu/video/2020/11/01/kavalyecz-andras-szendro-cigany-oktatas-hatranyos-helyzetu-borso](https://telex.hu/video/2020/11/01/kavalyecz-andras-szendro-cigany-oktatas-hatranyos-helyzetu-borso)d-szegenyseg-foci (Letöltés: 2021. november 20.)

Müllner András (2022): A független média romaképe. A Telex-Ame Panzh-eset, Korunk, 1. https://epa.oszk.hu/00400/00458/00686/pdf/EPA00458_korunk_2022_01_041-049.pdf (Letöltés: 2023. 05. 30.)

Telex - "Ülni kell az iskolában? Öcsém, Tökölön is ülni kell!" (2022) [Ülni kell az iskolában? Öcsém, Tökölön is ülni kell!](#) (Letöltés: 2023. 05. 30.)

A 2008-2009-es, romagyilkosságokként elhíresült, tragikus és megdöbbentő eseménysorozat, a romák elleni gyűlöletből elkövetett erőszakos cselekedeteket jelenti, aminek 8 helyszínén 6 ember vesztette életét. Talán túlzás nélkül állíthatjuk, hogy ez volt a magyarországi kriminalisztika történetének egyik legsúlyosabb bűncselekmény-sorozata. Ebben az írásban elsőként a Neuberger Eszter és Pivarnyik Balázs által készített, Semmit nem jelentenek a megemlékezések a romagyilkosságok túlélőinek című videóriport alapján mutatom be, mi történt az áldozatok hozzátartozóival a tragédia után, majd Fuchs Máté Feldolgozatlanul című dokumentumfilmjének főbb gondolatait foglalom össze. Végül pedig a Romakép Műhely 2023 április 26-án megrendezett Feldolgozatlanul című eseményének kerekasztal-beszélgetését összegzem.

Neuberger Eszter és Pivarnyik Balázs riportjában négy interjúalany szólal meg, az első, Csorba Erzsébet, aki a Tatárszentgyörgyön meggyilkolt Csorba Róbert édesanyja, és Robika nagymamája, a második Jakab Renáta, Csorba Róbert özvegye és Robika édesanyja. Ezután Kóka Jenőné Éva, Kóka Jenő özvegye, végül pedig Nagy Krisztina, a Nagycsécsezen megölt Illés Éva nagyobbik lánya. Az áldozatok hozzátartozói nagyrészt hasonló történésekről számolnak be a riportban. A tragédia óta az életük fenekestül felfordult, és az idő aligha gyógyítja be a sebeiket, legjobb esetben is csak enyhíti azokat. Csorba Erzsébet arról számolt be, hogy a történetek óta egyre rosszabb az élete; fia és unokája elvesztése óta, férje és menyé is meghalt. Nincs olyan nap, hogy ne gondolna elhunyt szeretteire, nem gondolja, hogy valaha fel fogja tudni dolgozni ezt az eseményt és a gondolatait egyedül az unokái terelik el. Hasonlóképpen van ezzel Kóka Jenőné Éva is, aki az interjú idején lánya családjával élt Tiszaeszláron. (Kóka Jenőné 2021-ben elhunyt.) Az ő fájdalma sem enyhült az idővel, és neki is az unokája és barátnője jelenti a kiutat a gondolataiból. Csorba Róbert özvegyének, Jakab Renátának a környezetváltás segített, de ettől függetlenül nem szeret beszélni a történetekről. A gyilkosság után elköltözött Tatárszentgyörgyről, és nem nagyon jár vissza a faluba. Az elkövetők börtönbe kerüléséről Renáta és Erzsébet is hasonlóképpen vélekedik. Nem jelentett megkönnyebbülést nekik, hogy elkapták a tetteseket, mivel úgy gondolják, hogy nem biztos, hogy csak ez a négy ember követte el a bűncselekményt. A terhek, amikről majdnem mindegyik megkérdezett beszámolt, a megélhetési nehézségek, illetve problémák az egészségügyi állapotukban. Nagy Krisztina édesanyja elvesztése után édesapja is elhunyt, de halála előtt rábízta értelmi fogyatékos, siketnéma húga, Marika gyámságát. Marika állandó felügyeletet igényel, így Krisztina nem tud munkát vállalni. Kóka Jenőné Éva pszichiáterhez járt az eset után folyamatosan visszatérő problémája volt a derékfájás, magas vérnyomás és a fejfájás. Csorba Erzsébet egészségügyi állapota is rosszabb lett a történetek után. Nyugtatót és fájdalomcsillapítókat kell szednie és cukorbeteg lett. A háztartásban szükséges munkákat is nehezen tudja elvégezni, ettől függetlenül otthon köti a koszorúalapokat, ebből tud megélni. A gyilkosságok után az áldozatok hozzátartozói anyagi kártérítésben részesültek. Az összeg esetenként változó volt, de általánosságban lakásra, lakásfelújításra, bútorokra, autóra vagy a tartozások kiegyenlítésére költötték el.

Fuchs Máté dokumentumfilmjének keretét a Goethe Intézet egyik projektje által megvalósuló „A Gyűlölet Mosolya” című darab szolgált. Az előadást a miskolci Romano Teatro színtársulat hozta létre. A film megkísérli a lehetetlent, feldolgozni a feldolgozhatatlant. A film számos perspektívából vizsgálja a 2008-2009-es eseményeket, ezért megszólal benne Horváth Zolt, a Romano Teatro vezetője, Kóczé Angéla, szociológus, Vágvölgyi B. András, filmrendező/ újságíró, Tódor János, újságíró, szerkesztő, Joka Daróczi János, televíziós szerkesztő, dokumentumfilmes, Ambrus Zoltán, hagyományőrző, Barakonyi Szabolcs, fotóriporter, Munk Veronika, újságíró és Fliegauf Bence, filmrendező. A megszólalók kontextusba helyezik az romagyilkosságokat és beszélnek a kétezres évek

vége fele kialakult politikai helyzetről, a média felelősségéről ebben az esetben, az elkövetők előéletéről és vízióikról, a nyomozás minőségéről és felmerül pár megválaszolatlan kérdés is. Például az, hogy ki pénzelhette a támadásokat, és ha valóban megfigyelték az elkövetőket a titkosszolgálatok, akkor miért nem jelentettek korábban? Mindeközben ezzel párhuzamosan végigkísérhetjük A Gyűlölet Mosolyának előkészületeit, próbáit, forgatásokat egészen a Nemzeti Színházban való előadásig.

2023. május 26-án megrendezésre került a CEU Nádor Event Centerben a Romakép Műhely eseménye, ami a fent említett anyagok megtekintése után, egy kerekasztal-beszélgetéssel folytatódott. Meghívott vendégként részt vett a beszélgetésen Fuchs Máté rendező, Neuberger Eszter újságíró, Pivarnyk Balázs videós újságíró. A moderátorok szerepét Katona Bálint és Sándor Anna Flóra töltötték be.

Az első kérdés arra irányult, hogy hogyan emlékeznek vissza a vendégek a romagyilkosságokra, illetve mennyire követték akkor az eseményeket. Fuchs Máté a bűncselekmények idején egyetemre járt, ahol többször szóba került ez a kérdéskör, és azt gondolta, hogy tájékozott a témában, egészen addig, amíg nem jött a felkérés a fent említett filmjéhez. Amikor elkezdte a kutatómunkát, akkor eszmélt rá, hogy egészen eddig nem látta az összefüggéseket, és a tájékozottsága csak egy illúzió volt. Neuberger Eszter a bűncselekmények megtörténésekor nem követte az eseményeket, csak később, az egyetemen ásta bele magát mélyebben a témába. Pivarnyk Balázs hasonlóképpen az előtte szólókhhoz, szintén később kezdte el mélyebben boncolgatni a témát. Ezután Fuchs Máté azt fejté ki, hogy hogyan keletkezett a dokumentumfilm. Goethe Intézet projektje keretein belül készült a Romano Teatro A Gyűlölet Mosolya című darabja. Mivel a Goethe Intézet valamilyen formában szeretne volna támogatni a Freeszfé Egyesületet, felajánlották nekik, hogy készítsenek egy „hogyan készült” jellegű videót a darab létrejöttéről, de ez nem sikerült. Ezután kereste meg Fuchs Mátét a Goethe Intézet, de mielőtt elvállalta volna a feladatot utánanézett az interneten a témának, és ekkor jött a felismerés, hogy ebben a témában még nem készült dokumentumfilm. Az intézet vevő volt az ötletre, így született meg nagyon alacsony költségvetésből a Feldolgozatlanul.

A feldolgozási folyamat kérdésénél érdekes lehet elgondolkozni azon, hogy ezt a traumát mégis ki és hogyan érzi magáénak. „Elvehetik-e” a többségi társadalom tagjai ezt a szót és a mögötte rejlő érzéseket? A médiának nagy szerepe van abban, hogy bemutassa ezeket a tragédiákat, természetesen olyan módon, amit a történések megkívánnak. A vendégek egyetértettek abban, hogy a feldolgozási folyamat elindításának első lépése az, hogy minél több ember megismeri ezeket a történeteket. Szóba jött az oktatás bevonásának kérdése is, viszont itt már az alapoknál problémába ütközhetünk. Hogyan/mennyire beszélhetünk a többségi társadalom és a kisebbségi társadalom kapcsolatáról az oktatás keretein belül? A tragédiákról szóló művészi alkotások viszont remek beszélgetésindítók lehetnének, ha be lehetne vinni az oktatásba. A társadalmi, áldozati, támogatói oldalon megjelenő hiányérzetek remekül rímelnék a filmekben megjelenő hiányokra; nagyon sok szálon tovább lehetne vinni ezt a történetet. Önmagában egy színdarab, film, beszélgetés nem elég a változáshoz, ezért a kulcsmozzanat talán a rendszerbe rendeződés lenne.

Eszter és Balázs videóriportja a gyilkosságsorozat 10. évfordulójának apropójából készült. Mivel a sajtóban nem sok, a megemlékezésekről szóló anyag jelent meg, nem meglepő, hogy az áldozatok hozzátartozóikról még kevesebb szó esik. Ezért is hiánypótló a fent említett riport. Az idő szűkében, 2-3 forgatási nap anyagából jött össze a 20 perces videó. A videó tematikája különböző kérdések köré épül fel, például, hogy mentálisan és fizikálisan milyen állapotban van az interjúalany, mit gondol az igazságszolgáltatásról ebben az esetben, milyen segítségeket kapott?

A következő kérdés a médiában való roma reprezentáció esetleges változásaira és a szélsőjobboldal politikai jelentőségére tért ki. Ezeket a témákat a vendégek meglehetősen borúlátóan fejtik ki. Balázs szerint 2010 óta van egy póza a kormánynak, és azt kommunikálják, hogy ők két hét alatt rendet tesznek az utcákon. Az üzenet, hogy a romák csak élőködnek a társadalmon, a Covid ideje alatt ennek az mondanivalónak volt egy felívelése, de azóta már alábbhagyott, mivel mindig lehet mással harcolni. A Mi Hazánkra van igény, mivel kimondja azt, ami a kormány kommunikációjába már nem fér bele. Eszter egy pozitív példát hozott a változásokra. A független média romaképét befolyásolják a pl. a CEU Romani Studies-on végzett magyar kötődésű roma fiatalok, akik tudatosan és konfrontatívan vállalják a véleményüket. Ők folyamatosan próbálnak vitatkozni azzal a megközelítésmóddal, ábrázolással, ahogy a többségi újságírók, beszélnek a romákról. Máté egy erős kijelentéssel kezdi a válaszát, miszerint Magyarország rasszista ország, amit a Mi Hazánkra, Jobbikra és MIÉP-re való igény támaszt alá, amikben változás tartalmilag nem történt, csak a branding más. Emellett azt is megemlítette, hogy borzasztó elbeszélés van, a témáról és okokról nem beszélünk, a társadalom tagjai, csak nyomják egymás felé a sérelmeiket. A romák egy része nincs tisztában a tragédiáikkal, mivel nincsenek olyan alkalmak, ahol ezeket szóba lehetne hozni.

Máté filmje a társadalom szemszögéből mutatja be a történéseket, ezért sem szólalnak meg benne az áldozatok hozzátartozói. A másik indok a döntése mellett az, hogy ha megszólítja az áldozati oldalt, akkor meg kell szólaltatni az elkövetői oldalt is, de ő ennek nem szeretett volna platformot adni. Arra törekedett, hogy minél több szempontból közelítsék meg az eseményeket, ezért szerepel benne szociológus, újságíró, filmrendező stb. Eszterék szándéka a riporttal legkevésbé sem az újra-traumatizálás volt, inkább egy odafordulás, mivel a kérdéseik sem az tragédiákra összpontosítottak, hanem az azóta eltelt évekre. Szerintük a hozzátartozók újra-traumatizálása amúgy sem lehetséges, mivel nem kapták meg a megfelelő segítséget a történetek feldolgozásában, azóta is poszttraumás stresszben szenvednek.

A moderátorok a művészet traumafeldolgozó szerepéről kérdezték a vendégeket, akik egy állásponton voltak ebben a kérdésben. A művészetterápiás eszközök hasznosak, és jók, viszont a trauma feldolgozása az áldozatokra tartozik, nekünk ezt nem kell látnunk. Nem biztos, hogy lehet arról beszélni, hogy a többségi társadalmat traumatizálta ez az eseménysorozat, sőt, ez a kijelentés inkább a trauma fogalmának „elrablása”. A gyilkosságokat feldolgozó művészeti alkotások sok esetben nem azoknak a nyelvén szólnak, akiket valóban traumatizáltak az események, hanem a felső középosztálybeli értelmiség művészeti nyelvén. Ilyen értelemben problémás lehet az alkotás traumafeldolgozó funkciója, mivel ha el is jut a kívánt közegbe, nem biztos, hogy tud nekik/róluk szólni. A művészeti alkotásokon kívül fontos lenne még emlékezhelyek létrehozása is, viszont ezt nem lehet politikai gesztusként megalkotni. Vigyázni kell az egyensúlyra is, mivel nem biztos, hogy egy nagy költségvetésű emlékezhely konstruálása fontosabb, mint a rossz körülmények között élő áldozatok anyagi támogatása.

Záró kérdésként azt tették fel a moderátorok, hogy miért fontos a kisebbséget érintő kérdésekkel foglalkozni a többségi társadalom tagjaként? Balázsnak ez lelkiismereti kérdés, és úgy szocializálódott, hogy a privilegizált helyzetből adódóan neki kötelessége ilyen témákkal foglalkozni. Eszter igazságérzetét mindig is zavarta, hogy vannak csoportok a társadalomban, akiket csak a bőrszínük miatt kirekesztenek. Amikor újságíró lett, úgy érezte azzal tud segíteni, ha foglalkozik ezekkel a problémákkal. Hasonlóképpen Máté is úgy gondolja, ha van eszköze arra, hogy hangot adjon ezeknek a problémáknak, és el tud érni embereket, akkor kötelessége eleget tenni ennek.

A romagyilkosságokról nagyon kevés film, színdarab, vagy bármiféle feldolgozás készült annak ellenére, hogy bőven van még szemszög, amiből körbe lehetne járni ezt a tragédiát. A téma

közbeszédbe való bevitele és bent tartása, fontos lépés lenne a hasonló események elkerülése érdekében.

Források:

Neuberger, E. Pivarnik, B. (2019.03.26) Semmit nem jelentenek a megemlékezések a romagyilkosságok túlélőinek, Abcúg, Letöltés dátuma: 2023.05.29, forrás: <https://abcug.hu/semmit-nem-jelentenek-a-megemlekezesek-a-romagyilkosságok-tuleloinek/>

Fuchs, M. (2023.02.19) Feldolgozatlanul, 444.hu, Letöltés dátuma: 2023.05.29, forrás: <https://444.hu/2023/02/19/feldolgozatlanul>

Romakép Műhely, (2023.05.16) Feldolgozatlanul, Letöltés dátuma: 2023.05.29 forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=qbKrzKpRePg>

Torma Eszter Sára: Feldolgozatlanul. Kerekasztal-beszélgetés összefoglalása és elemzése

Moderátorok: Katona Bálint, Sándor Anna Flóra

Vendégek: Fuchs Máté, Neuberger Eszter, Pivarnyik Balázs

A vetítés előtt értesült róla a közönség, hogy az egyik meghívott vendég nem tudott részt venni az eseményen. Kékesi Zoltán traumakutató sajnos lebetegedett, pedig neki szakterülete a traumák személyes és kollektív feldolgozása, és azoknak pszichológiai hatásai az emberi életre. Számomra ismerős Kékesi munkája a holokauszt feldolgozásáról, korábbi tanulmányaimban már talákoztam fejezeteivel, így sajnálom, hogy nem tudott hozzászólni a beszélgetéshez, rengeteget tanulhatott volna a közönség a traumák jellemzőiről.

Maga a beszélgetés fő témája 2 videós anyag volt a 2008-2009 között cigányok ellen elkövetett rasszista gyilkosságsorozatról. Az első anyag Fuchs Máté ismeretterjesztő dokumentumfilmje, ami *Feldolgozatlanul* címmel került a közönség elé. A filmben egy színházi előadás megszületését követjük végig, az előadásban megszólaló színészek a túlélők szavait mondják el újra. Máté beszélt arról, milyen dokumentumfilmes technikákat használt az elkészítéskor annak érdekében, hogy ne tépje fel a túlélők és az áldozatok családjainak sebeit. Beszélt arról, hogy úgy érezte, újat nem tudna kihozni belőlük, emiatt nem is próbált meg közelebbi kapcsolatot teremteni velük. Arra azonban, hogy a támadói oldalt nem szólaltatja meg, nem művészi vagy szakmai indokot hozott fel. Azt nyilatkozta, úgy érezte, nincs értelme platformot adnia annak, hogy továbbra is tagadják és maguktól eltávolítsák a gyilkosságokat, ezért nem volt hajlandó teret engedni számukra a munkájában.

A másik videóanyag a – már nem aktív – Abcúg nevű hírfelületen volt elérhető, ahova a tragédia 10. évfordulója alkalmából készítettek egy bemutató videót. Amellett, hogy az azévi megemlékezésről is készültek bele felvételek, megszólaltak benne roma emberjogi aktivisták és maguk az érintettek is. Eszter elmondása szerint sajnálta, hogy csak az interjúkat tudták elkészíteni velük és nem tudtak közelebbi kapcsolatot kialakítani velük, a jelenlegi életterükben forgatni és bemutatni, milyen hatása volt az eseményeknek az életükre. Balázs hozzátette a témához a videó születésének körülményeit. Azt tapasztalták, hogy a médiavisszhang távolságtartó volt, mondván hogy ez már a múltban történt, így csak tárgyilagosan írtak róla, a túlélőket pedig teljesen kihagyták a legtöbb megjelenő cikkből. Ezen

felbuzdulva vitték tovább a már érdeklődés szintjén megjelenő beszélgetést, amiből az anyag született.

A beszélgetés folyamán feljöttek olyan témák, mint az alanyok potenciális újra traumatizálása a felvételek használatával. Ezt Kékesi könyvének az egyik koncepciójával hozták a beszélgetésbe a moderátorok. A holokausztról szóló dokumentumfilmekkel kapcsolatos, eredeti felvételek használata akár újra feltépheti azokat az emlékeket, amiket az agy mélyre eltemetett. A dokumentumfilmek sokszor használnak archív felvételeket a hitelesség és a valóság teljes bemutatása érdekében, ezeknek kihagyása egy ilyen téma esetén azonban szándékos rendezői eszköz, az áldozatok felé mutatott tisztelet egy jele lehet. Fuchs Máté szándékosan nem használt archív felvételeket amellet, hogy az elkövetőket is kihagyta.

Neuberger Eszter arról is beszélt, milyen a befogadói társadalom kapcsolata ezzel a témával és a róla készült anyagokkal. Azt tapasztalta, hogy akik nem érintettek a tragédiában, azokat hidegen hagyja a téma, távolinak érzik, talán még romantizálják is azt. Mindez nem segíti az érintettek traumáinak feldolgozását. Azt is mondta, a traumatizált állapotból való kigyógyulásnak azért nem látja nagy esélyét, mert azok, akik ezt átélték még ma is egy poszt-traumás állapotban élnek az életüket és nem hiszi, hogy ebből valaha is ki tudnak jönni. A vendégek elmondták saját véleményüket arról, miért gondolják azt, hogy a többségi társadalomnak törődnie kell a kisebbségi közösségekkel és reprezentációjukkal. Megemlítették a személyes igazságérzetet, a példamutatást, és azt, hogy empátiát taníthatnak azzal, hogy hangot adnak azoknak, akik nem tudják egyedül kifejezni magukat.

A beszélgetés végén a közönség tehetett fel kérdéseket, ahol Fuchs Máté beszélt többek között a rendezői objektivitás fontosságáról, és arról, hogy ennek mennyire kell jelen lennie a művészi indíttatásból vagy a megjelenített történet körülményeiből kifolyólag. Szó esett még az akkori politikai pártok érdekeltségéről, és arról, hogy ebből kifolyólag hogyan kezelték ezt a tragédiát akkoriban és hogyan viszonyulnak a sorozatgyilkossághoz most.

Romakép Műhely, (2023.05.16) Feldolgozatlanul
<https://www.youtube.com/watch?v=qbKrzKpRePg>

Bárdos Berta Anka: „A vászon tükörként szolgál számunkra.” A Romakép Műhely által szervezett Háromezer számozott darab című filmet követő kerekasztal-beszélgetés összefoglalása, elemzése

A Császi Ádám által rendezett Háromezer számozott darab című film 2023. áprilisában került a magyar mozivásznakra. A film kendőzetlenül a fehér ember arcába vágja a rasszizmusát és ehhez olyan csontig hatoló, egyedi élettörténeteket hív segítségül, amelyek megismerése után majdhogynem lehetetlen, hogy közömbösek maradjunk a megismert történetekre és az őket körülölelő hatalmas társadalmi kérdésekre.

A film fókuszában egy színi társulat tagjai állnak, akik mind nehéz körülmények között nevelkedtek. Az ő életükről szóló színdarabot viszont egy olyan rendező rendezte, aki televan rejtett rasszizmussal és sztereotípiákkal, kihasználja azokat a roma színészeket és a személyes történeteiket, akiket saját maga választott ki az autentikusság érdekében és ily módon igyekszik megszerezni a hőn áhított hírnevet magának.

A film sok olyan alakot jelenít meg, akik viselkedésükkel rádöbbennek minket arra, hogy mi is viselkedhettünk úgy már a múltban többször, hogy ha mi nem is gondoltuk rasszistának a tetteinket, azok attól még lehettek azok. Másokkal szemben felállított sztereotípiáink nagyon gyorsan minősítenek minket. A film olyan más, belső szemszöveget mutat be, aminek segítségével, sokkal jobban megérhetjük a másik helyzetét, elgondolkodhatunk, és komoly önreflexiót gyakorolhatunk.

A Romakép Műhely a Nyitottak vagyunk Egyesülettel közösen szervezte meg 2023. május 10.-én a Corvin Moziban Császi Ádám filmjének vetítését, amit egy kerekasztal-beszélgetés is követett. A beszélgetés vendégei Császi Ádám, a film rendezője, Debre Zsuzsa, a Háromezer számozott darab casting directora, és az Ethnic Talents alapítója, Horváth Kristóf, író, színész és a Tudás Hatalom társulat alapítója, Kovács Dezdemóna, joghallgató és kutató, illetve Vigh Martin, Romakép-alumnumus, gyakorló filmes újságíró voltak.

Már a bemelegítő kérdésnél is megnyugvásra találhatott az, aki elsőre kicsit elveszettnek találta magát a film befejeztével, hiszen maga Horváth Kristóf, aki a filmben a rendezőt játszotta, egy korábbi interjúban azt nyilatkozta, hogy ez nem egy „egyszer nézős” film. Ahhoz, hogy tényleg fel tudjuk fogni és meg tudjuk teljes egészében érteni, ahhoz többször kell látnia az embernek. Ugyanebben az interjúban a Háromezer számozott darabot a „roma Mátrixnak” nevezte pontosan az előbb említett többszöri megtekintésből fakadó megértés miatt. Az első kérdés tehát az volt, hogy látnak-e a beszélgetésben résztvevők párhuzamot a Mátrix című film és a Háromezer számozott darab között, amire Vigh Martin válasza a következő volt: „Én találtam hasonlóságot, még ha nekem sem ez lett volna az első asszociációm. Szerintem annyiban említhető ez a film egy lapon a Mátrixszal, hogy a Mátrix is nagyon pontosan tapintott ki egyfajta korszellemet és jelzett előre valamit, ami később egy uralkodó világnézetté, világmagyarázattá váltak. [...] Nekem rögtön az volt az érzésem, hogy nagyon pontosan tapint rá bizonyos törésvonalakra, bizonyos olyan tematikákra, amikről talán nem beszélünk eleget, vagy nem úgy beszélünk, ahogy kellene.”

Császi Ádám is elmondta, hogy „A kisebbségekről való beszédről ilyen üdvtörténeti fogalmaink vannak. Azt gondoljuk, hogy az inklúzió folyamata az egy elvégezhető, kipipálható feladat, de nem. Ami nem az jelenti, hogy nem kell semmit csinálni, hanem a rasszizmusnak nincs vége. Nem tudom elképzelni, hogy létezik egy végpont, amikor én fehéreként nem fogom idegennek érezni azt, aki más.”

Kovács Dezdemóna joghallgató és kutató, statisztaként jelenik meg a Háromezer számozott darabban. A beszélgetés moderátorai arról kérdezték, hogy hogyan került bele a filmbe: „Én még akkor vidéken éltem és nemzetközi kapcsolatok szakos hallgató voltam, és Zsuzsa casting ügynökségén keresztül statiszta munkát vállaltam a filmben. Én nagyon szerettem a forgatást, nagyon jó baráti kapcsolataim alakultak ki, amik a mai napig tartanak. [...] Maga a forgatás egyrészt nagyon jó élmény volt, máskor elég megrázóan mentem haza. Én az Elek Ferencsel forgatott jelenetben vagyok, ami nagyon kemény gyerekkori traumáimat tépte fel. Akkor egy kicsit féltem is, hogy vajon mi lesz ebből a filmből, viszont, amikor megnéztem a filmet, akkor elégedett voltam. Én most harmadszorra látom a filmet, de még most is találtam benne új dolgot és olyat, amihez tudok kapcsolódni. Úgyhogy én büszkeséggel ülök itt és gratulálok a csapatnak.”

A Cigány magyar című színdarab filmes adaptációjaként született meg a Háromezer számozott darab. A moderátorok a színdarab és a film különbségeiről is beszélgettek a meghívottakkal.

„Ez a film szerintem jól él a médiumnak azzal az eszközével, hogy a terek között sokkal könnyedebben vált, mint a színház, vagy az irodalom. Olyan tereket járunk be, amelyek a realitás síkján, mondjuk egy színházi közegben nem tudnak megvalósulni. Illetve azt is érzem, hogy a nézővel való játék is tud egy plusz réteget kapni azáltal, hogy nagyon sokszor a közönséget is látjuk a filmben, ami egy sokkal egyértelműbb reflexióra készítő gesztus, mint mondjuk egy kiszólás, ami a színdarabban megvalósul, a filmben ugyanúgy megvalósul, de itt egy plusz réteget kap azáltal, hogy itt a vászon tükörként szolgál számunkra.” – mondta Vigh Martin. Császi Ádám is egyetértett Martin válaszával: „Igen, szerintem igazad van. Az előadás és a film nem identikus, a kettő nem ugyanaz. Nem volt egy szövegekönyv, amit átültettünk filmre, hanem a film a darab próbafolyamatának a dramatizálása. Tehát, az előadásban soha nem volt fehér rendező és ez a különbség, hogy az előadásnak ez volt a tétje, hogy a társulat szeretett volna olyan roma történeteket előadni színpadon, amik hitelesek, de nem sajnálatot és együttérzést váltanak ki a nézőből. A film a fehér büntudatról és a fehér megmentő szerepről szól elsősorban. Számomra a fehér rendező a centrális karakter, aki azzal küzd, hogy hogyan szólaltasson meg roma történeteket és ezt dramatizálja a fehér tekintet a filmben végig. Más a funkciója a kettőnek még akkor is, ha a szövegekönyvet nagyon erősen használtuk, mikor a forgatókönyvet írtuk.”

Horváth Kristóf is csatlakozott Martin és Ádám válaszaihoz. Ő a legnagyobb különbséget abban érezte a film és a darab között, hogy addig, amíg a színdarabban néző és színész között a kapcsolat sokkal szorosabb, közvetlen, addig a film eltávolít, hiszen a színészeket egy stáb, illetve idegen emberek nézik.

Sok gyerekszereplő is megjelenik a filmben. A moderátorok arról kérdezték Debre Zsuzsát, az Ethnic Talents alapítóját, hogy őket hogyan castingolták, illetve, hogy van-e nagyobb különbség gyerekek és felnőttek beválogatása között. Zsuzsa megosztotta, hogy ugyan ő gyerekeket nem castingolt, de igen nagy a különbség, hiszen kiskorúak esetében a szülőkkel kell tárgyalni arról, hogy mit vállalhat el a gyermek, hiszen számos dologról ilyen korban még nem tudnak felelősen dönteni. Zsuzsa ezután elmesélte, hogy hogyan került közel a castingoláshoz, és hogyan született meg az Ethnic Talents:

„Úgy kezdődött az egész, hogy én nem színész szakra, hanem tévés szakra jártam az SZFE-n, és mindig megkértek, hogy játsszak el szerepeket. Elég gyorsan kiderült, hogy nem vagyok túl tehetséges és akkor más embereket kezdtem el ajánlani. Én kezdtem el a castingot csinálni és láttam, hogy nagyon sok romákkal foglalkozó forgatókönyv van, de nincsenek roma színészek és tök jó lenne összekötni ezt a két közeget, mert szívesen játszanának roma szereplők romákat és nem kell feltétlenül nagy fülbevalót akasztani a fülükbe és mondja azt, hogy „dikmán” és rózsás szoknyába öltöztetni, mert nem csak ettől lehet valaki cigány, hanem pont ez az, amivel sztereotipizálják a karaktereket. Rám is lehet, hogy sokszor mondják, hogy nem vagyok tipikus roma, de azért mondják ezt, mert sztereotípiákat látnak maguk előtt és nem szeretnék, hogy kicsit is eltérjenek attól, ahogy a fehér ember elképzei a romákat.”

A whitewashing (kifehérítés) elég erőteljesen jelen van a magyar filmiparban és addig, amíg Amerikában egyre nagyobb botrányokat csinálnak abból, ha egy fehér bőrű színész játszik egy etnikumhoz tartozó embert, addig hazánkban ennek igen kevés jele látszódik. Vehetjük például a magyar Brazílok című filmet, ahol egészen hiteltelen módon egy nem cigány származású színész játszotta a focicsapat kapitányát, csak azért, mert a sok amatőr roma származású színész mellé kellett egy profi is. Az Ethnic Talents egy kitűnő kezdeményezés arra, hogy olyan színészek is megkapjanak komolyabb szerepeket, amiket önerőből nem biztos, hogy meg tudnának valósítani.

A beszélgetés következő pontja a fehér törékenység volt és annak megjelenése a médiában. „Csúnya lenne azt mondani, hogy az egész tudatipar, de mind a filmművészet, mind a televízió a történetének jelentős részét úgy töltötte, hogy fehér nézőpont jelent meg, fehér alkotók beszéltek mindenki másról is, ezért borzasztó érzékenyek voltak arra, hogy ha valaki rákérdezett más nézőpontból.”- mondta Vigh Martin. Sok más között a fehér törékenységet is eszméletlenül jól jeleníti meg a film, amit Császi Ádám kicsit még jobban kibontott és megmagyarázott a beszélgetés e pontján. „A rendező nem egy személy ebben a filmben. Ebben a filmben bizonyos értelemben nincsenek karakterek, kizárólag példázatok, meg karikatúrák vannak. Az, ahogy a fehérek látják a romákat. Mind sztereotípa gyűjtemények. Nagyon kevésszer lépnek túl a karakterek ezen, például Norbi az utolsó monológjában túllép rajta, de általában teljesen sztereotip helyzetekben vannak ábrázolva és kínosan sztereotip módon is reagálnak erre a helyzetekre. Ezen kívül, akkor nincs ez, amikor a szereplők kibeszélnék a jelenetből. Ennek megfelelően a rendező is egy példázat, ezt a bizonyos fehér tekintetet dramatizálja a rendező végig. Azt a típusú fehér tekintetet, ami mindannyiunkban benne van. Ha ebbe a nézőpontba vagyok bezárva, nem reflektálok arra, hogy én egy többségi nézőpontot használok és egy privilegizált helyről beszélek, akkor ez a privilégium mindent eltakar előlem és mindent hitelesít, amit én csinálok. A rendező karaktere nem veszi észre,

hogy álságos, de te kívülről a közönségből tisztán látod. De ez van veled is, meg velem is, hogy belülről nem éljük meg, hogy álságosak vagyunk, de kívülről meg teljesen egyértelmű.”

A film kapcsán érdemes a rendező szerepével foglalkozni kicsit. Azon kívül, hogy a saját rasszizmusunkat láthatjuk meg benne, a rendező a filmben felveszi a fehér megmentő szerepét is. „Méditations pascaliennes című, elméletének alapvetéseit összefoglaló kései művében Pierre Bourdieu (2000) egy helyen kifejtette a nézeteit azokkal a társadalmi szereplőkkel kapcsolatban, akiket „szóvivőknek” nevez – azaz, akik értelmezése szerint különböző alávetett csoportok nevében, az ő érdekeiért való beszéd és cselekvés által törekednek legitimitásra szert tenni egy adott társadalmi mezőben.”- olvashatjuk Gagyí Ágnes és Pulay Gergő írásában. Ezekről a gondolatokról azonnal a rendező alakja jutott eszembe, aki egy olyan ember látszatát kelti, aki igyekszik segíteni a roma embereknek azzal, hogy színdarabot csinál róluk. Eközben viszont az egyetlen, ami vezérli őt, a nemzetközi hírnév elérése, tehát olyan embereket használ ki ennek érdekében, akik egész eddigi életüket kihatározták, lesajnálva, hányattatott körülmények között élték le.

Szó esett ezután arról is, hogy ez egy egyetemes, vagy egy roma film-e. Horváth Kristóf így válaszolt: „Érdekes, hogy mi az, hogy roma film, meg ember film. Nekem fontos az, hogy ki tudjam mondani, hogy ez egy cigány film, mert itt lappangott körülöttünk, hogy a romák ki vannak használva, és szerintem ezért fontos, hogy kimondhassuk, hogy ez egy cigány film, hogy a cigányok magukénak érezzék ezt a filmet, mert eddig ilyen filmünk nem volt és most meg már lenne és én ezért tartom fontosabbnak, hogy így megöleljük ezt a filmet.

A beszélgetés utolsó kérdése a tudatos érzékenyítésről szólt, hogy hogyan tudjuk magunkat érzékenyíteni, miként törekedhetünk erre. Császi Ádám rövid, de velős és gondolkodásra sarkalló válaszával zárult a beszélgetés: „Én csak annyit tudok mondani fehéreként, hogy az, hogy a Tudás Hatalom engem befogadott és évekig együtt tudtunk dolgozni, az nagy érzékenyítés. De élő viszonyt ápoltam roma emberekkel, együtt dolgoztunk, sírtunk meg neveltünk, próbáltunk. És ezt ajánlom minden fehérnek, hogy próbálják meg, hogy milyen az, hogy közel kerülnek olyan emberekhez, akik mások, akik más bőrszínűek. És a sztereotípiák elkerülésének legjobb formája, ha vannak roma emberek, akikre tudsz gondolni a sztereotípiák helyett.”

Kitűnő példa a Háromezer számozott darab című film mellett Farkas Franciska Levél Brad Pitthez című monodrámája, ami szintén egy személyes életút elmesélésével érzékenyíti a közönséget. „E társadalomkritikával fűszerezett elbeszélésmód személyes kapcsolatot teremt a drámai hős, az előadó és a közönség között, mely során a hőssel való azonosulás a nézőt önreflexióra készíteti, segítséget nyújtva a romákkal szembeni tolerancia és a roma közösségek számára a pozitív identitástudat kialakításához.” – írja Szőke Dávid Sándor a monodrámáról szóló írásában. Addig, amíg elmehetünk az utcán amellel, aki rasszista megnyilvánulásokat tesz, az interneten kikerülhetjük ezeket a tartalmakat, addig egy ilyen előadás vagy film megtekintésével olyan helyzetbe kényszerülünk, hogy szembe nézzünk mások rasszizmusával és a saját rasszizmusunkkal is. Merthogy sem a dráma, sem pedig a Háromezer számozott darab nem engedi, hogy félrenézzünk. Személyes történeteken keresztül szembesít minket, fehér embereket a viselkedésünkkel és készítet minket egy komoly önreflexióra, amiről Császi Ádám is beszélt a kerekasztal-beszélgetés során.

A Háromezer számozott darab túllép és felülkerekedik azon a képen, ahogy a cigányok eddig meg voltak jelenítve. Sajnálattal tárgyából hőssé válnak át, és szembesítenek minket azzal, hogy attól, hogy sajnáljuk őket, még nem leszünk jó emberek. Hogy a sajnálat nem segít a helyzetükön, hanem csak lekicsinyli őket, és igazából ugyanolyan erősebb-gyengébb hatalmi viszonyt állít fel, ami egy elég negatív, akár rasszista álláspontként is kiütközhet.

A film fogadtatása nagyon pozitívnak bizonyult, rengeteg dicsérő kritikát olvastam az interneten, amikor anyagot gyűjtöttem a dolgozatomhoz. „A Háromezer számozott darab egy instant klasszikus. Annyira friss, annyira egyedi, annyira ellentmondást nem tűrően jelen van, hogy már most megkerülhetetlen részévé vált a magyar filmtörténetnek.” – írja Pál L. Bendegúz. A film a jó kritikákon kívül elnyerte a Tallinni Black Nights Nemzetközi Filmfesztiválon a „Rebels with a Cause” szekció különdíját is.

Felhasznált irodalom

Szóke, D. S. (2021). Történetmesélés és hősiesség Farkas Franciska Levél Brad Pittnek című monodrámájában megtekintése.

<https://www.analecta.hu/index.php/tntef/article/view/39154/38184>

Gagy, Á., & Pulay, G. (2017). Szolidaritás, reprezentáció és képviselő a szegénységkutatásban és az új középosztálybeli aktivizmusban. Replika, 81–99(104). http://real.mtak.hu/108937/1/replika_104-07_gagy_-_pulay.pdf

Források

Bendegúz P. L. (2023, April 6). Háromezer számozott darab – kritika. A Hetedik Sor Közepe.

<https://hetediksor.hu/2023/04/06/haromezer-szamozott-darab-kritika/>

Lara P. (2023). Önreflexív rasszizmus. KULTer.hu. <https://www.kulter.hu/2023/05/onreflexiv-rasszizmus-haromezer-szamozott-darab/>

Jurányi Ház - Cigány magyar. (n.d.). <https://juranyihaz.hu/hu/eloadas/cigany-magyar>

TóCsa. (2017). “Törekedni kell rá, hogy ne menjen ritkaságszámba, ha roma arcok néznek ránk a mozivásznonról.” Nlc - Noked. Veled. Érted. <https://nlc.hu/ezvan/20170508/roma-szineszek-whitewashing-danis-lidia-nyari-oszkar-brazilok-veszettek/>

Háromezer számozott darab | ARTMozi.hu. (n.d.). ARTMozi.hu.

<https://artmozi.hu/filmek/haromezer-szamozott-darab>

A teljes beszélgetés itt nézhető meg: <https://youtu.be/Bx2-fThnHnA>

Kovács Ábel: „Így illik beszélni más emberekről”. Az Erdős Kamill–kiállításról szóló beszélgetés összefoglalása

A beszélgetés kontextuális elhelyezése, a kiállítás rövid bemutatása

A 2023. május 24-én lezajlott fórumbeszélgetést, mely Paréj Gabriella, Schleicher Veronika és Szuhay Péter – mint meghívottak – és Gettler Márta és Németh Flóra – mint moderátorok – közt zajlott, egy tárlatvezetés előzte meg, a nemrég, május 23-án megnyitott *Istennel talállak, testvérem! – Cigány történetek* című kiállításon. A kiállítás – mely jelenleg is minden további nélkül megtekinthető – ERDŐS KAMILL (Budapest, 1924. máj. 16. – Gyula, 1962. júl. 2.) etnográfus, ciganológus életét, munkáját és annak jelentőségét dolgozza fel. A fent említett három vendég a kurátori, illetve gyűjtői, kutatói feladatokat látták el és szintén ők vezették körbe a Romakép Műhely hallgatóit a kiállításon. Mint azt ahogy Paréj Gabriella és Schleicher Veronika a bevezetőjében elmesélte, a kiállítás eredeti címe a „Szőke cigány” lett volna, ám ezt később elvetették, mivel nem akartak közösséget vállalni egy hasonló néven futó Facebook-oldal posztjaival, így lett a cím az *Istennel talállak, testvérem!* Azért tartottam fontosnak ezt megemlíteni, mert ez a két cím talán önmagában jól érzékelteti Erdős Kamill és a cigányság kapcsolatát (ő maga is a „roma” szó helyett a legnagyobb tisztelettel a „cigány” megnevezést használta kihangsúlyozva azt, hogy nem pontos a megnevezés, hiszen a cigányság alatt több egymástól elkülönülő törzset értünk) (Erdős Kamill cigánykutató fényképei nyomában). A „szőke cigány” megnevezést maguk a romák adták neki, akik tulajdonképpen közülük valóként tekintettek rá. Előzőleg hol kémnek nézték gyűjtései során (Dupcsik 2009, 159), hol ő maga konstruált meg egy fiktív törzset és adta ki magát cigány hercegnek. (*Istennel talállak, testvérem!*) Az *Istennel talállak, testvérem!* vagy *Devlesa arakhavtu, phrala!* cím egy másik aspektusát mutatja be Erdős Kamill és a roma törzsek kapcsolatának. Ez a köszönés szép szimbóluma Erdős tiszteletteljes nyíltságának a cigányság felé, illetve a *testvérem* megszólításban szintén megjelenik a „közülünk valóság”.

A kiállítás Erdős Kamill fényképei nyomán mutatja be az etnográfus munkásságát, melyhez levelei, írásai társulnak. Ez a korabeli kutatási struktúra párhuzamos egységet alkot egy kortárs nézőponttal, mely Erdős Kamill fényképes hagyatékát dolgozza fel. Ez tulajdonképpen a kiállítás kurátorainak munkáját dicséri, akik felkeresték az Erdős Kamill fényképein szereplő személyek leszármazottait és rögzítették azok emlékeit, anekdotáit. „Megrázó, amikor sikerült embereket azokkal az Erdős Kamill-képekkel lefotózni, amelyeken felismerték anyjukat vagy

más családtagjukat” – emlékezett vissza Schleicher Vera. A párhuzamosság, mely ezáltal létrejön egy megrendítő, teljesen új, összehasonlító dimenziót kölcsönöz a kiállításnak. Azt már csak szubjektív véleményemként említeném meg, hogy rendkívül érdekesnek találtam a magyarországi cigányságra vonatkozó néprajzi, kultúratudományi és társadalmi ismereteket, melyeket a kiállítás közvetít a látogatók felé.

A kerekasztal-beszélgetés összefoglalása és elemzése

A kiállítást követő kerekasztal beszélgetésre a Néprajzi Múzeum egyik előadó termében került sor. Gettler Márti és Németh Flóra kérdezték Paréj Gabriellát, Schleicher Veronikát és Szuhay Pétert, a kiállítás kurátorait. A beszélgetést, mely kötetlen, jó hangulatban zajlott, Gettler Márti kezdte és a kiállítás praktikus feladatairól, létrejöttéről, munkamegosztásáról kérdezte a vendégeket. Szuhay Pétertől kiderült, hogy a kiállítás Schleicher Veronika ötlete volt, akit az után kezdett el foglalkoztatni ez a téma, hogy megismerte Erdős Kamill hagyatékát Gyulán. Erdős élete második felében Gyulán élt és onnan indult kutatóutazásaira. Ezen kívül Budapestre, illetve Budakeszire járt kezelésekre tüdőbajával. (Dankó 2002, 616) Schleicher kifejtette, hogy néprajzkutatóként először foglalkozik cigány témával, így három fontos alappillért határozott meg a kiállítás „beszédmódjának”: pontosság, etnográfiai szempontok elfogadhatósága, érzékeny pontok tiszteletben tartása. Az alappillérek kidolgozásában André Raatzsch képzőművész segédkezett. Az első lépés a terepmunkák elvégzése volt, mely spontán módon szerveződött. Szuhay *Kétegyházán*, Schleicher *Tótkomlóson*, *Végegyházán* pedig mindannyian végeztek terepmunkát. Az ezúton keletkezett szövegeket pedig közösen korrektúrázták. Paréj a cigány önkormányzatokkal való együttműködést emelte ki, mely közös törekvés szintén jól érzékelteti az Erdős Kamill-hagyaték jelentőségét mind az etnográfusok, mind a cigányok számára. Németh Flóra a nehézségekről és a problémákról kérdezte Schleicheréket. Veronika válaszában nem problémaként, hanem szerencsés körülményként tért ki Boros Viktória látványtervező munkájára, aki ötleteivel szemléletesebbé tette a kiállítást. Problémaként a szűkös határidőket nevezte meg, mely kérdéssé tette a digitális és vizuális tartalmak létjogosultságát, mivel azok előállításához jelentős technikai és kutatómunka kell. A következő kérdés az Erdős Kamill hagyatéktörténetére vonatkozott, mely kapcsán Veronika mesélt Erdős kultuszáról, melynek alapja Gyuláról indult ki, ahol pár kéziratot és fényképet őriztek. A többi hagyaték a különböző múzeumoknál és intézményeknél található, ahonnan Erdős megbízásokat kapott. Itt tartom fontosnak megemlíteni azt is, hogy

Erdős nem csak Gyulán, vagy a magyar etnográfusok, vagy a cigányság körében volt közismert, hanem a nemzetközi tudományos közeg is felfigyelt rá. „Munkássága elismeréseként 1958-ban tagjául választotta a londoni *Cypsy Lore Society*, 1959-ben pedig a *Magyar Néprajzi Társasággal* egyidőben a párizsi *Association des Etudes Tsiganes* is.” (Dankó 2002, 617) Szuhay Péter azzal egészítette ki a választ, hogy 1989-ben már megjelent pár Erdős Kamill kézirat, melyek az 1993-as kiállításban szereplő, roma csoportokra vonatkozó osztályozás alapjául szolgáltak. Szuhay azt is hozzátette, hogy Erdős jelentősége abban rejlik, hogy míg a kortársai a cigány kultúra egyes szegmenseit kutatták, addig ő totális lefedettséggel vizsgálta az etnikumot. Paréj a nyelvi tényezőt emelte ki Erdős hagyatékából. Kamill három cigány nyelvjárást vagy nyelvet (a nyelvet tekintve nincs konszenzus a kutatók közt) is elsajátítva, sajátos, beszédmóddal tudott kapcsolatot teremteni egy-egy személlyel. Schleicher a kiállításról készült videóban úgy fogalmazott, hogy a kutatás egy hálózati munka volt. Ennek kapcsán ismertette, hogy a kutatás hány szálon és milyen módokon futott. Ennek alapja a múzeumok, a szakértők és a forrásközösségek összedolgozása volt. Erdős Kamill vizuális antropológiai módszerénél (fényképezés) és hagyatékánál maradva Szuhay és Schleicher kifejtette, hogy a fényképeknek önmagukban nincsenek akkora jelentősége, elengedhetetlen ezáltal a hozzájuk fűzött narráció. Magyarázatul szolgálhat ehhez az a – egyébként a legtöbb vizuális anyag kapcsán felmerülő – probléma, hogy egy fénykép mindig a fotós szubjektív hozzáállása alapján készül el, ezáltal nem tekinthető 100%-ban objektívnek. Az adott kép nem tudja levetkőzni azt, hogy egy meghatározott nézőpontból készítették el, így rendkívül fontossá válik a vizuális tartalomhoz fűzött szöveg. Továbbá azt is megemlézték, hogy bár ez nem vesz el a hagyaték értékéből, de nem biztosak teljesen egy-egy kép igazságtartalmában (nem biztos, hogy valóban jó embert ismertek fel a leszármazottak bizonyos képeken). Ennek hátterében egyrészt a fényképen gyenge minősége, illetve a leszármazottak csekély létszáma, idős kora és egészségi állapota húzódnak meg.

A kiállítás célját nehéz meghatározni. Számomra, befogadóként (a nyilvánvaló érzékenyítésen túl) a fókuszban a roma etnikum kulturális, folklorisztikus, néptörténeti hagyományai álltak, illetve Erdős Kamill emlékének és hagyatékának ápolása állt. Paréj Gabriella ezeken túl az oktatást emelte ki, amely Erdős számára is sarkalatos kérdés volt mind a többségekkel, mind a cigány csoportokkal kapcsolatban. Radikálisan jelentek meg munkáiban a cigány gyermekek edukációjára való törekvések: „az erőszak is megengedett - az ő érdekükben” (Vekardi 2009,

160) és ezzel párhuzamosan a fehér társadalom tanításának szándéka a cigányok világról. Azt gondolom, hogy Erdős Kamill ennek a két tényezőnek a metszéspontjaként tudta elképzelni a – számára oly fontos és elengedhetetlen (Dupcsik 2009, 158) – asszimilációt. Ennek az edukációs folyamatnak a részeként Schleicher kifejtette, hogy mindenképpen tervezik roma iskolák tanulóit elhozni a kiállításra és ezáltal belőlük teremteni meg a befogadó közeget. Hozzátette, hogy elképzelhetőnek találja azt, hogy egy kisbusz segítségével mobilizálják a kiállítást.

A kiállítás politikai, művészetpolitikai vonatkozásáról szóló kérdésre Schleicher Veronika azt a választ adta, hogy tudatosan nincs politikai töltet benne, csupán annyi, hogy megint (jobban mondva: még mindig) „terítéken” vannak olyan kérdések, amelyekre az 50-es években már megoldásokat kerestek, ergo azóta nem sikerült ezeket a bizonyos problémákat orvosolni. Szuhay Péter ennek kapcsán fogalmazta meg azt a tételmondatát, mely jelen dolgozatom címéül is szolgál, hogy: „Így illik beszélni más emberekről”. Kifejtette, hogy a kiállítás fő, nem csak művészetpolitikai üzenete, az illő és tiszteletteljes beszéd fontossága és az empátia.

A beszélgetés végén Schleicher, Paréj és Szuhay ismertették a kiállításához írt saját kommentjeiket. Szuhay kérdése, hogy a kortárs, de különböző világnézetű cigány értelmiségiek hogyan konstruálják meg a közös nemzeti cigány kultúra alapjait, miközben a népi szinten milyen különböző módokon konstruálódhat meg a cigány öntudat. Paréj Erdős kitalált cigányidentitása alapján arról beszélt, hogy nem feltétlenül az egyes történetek valóságalapja a fő kérdés, hanem az a nyitott és érdeklődő törekvés, amivel egy egyén a saját kultúrájához, etnikumához, családjához áll, mivel ezáltal lehet igazán ápolni egy-egy hagyományt vagy egy csoport közös múltját. Schleicher azt a kérdést tette fel, hogy vajon a jelenlegi roma közösség mennyiben fogadja el a saját környezetét és származását, illetve akiknek a társadalmi mobilitás segítségével sikerült kitörnie a közegeből, hogyan viszonyul ahhoz

A beszélgetés és a kiállítás fő tanulságai

Azt gondolom, hogy mind a kiállítás, mind az előadás alatt olyan fundamentális tények fogalmazódtak meg, melyek talán nem szorulnak különösebb magyarázatra. Erdős Kamill élete és munkássága fontos példa lehet a jelenlegi társadalmi és politikai közegnek és egy olyan üzenetet közvetít, amelyet talán elsődleges feladata lenne elsajátítania minden olyan egyénnek, aki emberekkel foglalkozik: Meg kell ismeri, egyé kell válni azzal a közeggel, amit

vizsgálunk és ezzel párhuzamosan minden tiszteletet meg kell adni a kutatási alanyoknak. Azt gondolom, hogy ezen elvek szem előtt tartásával illik más emberekről beszélni.

Bibliográfia

Dankó Imre: Erdős Kamill In: Dr. Bencsik János szerk. Erdős Kamill és a hazai romológia. Békés Megyei Képviselőtestület Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Bizottsága, Gyula, 2002.

Dankó Imre: Erdős Kamill. Etnographia 73. (1962), 616–619.

Dupcsik Csaba: A magyarországi cigányság története. Történelem a cigánykutatások tükrében 1890-2008. Osiris Kiadó, Budapest, 2009.

Erdős Kamill cigánykutató fényképei nyomában | Néprajzi Múzeum (neprajz.hu) 2023. 05. 31.

Erdős Kamill-kiállítás - YouTube 2023. 05. 31.

Istennel talállok, testvérem! – Cigány történetek | Néprajzi Múzeum (neprajz.hu) 2023. 05. 30.

Vekerdi József szerk. Erdős Kamill cigánytanulmányai. A gyulai Erkel Ferenc Múzeum kiadványai, Gyula, 1989. 193–194.

A teljes beszélgetés itt nézhető meg: <https://youtu.be/KVNkyZEBfU0>

Dolgozatok

Kathi Panna: Anja és Jolika. Roma nők helyzete az egészségügyben

Absztrakt

Az alábbi dolgozat a 2023-as tavaszi félévi Romakép Műhely óra keretein belül megrendezésre került első program összefoglalóját és annak értelmezését tartalmazza. A rendezvény keretein belül 2023.03.08.-án a Cirko-Gejzír Moziban az *Elfogadás Sütöde* és az *Anja* című filmeket tekintettük meg, ezt követte egy kerekasztal-beszélgetés a rendezőkkel (Baranyai Benő és Debre Zsuzsa) és az előbb említett film főszereplőjével (Oláhné Vidák Joli). Az *Anja* című film alapul szolgált a hipotézisem megfogalmazásakor, amely a következő: *A roma nők a magyar egészségügyben negatív megkülönböztetésben részesülnek.*

Bevezetés

A *Romakép Műhely* a romák médiareprezentációjával, a roma közösségek helyzetével foglalkozó filmklub, azzal a kitűzött céllal, hogy felhívja az emberek figyelmét a hazánkban igencsak erősen jelenlévő rasszizmusra és diszkriminációra, megpróbál fellépni ez ellen, mindezt oktató jelleggel. 2023. március 8-án így kerülhetett megrendezésre szervezésükben a Cirko-Gejzír moziban az *Anja* és az *Elfogadás Sütöde* vetítése, valamint az azt követő kerekasztal beszélgetés Baranyai Benővel, Debre Zsuzsával és Oláhné Vidák Jolival. A beszélgetést Szucsik Andrea és Balogh Hanna moderálta.

A filmekről

Anja

Baranyai Gábor Benő 2019-es játékfilmje egy szülészetén dolgozó orvostanhallgató szemszögéből mutatja be Anja, a fiatal roma nő esetét, aki kórházi ellátása során több ponton rasszista és diszkriminatív tapasztaláson kellett, hogy átessen. A film valós eseményekre épült, a rendező elmondása szerint többen is beszámoltak hasonló történetekről roma közösségeken belül. A főszerepeket Major Erik, Jakab Klaudia és Kovács Frigyes alakítja, de például Oláhné Vidák Jolika is feltűnik a filmben. A BuShón, Szolnokon és a berlini Interfilm rövidfilmfesztiválon is díjakkal elismert alkotás.

Elfogadás Sütöde

Az Oláhné Vidák Jolika mindennapjait bemutató dokumentumfilm 2020-ban jelent meg Debre Zsuzsa rendezésében. A filmből megtudjuk, mivel foglalkozik Jolika, milyen nehézségekkel kell és kellett élete során szembenéznie roma nőként, megismerjük a történetét egy igazi anya figurának, akinek mindennél fontosabbak gyermekei. A forgatás Monoron zajlott hosszú hónapokon keresztül.

Kerekasztal-beszélgetés

A beszélgetés elején megtudhattuk, hogy Benő filmje valós eseményeken alapul, hosszas kutatások után kellett szembesülnie azzal, hogy Európa-szerte történnek akár mind a mai napig hasonló esetek. Bár tanárai minden áron le akarták beszélni róla a magas rizikófaktor miatt, ő mégis ezt választotta diplomamunkájául, melyet utólag egyáltalán nem bán. Ezzel szemben Zsuzsát külön kérték, hogy romákkal foglalkozó film legyen munkája, hisz neki ehhez „hozzáférése” van. Ennek ő eleget tett, de igyekezett szembe menni a sztereotip ábrázolásokkal, hisz mindannyian tapasztalhatjuk, hogy a

magyar filmiparban a romák mindig negatív szereplők, általában prostituáltak, jósnők, vagy aktív droghasználók. (Debre Zsuzsa – Romakép Műhely 2023.03.08.)

Erre később alapozott egy casting-ügynökséget, amely Ethnic Talents néven fut és kifejezetten azzal a céllal jött létre, hogy a roma színészeket ne csak cigányként és negatív karakterként láthassuk viszont, hanem bármely más, teljesen hétköznapi köntösbe bújtatva, mivel így egy sokkal autentikusabb összképet kaphatunk végeredményül. Hiszen ahogy Zsuzsa is beszámolt róla, őt épp az motiválta a színészkedésre, hogy gyermekként nem látott magához hasonló karaktert a képernyőn, vagy ha látott, azt kizárólag negatív formában, így ennek megváltozásáért tenni szeretett volna. Saját és Benő elmondás alapján, filmjeik nem szánt szándékkal edukáló jellegűek, de mint minden jó filmmel, nekik is az volt a céljuk sajátjukkal, hogy elgondolkoztassák a befogadóját, hogy kitágítsák szemléleti módját, és ez valószínűleg közvetetten hozzájárul az emberek tájékoztatásához, érzékenyítéséhez. Jolika is hasonlóan vélekedett a filmekkel kapcsolatban, szerinte fontos a jó példa állítása a fiatalok számára, hiszen ők gyakran abból tudnak tanulni leginkább, amiket a TV-ben, a filmekben látnak. Abban pedig mindannyian egyetértettek, hogy Magyarországon mindenkire ráfér az érzékenyítés. Más országokban a kvótarendszerrel hatalmas változásokat értek már most el, de Zsuzsa szerint hiába ez a legjobb megoldás jelenleg (hiszen jobbat még nem találtak fel), hazánkban valószínűleg ez nem fog működni, hisz egy színész örül, ha egyáltalán kifizetik, nem hogy még feltételekhez kösse a szereplését, ez pedig szintén gátolja a változást.

A szakmai oldalról megközelítve megtudhattuk, hogy Benő filmje főhőséül azért az orvostanhallgatót választotta, mivel az ő szemszögével tudott leginkább azonosulni mint középosztálybeli fehér férfi. A másodlagos opció Anja szemszöge lett volna, de férfiként nem mert egy női szerepbe bújni, félt, hogy nem tudná hitelesen visszaadni a történetet egy roma nő és egy anya szemszögéből.

Zsuzsa arról számolt be, hogy a film elkészítése közel másfél évig tartott, ezalatt az időintervallum alatt mindig 1-2 napot töltöttek a monori cigánytelepen. Elmondása szerint Jolikával nagyon gördülékenyen folyt a munka, nem kellett összeszokniuk, az első pillanattól szinte édesanyaként tekintett rá. Hihetetlenül természetesen mozgott Jolika a kamera előtt, így nem kellett aggódnia a hitelesség miatt egy percet sem. Az engedélykérésekkel kapcsolatban Zsuzsa elmondta, hogy természetesen minden szerepelt gyermek szülője tudott a forgatásról, engedélyt kértek tőlük, legtöbbjük a Tanoda diákjai volt, szóval a szülők sok esetben be is tekinthettek a forgatásba.

Jolika sokat köszön a két rendezőnek, úgy érzi sokat tanult a filmiparról, sosem gondolta volna, hogy ennyi munka rejlik egy-egy film mögött. Nem utolsó sorban két számára nagyon fontos embert ismerhetett meg a rendezők személyében, akik sosem bántak vele különül, mint másokkal, ugyanúgy segítettek munkáját, mint például egy profi színésznek, aki nem roma származású. Az Ethnic Talents segítségével ráadásul azóta több filmben, videóklipben és reklámban is feltűnt, többek között A nagy fehér főnök című sorozatban is.

Jolika mesélt a nehézségekről, amikkel élete során kellett szembesülnie. Elmondta, hogy régen a cigány nőknek nem szabadott tanulniuk, háziasszonyi feladatokat kellett ellátniuk, Ő ennek ellenére tanult, viszont hiába végzett jeles bizonyítvánnyal, a munkahelyre, ahova jelentkezett, nem vették fel bőrszíne miatt. Életében rengeteg diszkriminatív tapasztalással kellett megbirkóznia, elmondása szerint Monoron nagy a rasszizmus. Ezt a sütődén keresztül is tapasztalta, az elején senki nem vásárolt tőlük süteményeket, magát okolta, azt hitte vele van a baj. Ahogy viszont megismerték és megszokták az monoriak, már nem különböztették meg, szeretettel bántak vele és fordultak hozzá. Ahogy Ő fogalmazott, szívét-lelkét belesüti a süteményeibe, ettől olyan finomak és ezért szeretik úgy az emberek.

A Tanodában is leginkább olyan gyermekekkel foglalkoznak, akik nem szeretnék napköziben maradni, nem érzik ott jól magukat, gyakran épp a kirekesztés és a megkülönböztetés miatt. A Tanodában viszont szeretettel, családi légkör várja őket mindig, ahol együtt tölthetnek időt és tanulhatnak. Jolika ebben biztosra megy, szívügyei a gyerekek, óvónő szeretett volna lenni fiatal korában és mindennél fontosabbak számára gyermekei és családja, igazi anyatigris az ő szavaival élve. Idővel és türelemmel, valamint rengeteg kitartással és erőfeszítéssel el lehet érni változást a rasszizmussal szemben is, erre pedig az ő története egy kitűnő példa.

Roma nők helyzete az egészségügyben

Bár Benő elmondása szerint a hazai egészségügyi helyzet filmes feldolgozása részéről nem tudatos, annak ellenére, hogy több alkotásában is felbukkan ez a vonal, az *Anja* című játékfilmjében feldolgozott probléma igencsak jelentős és nem elég figyelmet kapott téma, ami nagy valószínűséggel sokak számára akár ismeretlen is lehet. A magyar egészségügyi szolgáltatások során számos roma nő tapasztalt diszkriminatív, rasszista, lekezelő, néha embertelen bánásmódot. A dolgozatom ezen része leginkább a szülészeti gondozásban tapasztaltakra fog összpontosítani, de az egészségügy egész területére igazak a fent leírtak.

A romák kulturális különbségeit sok orvos nem veszi figyelembe, illetve nem foglalkoznak azokkal a nehézségekkel, amikkel nekik szembe kell nézniük.

A probléma alapja a családtervezés hiánya. Rengeteg roma fiatalon vállal gyereket, akár úgy, hogy párkapcsolatban sincsenek, nem gondolnak ennek következményeire, anyagi terheire. Elvetetni a babát pedig nem szokás a roma közösségekben, a terhesség és az anyaság értékes kincs köreikben, ahogy arról a következőkben olvashatunk:

„Nem készülnek sehogy. Egyszerűen viccesnek tartják, hogy járnak egy fiúval, aztán olyan büszkék rá, hogy teherbe esnek. De azt se tudják, hogy ez a terhesség mivel jár. Sőt, még nincsenek is párkapcsolatban ... És amikor leültem velük beszélgetni, hogy felelőtlenül kezdték el, fel vannak háborodva, de hát ők szerelmesek! Nem veszik tudomásul azt, hogy védekezni is lehet. Kinevetnek, amikor azt mondom, hogy mennyiféleképpen lehet védekezni...” Nóra, István-akna (Dr. Bodrogi, 2020)

„Nincs itt pénz megvenni a gyógyszert. És akkor meg kell szülni a gyereket, mert elvetetni azt nem, azt nem szokás. Lehet venni óvszert, de az is drága (1000 Ft egy csomag, három darab van benne). És azért egy fiatal pár nem háromszor szeretne együtt lenni. Még mi öregek is többet vagyunk együtt háromnál...” Tamara, Szakácsi (Dr. Bodrogi, 2020)

Másik nagy probléma, ahogy azt az utolsó idézetben is olvashatjuk, az anyagi nehézségek. Sokszor nem veszik figyelembe a kezelőorvosok, hogy egyes édesanyák, nem azért nem váltják ki a gyógyszereket, mert nem érdekli őket saját és gyermekük egészsége, vagy nem azért nem jelennek meg vizsgálati időpontokon, mert lusták, hanem mert egyszerűen anyagilag ez túlságosan megterhelő lenne számukra. A magas gyermekszám is ehhez köthető, hisz a terhesség megelőzéséhez szükséges védekezési opciók is pénzbe kerülnek, gyakran nem is kevésbe.

„A saját tapasztalatom az, hogy teljesen futószalagszerű az ellátás, itt Pécsen. És abszolút nem mondanak semmit. Felfektetik az asszonyt, vagy felültetik a vizsgálóasztalra, felrakják az érzékelőket, kezébe adják a gombot, elmondják ha mozgást érez, nyomja meg- de hogy miért van ez a vizsgálat, mire jó, ilyesmiről nem esik szó. Innentől kezdve, hogy nem tudja miért jó ez, iskolázottságtól függetlenül, érthető, hogy nem tartja fontosnak. Az emberek fejében a radikális vizsgálatok tűnnek fontosnak, amikor vágnak, fúrnak, ú hát az biztos fontos. Amikor egy ilyen egyszerűbb,

fájdalommentes dolog történik, azt gondolják, hanyagolható. Meg vizuális élményt sem ad, mint az ultrahang – bár itt nem gyakorlat az, hogy az ultrahang közben megmutassák a gyermeket, nem szokás, hogy a vizsgálat bármely szakaszában az orvos megfordítsa a monitort és azt mondja, hogy itt a gyermeke. Pedig ez fontos lenne.” Anett, György-telep (Dr. Bodrogi, 2020)

Az orvosok passzivitása, a tájékoztatás hiánya is egy negatív visszacsatolás az anya számára, ami a jövőben nagy eséllyel vezet ahhoz, hogy kihagyja a vizsgálatokat, hisz vagy nem érzi azt lényegesnek, vagy lekezelve, magára hagyva érzi magát, emiatt inkább mellőzi a hasonló interakciókat. Ezzel szemben a védőnőkkel kiépített kapcsolat legtöbbször felhőtlen, általában sokkal szorosabb a kapcsolatuk, mint kezelőorvosukkal, sokkal egyszerűbben szót értenek velük.

„Hát nekem nagyon aranyos védőnőm volt, nagyon imádom a mai napig. Terhesgondozóba jártam, ő is jött velem, segített, felkészített, minden.” Helga, Szakácsi (Dr. Bodrogi, 2020)

Ha pedig elérkezett a szülés pillanata, az orvosok nem segítették úgy a roma nőket, mint ahogy az kötelességük volna, megkülönböztetett bánásmódban részesültek, szinte kivétel nélkül negatív élményként élték meg gyermekük születését nagy százalékban szülész orvosuk miatt.

„...kutatásunk során a 20 interjúalany közül - a rohamszülés, valamint a nem tervezett otthoni szülés kivételével - nem volt olyan nő, akinek a szülése során ne történt volna valamilyen orvosi beavatkozás a kórházban: fájáserősítő oxitocin, gátmetszés, burokrepesztés, a méh hasfalán keresztül történő nyomása (Kristeller-manőver), császármetszés, fájdalomcsillapító (oxigén, fájdalomcsillapító gáz). A beavatkozásokat a nők kivétel nélkül rosszul élték meg, ezáltal a szülést egy olyan eseménynek tekintik, amin túl kell esni, illetve túl kell élni.” (Dr. Bodrogi, 2020)

A kórházból gyakran hamarabb távoznak az édesanyák, az elhanyagoltság és a semmibevevés végett. Sokszor tiszteletlen módon bántak velük és szóltak hozzájuk. Mindenhol megkülönböztetésbe és rasszizmusba kellett botlaniuk.

„Otthagytak az orvosok benn a szülőszobán. Egyedül szültem meg. A lába is beakadt nekem. Hú, nagyon rossz volt. Ott majdnem, hogy meghalt a kislány, hiába kiabáltam a nővéreknek, hogy jöjjenek be, mert kinn van a baba, nem jöttek be. Rá 10 percere jöttek be, amikor már tényleg, hogy sikítottam, hogy jöjjenek be.” Annamária, Szakácsi (Dr. Bodrogi, 2020)

„Itt Újfaluba az ötös, hatos szoba, a folyosó végén, az mán cigányszoba” Jolán (Dr. Bodrogi, 2020)

Amiről viszont még nem esett szó és amivel a film is foglalkozik, az a roma nők hiányos és helytelen tájékoztatása a sterilizáció kapcsán, annak erőszakos, engedély nélküli elvégzése.

„4.3.1 Számos országban, ahol a nők reprodukció jogainak rendszerszintű megsértése történt korábban, s ahol az erőszakos és beleegyezés nélküli sterilizáció tömegesen és mintegy állampolitikai eszközként működött, még a politikai bocsánatkérés és felelősségvállalás sem valósult meg. Ahol megtörtént, ott is elmaradt a jogi és anyagi elégtétel... Ezekben az ügyekben a helyzet őszinte és teljes feltárására, valamint átláthatóságra van szükség, mely megbékélést teremthet és a jövőbeni állami-közszolgálati bünelkövetést lehetetlenné teszi..”

Olvashatjuk az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménynyilvánításában. A kényszersterilizáció súlyos jogsértés, az emberi jogok határait magasan átlépve. A roma nőkkel szembeni diszkrimináció és embertelen bánásmód gyakori és ma is aktuális, hiába gondolnánk azt, hogy a 21. században ilyen mértékű megkülönböztetésre már nincs példa, a fentiek ezt határozottan és megkérdőjelezhetetlenül megcáfolják.

Következtetés

Az absztraktban megjelölt hipotézisemet egyértelműen alátámasztottnak nyilvánítom. A roma nőkkel szembeni megkülönböztetés az egészségügyben egy olyan probléma, amelyet mihamarabb orvosolni kell. A tüntetések, a művészeti feldolgozások mellett a kormánynak is fel kell lépnie a diszkrimináció és a rasszizmus ellen, mivel mindenki ugyan olyan mértékű és minőségű bánásmódot érdemel.

Hivatkozások

Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – A roma nők helyzete (feltáró vélemény az Európai Parlament felkérésére), 2019 (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018AE3068&from=LV>)

Dr. Bodrogi Bea: Roma nők helyzet és lehetőségei a szülészeti ellátásban, 2020 (https://emmaegyesulet.hu/wp-content/uploads/2020/05/roma_hu.pdf)

Fésü Anna Rózsa: A roma édesanyák

Ráczné Kalányos Gyöngyi – Édesanyám szeretete, 2008

A gyermekáldás, a várandósság és a szülés legalább annyira egyedi élmény, mint amennyire univerzális is. Kultúrája válogatja azt, hogy a terhesség melyik szakasza élvez nagyobb odafigyelést, elővigyázatosságot, viszont kétségtelen, hogy minden kismama megérdemli ugyanazt a figyelmet, empátiát, profizmust az egészségügyi dolgozóktól, függetlenül bármilyen háttértől. Az elmúlt nyolcvan évben, amióta a bábás és otthon szülés népszerűsége alábbhagyott, egyre több édesanya veszi igénybe az állam által fenntartott egészségügyi intézményt, ami objektívan nézve sem hibátlan, de ezt a várandós, vagy többgyerekes roma édesanyák különösképpen elmondhatják róla. Ebben a dolgozatban ennek nézek utána, sztereotípiákat sorolok fel, azokat próbálom megmagyarázni, és különböző megoldásokat próbálok felhozni a felhasznált irodalom, legfőképpen Neményi Mária szociológus Cigány anyák az egészségügyben című 1998-as tanulmányának segítségével.

Baranyi Benő filmrendező pár évvel ezelőtt megrendezte az Anja című kisjátékfilmet, ami egy borzalmasan fontos problémára mutat rá, amiről fogalmam sem volt a film megnézéséig. A film egy fiatal cigány édesanyán, Anján elkövetett művi sterilizációt járja körbe egy orvostanhallgató és egy szülészorvos konfliktusán keresztül. Anja egy telepen él családjával, analfabéta, így fogalma sem volt, hogy milyen beavatkozásba egyezik bele az aláírásával. Gyakorlatilag a tudta nélkül megcsonkították egy örök életre. Teljesen ledöbbsentem a film nézése közben, hazaérve elkezdtem kutatni a téma után, és döbbsenten olvastam, hogy ez egy bevett dolog volt pár évtizeddel ezelőtt a mai Csehország és Szlovákia területén. Roma anyák a tudtuk és beleegyezésük nélkül kényszer-sterilizáción estek át, az „egyre növekvő roma népesség szabályozásának” érdekében.

Miért van az, hogy ez a modern világban megtörténhet? A páciens tudta és akarata ellenére hajtanak végre rajta olyan beavatkozást, ami örökre megváltoztatja az életét, akár a párjával való kapcsolatát, vagy a közösségében lévő státuszát. Illetve miért van az, hogy a sztereotípiák szerint a cigánytelepeken, vagy a vidéki kisvárosokban, falukban ilyen korán és ilyen sokat szülnék a cigány nők, és miért olyan nagy dolog, ha egy roma ember eléri az ötvenedik életévét?

A vidéki, nagyobb városoktól távol élő emberek nagyobb eséllyel élnek mélyszegénységben, és a szegénység nagyon egyszerűen belerántja az embereket az egészségtelen életmódba, az akaratukon kívül is. A házak picik, penészesek, párásak, könnyebben terjednek a betegségek, illetve minőségi táplálkozáshoz is szinte lehetetlen hozzájutni, így nagyon sok ember elhízott, és szenvedélybetegségekkel küzdenek. Nagyon kevés bérért vállalnak sokszor emberi erőn túlmutató, kimerítő munkát, hogy legalább a kisgyerekeket tudják etetni, öltöztetni, esetleg iskoláztatni. A városi középosztálybeli életmódtól elizolálva ezek az emberek és ezek a családok az állam által cserben lettek hagyva, és ezért olyan nagy a halálozási ráta a vidéken élő roma emberek között.

A szegénységben élő, megélhetésükért küzdő emberek állandó munkára kényszerülnek, vidéken már az is nagy dolog, hogy valakinek megvan a nyolc általánosa. Az ember nem részesül megfelelő oktatásban, illetve az iskolában nem kap szexuális edukációt. Nagyon nehéz, szinte lehetetlen ebből kitörni, de az internetnek és a közösségi médiának, illetve a nagyszerű tehetséggondozó tanároknak hála a roma fiatalok látják, hogy lehet más sorsuk is, mint az, amelyik úgy tűnik, mintha predestinálva lenne.

Egyes roma kultúrákban a kisgyerekeket már pár éves koruktól összeadják mással, és a korán, már 10-11 éves korukban menstruáló lányok „ivarérettként” feleségek lesznek, és

nagyon hamar édesanyák is, hiába nincs teljesen még kifejlődve a testük egy gyermek kihordására és megszületésére. Ezekben a kultúrákban a gyerek vitathatatlanul a legnagyobb kincs, ami egy emberrel történhet, így esély sincs a terhességszabályozásra vagy megelőzésre, hiszen amit Isten teremtett, azt el kell fogadni. Illetve a gyermekek minden áron való megtartása arra is szolgál, hogy a nagyon fiatalon elhunyt családtagjaikat úgymond pótolni tudják. Ezekben a közösségekben a nő legnagyobb (és körülbelül egyetlen) értéke az, hogy gyermeket tud szülni, így minél több gyermeked van, annál értékesebb vagy. Rizikós megítélni az alapvetően elítélt kultúrákat és kisebbségeket, de ki kell jelteni, hogy ezek a szokások erősen nőgyűlölőek. Ilyenkor mindig bajban vagyok, mert hiába szeretnék tisztelni minden kultúrát, szeretnék kritikus is maradni feministaként. Egyértelműen nem lehet az egész cigányságot egy kalap alá venni, hiszen rengeteg csoport különül el a kisebbségen belül, más-más értékrenddel, szokással és hagyománnyal, nőképpel.

A roma nők elnyomása abban is megnyilvánul, hogy ha kapnak is megfelelő tanácsokat a védekezéssel kapcsolatban védőnőktől, szülészorstól, a legtöbb esetben férjük idegenkedő magatartása miatt nem fogadják meg. Az is közrejátszik, hogy sokszor nem veszik komolyan, vagy a pénzüket nem szeretnék egy ilyen idegen dologba befektetni. A felhelyezhető spiráltól a férfiak az együttlét alatt irtóznak, és rengeteg esetben a férfi kívánságára esik a nő teherbe újból és újból, hiába nem érzi késznek a nő a testét és lelkét arra, hogy kihordjon és megszüljön még egy gyereket.

A filmben szereplő Anja nagyon gyorsan ki akar szabadulni a kórházból, és ez megfigyelt dolog a többgyerekes édesanyáknál. Nem akarnak sokáig kórházi megfigyelés alatt lenni, haza akarnak menni, mert dolgozni kell, a gyerekekkel kell foglalkozni, és tartanak az idegen, ijesztő kórházi környezettől. A védőnői szolgáltatástól is félnek sok esetben, mert hallják egymástól a rémtörténeteket, félnek attól, hogy megalázzák őket a védőnők. Az Éljen soká Regina! című autoetnografikus dokumentumszínházi előadásban szereplő színészek a karaktereiken keresztül mesélik el történeteiket, az egészségügyi ellátórendszerrel kapcsolatban elsősorban, és Anjáéhoz hasonló is felmerül a darabban.

A tanulmány interjújában, melyet szülészorstokkal, illetve cigány asszonyokkal készítettek, a terhes roma nők szívósabbak, és könnyebben szülnek, mint a többségi társadalomba tartozó anyák. Ezt azzal magyarázták, hogy míg a magyar anya a terhesség első pár hónapjában már táppénzre megy és pihen, kényezteti magát és elkényelmesedik, addig a roma anya közvetlenül a szülés előtt is még dolgozik, erőlteti magát. Emiatt jobban bírják a terhességet és magát a szülést is, mert meg vannak edződve. A terhesség viselése és maga a szülés is ember- és alkatfüggő, mégis a tanulmányban olvasható, hogy az oláh, beás, romungró és budapesti roma nő is ugyanazt élte át. A végsőkig dolgozott terhesség alatt, és könnyű szülése volt.

Amint a táblázatból kiderült, szülés után, a szoptatás során az oláh cigányok szoptatnak legtovább (átlagban 2,4 év). A szoptatással kapcsolatban azt a sztereotípiát is megfogalmazták az anyák, hogy sokáig szeretne szopni a kisgyerek, és hiába eteti mással, valamiért mindig visszatalál a gyerek hozzá. Illetve nem szeretnek tápszert adni a gyereknek, és a védőnő javaslatának ellenére is adnak a babának tehéntejet, hiszen ők és szüleik is azon nőttek fel, és semmi bajuk nem lett. A tápszerrel kapcsolatban nem a beszerzéssel és annak költségével volt a legnagyobb baj, hanem azzal, hogy másoktól rossz tapasztalatokat, tévhiteket hallottak róla, és emiatt nem szerették adni az interjúalanyok a tápszert

gyerekeiknek. Viszont ez a tanulmány már 25 éves, nem tudom, hogy ez a tendencia ennyi év alatt mennyit változott bármilyen irányban.

Az anyák és az orvosok közti hozzáállás különbsége okozott az évek során sok-sok konfliktust, ez nem változott 1998 óta. A tanulmányban sok édesanya számolt be arról, hogy a szülészorvos nem bánt velük jól, egyedül a szülésznő volt kedves. Ezt néhányan azzal magyarázták, hogy mivel a szülésznő is nő, ezért van fogalma arról, hogy a terhes vagy az éppen szülni készülő édesanya min megy keresztül, mit él át, emiatt empatikusabban, türelmesebben tud hozzáállni a pácienshez. Természetesen a hatvan megkérdezett roma nő véleménye, tapasztalata nem fedheti le az egész cigány közösség véleményét az egészségügygel kapcsolatban, de egészen jó képet ad a valóságról. A paraszolvencia, avagy a hálapénz kérdése nem csak a kisebbség esetén okoz nagy fejtörést, hanem társadalom szerte. Ha az ember nem magánellátásba megy, akkor családon belül vita tárgya lehet, hogy mennyit illik adni az orvosnak, akkor is, ha ezt már törvény szabályozza, nagyon régóta bevett hagyomány. A roma asszonyok a hálapénzt legtöbbször azzal a reménnyel adják, hogy ezzel talán el tudják kerülni az előítéletességet az orvosoktól és más egészségügyi dolgozóktól kórházi látogatásuk során. Jogosan félnek a megaláztatástól, hiszen a válaszadók tapasztalatai alapján ki lehet jelteni, hogy sok „szakember” kritikus a többgyermekes édesanyáknak, gyanúsítgatják őket, hogy esetleg a családi pótlék és egyéb segély miatt vállalta be a sokadik gyereket. Ebben a dolgozatban direkt nem írok az egyik legnagyobb előítéletről, ami egy terhes roma nőt érhet, mégpedig az, hogy csak a pénzért szül. Szerintem ez a téma annyira szerteágazó, hogy nem tudnék beleférni egy ilyen kicsi dolgozatba vele.

A fent említettek legyőzésében az állam szeretne részt venni, speciális programokkal, szűrésekkel, illetve az egészségügyi hozzáférés megkönnyítésével. Ha az állam performatívnak tűnő cselekedetétől eltekintek (mert nem a probléma forrását járják körbe, hanem egy tünetét csak), és mondjuk a kisebb, nonprofit szervezetek munkáit, programjait veszem figyelembe, akkor ki tudnám jelteni, hogy a szűrések, tanácsadások és minden segítő program hasznos és fontos, de nincsenek jól hirdelve, emiatt gyakorlati hasznosságuk kétes. Az egészségügyi dolgozók részéről az előítéletek legyőzése abszolút adott lenne, csak empatikusnak és alkalmazkodónak kell lenniük, és teljesen bele kellene vonni az anyákat, érthetően elmagyarázni, hogy mit miért tesznek, és mindenről tájékoztatni kellene őket. Természetesen erre a mai magyar egészségügy szinte akaratán kívül is képtelen, gyökerestől kellene az egészet átformálni ahhoz, hogy fejleszteni lehessen úgy, hogy hosszútávon is megérje.

Összegzésként el tudom mondani, hogy a roma anyákkal borzalmasan régóta rosszul bánt az egészségügyi ellátórendszer, így a szegénységben vagy lakhatás nélkül élők, a transzneműek és a fogyatékosokkal élő emberek mellett ők az egyik legelnyomottabb réteg a társadalomban. Megoldások vannak erre természetesen, de észrevehető, hogy ez nem mindenki érdeke.

Felhasznált irodalom:

Neményi Mária: Cigány anyák az egészségügyben. Budapest: Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal. 1998. ISBN 963-8443-19-7 <http://mek.niif.hu/01100/01156/01156.htm>

Roma nők kényszer-sterilizációja (2013): egy máig fennálló emberi jogi probléma, Romedia Foundation, febr. 26. <https://romediafoundation.wordpress.com/2013/02/26/roma-nok->

[kenyszer-sterilizacioja-egy-maig-fennallo-emberi-jogi-problema/?fbclid=IwAR0XjMMYS8i191InQxY3DN8RyXj0c8qqQcAg0GaLp9_CrFUC_ysh5_DmSDc](https://www.facebook.com/kenyszersterilizacioja-egy-maig-fennallo-emberi-jogi-problema/?fbclid=IwAR0XjMMYS8i191InQxY3DN8RyXj0c8qqQcAg0GaLp9_CrFUC_ysh5_DmSDc)

Éljen soká Regina! darab felvétele <https://youtu.be/2vLMBBoXF7Q>

Horváth Bálint (2020): Baranyi Benő: Hiteles filmet akartam készíteni a diszkriminációról.

Interjú az Anja rendezőjével, Filmhu, dec.

04. <https://magyar.film.hu/filmhu/magazin/baranyi-beno-hiteles-filmet-akartam-kesziteni-diszkriminacio-anja-interju>

Arnhoffer András: A fehér messiás – Bűntudat és megmentő szerep megjelenése a roma tematikájú médiatartalmakban

Ma Magyarországon a legtöbb roma tematikával operáló tartalom (film, könyv, újságcikk, stb.) többségi fehér alkotók szemszögéből mutatja meg az ország legnagyobb etnikai kisebbségének életét, küzdelmeit és problémáit. Legjobb esetben ezek az alkotások, cikkek azért születnek, hogy felhívják a többségi társadalom figyelmét a cigányságot érő rendszerszintű hátrányos megkülönböztetésre, ez azonban felvet egy érdekes kérdést: ezen fehér alkotók műveiben hogyan jelenik meg (ha megjelenik) a fehér bűntudat és fehér megmentő komplexus? A következőkben azt fogom vizsgálni, olyan alkotásokban, mint az *Anja*, a *Háromezer számozott darab* és két Telexes roma tematikájú videóanyag, hogy miként jelenik meg tudatosan, vagy tudat alatt a fehér bűntudat és megmentő szerep és megpróbálom bebizonyítani, olyan források segítségével, mint Judith H. Katz *White Awareness: A Handbook for Anti-Racism Training* és Linda Alcoff *What Should White People Do?* című tanulmányai, hogy ezen jelenségek ugyanannyira károsak a kölcsönös megértés és tisztelet kialakulására nézve, mint a nyílt rasszizmus.

Az érintett filmanyag elemzése előtt azonban mindenképpen fontos letisztázni, mi is a fehér bűntudat, valamint megmentő komplexus. A fehér bűntudat általánosságban véve az abban való meggyőződés, hogy a fehér emberek kollektív felelősséget viselnek a más faji csoportokhoz tartozó emberekkel szembeni történelmi vagy fennálló rasszista bánásmódból eredő károkért, mint például az atlanti rabszolga-kereskedelem, az európai gyarmatosítás és az őslakos népek ellen elkövetett népirtások. A fehér bűntudat lényegében az ezen történelmi igazságtalanságokra adott pszichoszociális válasz a fehér népesség részéről, ami a rasszizált kisebbségekkel való empátiát is feltételezi a részükről. Linda Alcoff szerint a 20. század végére a fehér társadalom bizonyos elemei ennek köszönhetően már odáig jutottak, hogy már nem csak egyes rasszista intézményesüléseket, hanem azt a minden összefogó (rasszizált) narratívát is kétségbe vonják, amiben a nyugati civilizáció önmagát a többi kultúrától különbnek, jobbnak tünteti fel. Attól azonban, hogy valaki a fehér bűntudat hatására tudatosan kezd el viszonyulni saját rasszizmusához, még nem jelenti azt, hogy valaki anti-rasszista: rasszizmusa ugyanis, ha nem vigyáz, tudat alatt, vagy féltudatosan egyfajta megmentő komplexusban nyilvánulhat meg, amit Judith Katz saját tanulmányában találóan „paternalista rasszizmusnak” nevez. A fehér megmentő alakja dominánsan fehér liberális

körökben jelenik meg leggyakrabban és a rasszizmus egy olyan megjelenési formáját hordozza magával, ami a kisebbségek tagjaira úgy tekint, mint a gyerekekre, akik, mivel nem állnak a tudatosság azonos lépcsőfokán a fehér emberrel, ezért a fehér társadalom tagjainak kell őket felemelnie, még akkor is, ha egyébként senki sem kérte a segítségüket. Mivel a „segítségnyújtás” ezen formája alapvetően paternalista, így valódi egyenlőség nem alakulhat ki a két fél között, ez valójában fenntartja a fehérek és a színes bőrűek között fennálló erkölcsi, szellemi, kulturális alá-fölé rendeltségi viszonyt. Teju Cole nigériai-amerikai író meglátása szerint ez a paternalista felfogás mára egy fehér megmentő ipari komplexussá (*White-Savior Industrial Complex*) nőtte ki magát, amiben „a fehér megmentő reggel brutális politikákat támogat, délután jótékonyági szervezeteket alapít, este pedig kitüntetések veszt át” (Cole, 2012.03.08.). Ennek az „ipari komplexusnak” a lényege tehát, hogy a fehér ember a saját maga kreált problémákra tüneti kezeléseket ad, majd vállon veregeti magát a jó cselekedetért.

Levonható tehát, hogy a fehér büntudat önmagában nem elégséges a rasszizmus felszámolásához, mert, ahogy Linda Alcoff fogalmaz, a fehérek által propagált antirasszista kampányok gyakran fenntartják maguknak azt az igényt, hogy saját szemszögükből ítéljék meg mi a jó, a helyes és a kulturálisan elfogadható. Szerinte a valódi önkritika első lépése ott kezdődik, hogy a fehér társadalom tagjai felismerik és elfogadják saját fehérségüket, és azt, hogy az ezzel járó percepcióik mennyire fundamentálisan határozzák meg a személyiségüket és a rasszizmushoz való hozzáállásukat. Ez az alapja Judith Katz *White Awareness: A Handbook for Anti-Racism Training* című 1978-as tanulmányának is, amiben egy olyan tréning módszert vázol fel egyetemi és céges workshop-ok számára, ahol fehérek beszélnek fehéreknek a fehérségről. Hat lépcsős tréning tervezetében kifejti, hogy a rasszizmus alapvetően egy a fehéreket érintő probléma, ezért ahelyett, hogy a kisebbségeket próbálnánk „hozzáidomítani” a többségi társadalom igényeihez (ahogy az a felzárkóztató programok esetében lenni szokott), inkább a fehérek társadalmi tudatosságát kell olyan szintre emelni, ahol azok „anti-rasszista rasszistaként” tudatosan képesek legyenek fellépni a saját és környezetük előítéletessége ellen. Ugyanakkor Alcoff 1998-as *What Should White People Do?* című művében azzal kritizálja Katz antirasszista tréning módszerét, hogy az nem szolgálta a fehér identitás újra értelmezéséhez szükséges történelmi és kulturális rekonstrukciós mintákat. Alcoff írásában még két további művet vizsgál: a Noel Ignatiev és John Garvey által szerkesztett *Race Traitor: A Journal of the New Abolitionism* című folyóirat 1996-os számát és Michael L. Harrington

Traditions and Changes: The University of Mississippi in Principle and in Practice nevű tanulmányát. Alcoff szerint előbbi egy alapos osztály-analízis, ami viszont nélkülözi az identitásinformáció kulturális folyamatainak vizsgálatát, míg az utóbbi egy érzékenyítő fehér revizionista írás. Alcoff maga inkább egy egyfajta fehér „kettős éntudat” megkonstruálásában látja a probléma megoldását, ami felismeri és elfogadja a fehér identitás kettősségét és az azt átszövő egyenlőtlen és kizsákmányoló struktúrákat.

A fentiekből tehát leszűrhető, ahhoz hogy a rasszizmusnak még az árnyéka se vetülhessen ránk, tisztában kell lennünk saját fehérségünkkel és az összes prekonceptióval, ami ezzel jár, és különösen igaz ez, ha a média valamely formáját akarjuk ahhoz felhasználni, hogy bemutassuk valamely rasszizált kisebbség életét. Magyarországon ma a roma kisebbség életéről, hátrányos megkülönböztetéséről legnagyobb részt fehér alkotók munkásságából tájékozódhat az átlagos magyar állampolgár, persze ugyanakkor vannak üdítő kivételek, de ezek általában a többségi társadalom által kevésbé ismert források/alkotások. Ilyen tényállások mellett pedig mindenképp érdemes vizsgálat alá venni ezeket az alkotásokat és megnézni, a hazai alkotók hogyan viszonyulnak a fehér büntudat és megmentő komplexus jelenségéhez, miként és milyen formában jelenik meg bennük a rasszizmus ezen kevésbé nyilvánvaló, az osztálytársadalmi igazságosságot mégis ellehetetlenítő formája. A következőkben négy magyar médiatartalom fehér büntudat és megmentő komplexus (tudatos, vagy tudattalan) reprezentációját fogom áttekinteni Katz, Alcoff és Cole fogalomtárát használva, annak érdekében, hogy bebizonyítsam a két jelenség ártalmasságát a társadalomra nézve. Az első két alkotás, az *Anja* és a *Háromezer számozott darab* fikciós művek, ahol a film alkotóinak tudatos döntése volt a két jelenség érzékletes bemutatása annak érdekében, hogy görbe tükröt állítsanak a közönség elé, hogy azok felülvizsgálják saját, cigánysághoz való hozzáállásukat. A másik két anyag kettő, nagyjából húsz perces videóportré, amik a Telex.hu magyarországi hírportál honlapján és videómegosztó csatornáján lettek közzé téve, és tökéletes iskolapéldái annak, hogyan jelenik meg a tudat-alatti rasszizmus a mindennapjainkban, ami azért pláne szomorú, mivel ezek a videó-anyagok azzal a szándékkal lettek megosztva a hírportál felületén, hogy javítsanak valamelyest a cigányság helyzetén.

Baranyi Benő az *Anjában* a szocialista rezsim idejében tudtukon kívül sterilizált roma nők történetét helyezi fikciós keretekbe. A film története szerint az Anja nevű lányt sokadik vetélése után a kórház szülészeti vezető főorvos az ő tudatos beleegyezése nélkül sterilizálja,

ezt pedig később aztán titokban tartja előtte és családjá előtt. Az orvosi etika ilyen súlyos megsértését a történet főszereplője, az orvostanhallgató Bakó Levente nem képes ölbe tett kézzel nézni, ezért a főorvos irodájából eltulajdonított orvosi papírokkal ellátogat a cigánysorra, hogy beszámoljon Anjának és családjának az ő tudtán kívül végzett orvosi beavatkozásról. Bár Levente cselekedetére lehet úgy tekinteni, mint egy erényes jótett, döntéseinek háttérében mégis a fehér büntudat és megváltó komplexus áll, nem szabad ugyanis megfélemlíteni arról a tényről, hogy a beavatkozás bizonyítására Levente személyes iratokat tulajdonított el az orvosi irodából. Segítségét ráadásul senki sem kérte, azzal, hogy Anja megtudta az igazságot, többé nem tud teherbe esni, nem változtat azon a tényen, hogy az esetet nem lehet semmissé tenni, ráadásul a főorvos meghurcolására sincs lehetőség a család szociális helyzetéből kifolyólag. Ilyen szempontból az orvostanhallgató tettei implicit módon ugyanazokat a nézeteket tükrözik, mint a főorvosé, cselekedeteit csak saját igazságérzete megnyugtatójának céljából követte el anélkül, hogy belegondolt volna Anja és családja helyzetébe és lehetőségeibe.

Császi Ádám *Háromezer számozott darabjának* rendező figurája is hasonló fehér messiás: hányatott életű roma emberekből álló színésztársulatát körbe-parádézza először a magyar, majd a német színházakban, célja a darabbal pedig felhívni a figyelmet a fehér társadalom rasszizmusára. Leventéhez hasonlóan az ő cselekedeteit is a büntudat hajtja és a vágy, hogy művének „haladó szelleme” hatására antirasszista ikonná váljon. Bizonyítási kényszere odáig fajul, hogy roma színészeit verbálisan és fizikailag is abuzálja, azzá a fehér elnyomóvá válik, aminek az elpusztítására törekszik állítólag. A film jól tükrözi Cole White-Savior Industrial Complex modelljét: nehéz sorsú cigány embereket akarattuk ellenére arra kényszerít, hogy a nyomorukkal parádézzanak, az ebből készült színdarabot pedig bemutatja Berlinben a fehérek érzékenyítésére, majd a darab sikerének hatására elnyeri a következő nagy dobás, az ugandai transznemű gyermekhadserg színdarabjának megrendezését. Közben csak régi társulatának sorsa nem változik, ott végzik, ahol elkezdték, a cigány-telepen.

„Kavalyecz András több mint három évtizede foglalkozik hátrányos helyzetű borsodi fiatalok szocializációjával és tanításával. Börtönlátogatásra, nyitott bíróságra viszi diákjait, hogy elrettentse őket a bűnözéstől, és a foci is fontos eleme a pedagógiájának”-írja a Cseke Balázs – Szilli Tamás szerző páros a Telex *Az igazgató, aki azért dolgozik, hogy ne féljenek a cigányoktól* című cikkének bevezetőjében. Hasonló felütéssel indul az *Ülni kell az iskolában?*

Öcsém, Tökölön is ülni kell! című videóportré is, ahol megtudhatjuk, hogy Gyöngyösön Béres Tibor ugyanazt a küldetést tűzte ki magának, mint Kavalyecz András Borsodban. Ezek első hallásra akár még egész jól is hangozhatnak, elvégre kevés olyan nemes cselekedet létezik, mint a hátrányos helyzetű fiatalok megsegítése. S bár ezek a gesztusok valóban nem elhanyagolható cselekedetek, Kavalyecz András és Béres Tibor fáradozásai valószínűleg kevés többségit fognak meggyőzni arról, hogy ne féljenek a cigányoktól, hiszen ahogy azt Katz leszögezte, a rasszizmus egy alapvetően fehér probléma és a problémát a forrásánál kell kezelni, így amíg a többségi társadalom fejében nincsen változás, addig ezek a hátrányos helyzetű fiatalok folyamatosan falakba fognak ütközni majd a jövőben. Ehelyett viszont megtudhatjuk Kavalyecz András szájából és a videó készítőinek tálalásában, hogy a cigánygyerekeket azért kell keményen fogni, nehogy a szüleik nyomdokain ők is bűnözők legyenek, felvilágosítást nyerünk arról, hogy míg a gyerekek fociznak, addig sem a drogozáson jár az eszük, valamint azt, hogy bizony a tanulói többsége nem tudja lehúzni a vécét, mert nekik otthon csak pottyantós budi van. Ezek azok a kijelentések, amiket egy magára valamit is adó médiaszakember nem hagy benne a vágott anyagban, azonban itt valamiért mindenképp el kellett, hogy hangozzanak. Az, aki egy kicsit már előre jutott a fehér önismeret elsajátításában, az rögtön felismerheti azt a paternalista attitűdöt, ami a fehér megmentő komplexus hátterét biztosítja, és ami alapján a tőlünk eltérő kulturális identitásokat, etnikumokat, rasszizált csoportokat és társadalmi osztályokat tőlünk alacsonyabb rendűnek, primitívebbnek, züllöttebbnek kell ábrázolni, hogy amikor a fehér messiás leereszkedik közéjük, hogy felemelje őket, akkor számunkra annál nagyobb legyen a katarzis. A fikciós alkotásokkal ellentétben itt nem lehet csak egy kijelölt „fehér megmentőt” kiemelni, mert itt mindenki az: Kavalyecz András és Béres Tibor, mert fehér emberként kimerészkednek a cigánysorra, hogy embert faragjanak a roma fiatalokból. A videók készítői: Lengyel-Szabó Péter, Mizsur András, Szilli Tamás és Cseke Balázs, mert az ő közbenjárásukra váltak ezek az emberek országosan ismertté, valamint a Telex.hu olvasói, mert az ő adományaikból tartják fent az oldalt, amin az alkotók megjelenhették videóriportjukat.

Végezetül tehát leszögezhetjük, a fenti példákat figyelembe véve nyilvánvaló, hogy a fehér bűntudat és megmentő komplexus, mivel nem segítenek másokon és csupán a saját természetünk ellentmondásait lehet velük a szőnyeg alá söpörni, ezért káros entitások úgy ránk, mint a környezetünkre nézve. Mivel pedig minden ember felelősséggel tartozik a saját

rasszizmusáért, ezért ideje elengedni ezeket a haszontalan kifogásokat, hogy elinduljunk a valódi önismeret és közös megértés felé.

Szakirodalom:

Judith H. Katz (1978): *White Awareness: A Handbook for Anti-Racism Training*, University of Oklahoma Press

Linda Martín Alcoff (1998): *What Should White People Do?*, In: *Border Crossings: Multicultural and Postcolonial Feminist Challenges to Philosophy (Part 2)*, *Hypatia*, Vol. 13, No. 3

Teju Cole (2012): "*The White-Savior Industrial Complex*". *The Atlantic*, 2012.03.21. URL: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2012/03/the-white-savior-industrial-complex/254843/>

Baranyi Benő (2020): *Anja*, független kisjátékfilm

Lengyel-Szabó Péter – Mizsur András – Szilli Tamás (2021): *Ülni kell az iskolában? Öcsém, Tökölön is ülni kell!*, Telex.hu

Cseke Balázs – Szilli Tamás (2020): *Az igazgató, aki azért dolgozik, hogy ne féljenek a cigányoktól*, Telex.hu

Császi Ádám (2022): *Háromezer számozott darab*, Mozinet

Darvasi Hella: A független média romaképe és az első generációs roma és nem roma értelmiségiek mobilitásának lelki ára beszélgetés összefoglalása

Kulcsszavak: reprezentáció, white gaze, fehér megmentő szerep, cigány szafari, látens rasszizmus, imposztor szindróma, első generációs migránsok, mobilitás, oktatás, kibillent habitus, aspirációs tőke

Abstrakt: Beadandóm elsődleges forrása a 2023. március 29.-én, a Romakép Műhely keretein belül tartott kerekasztal beszélgetés, aminek témája „A független média romaképe” volt, illetve az azon belül érintett téma, az első generációs roma és nem roma értelmiségiek mobilitási pályája. A téma alapját két videó szolgálja (*Telex.hu – Ülni kell az iskolában? Öcsém, Tökölön is ülni kell!*; *Partizán – Telepjáró – A kitörés ára*), a beszélgetésben részt vett a Partizán Telepjáró stábja (Balogh Adrienn, Kadét Ernő), Horváth Zsolt (Romaversitas, Phenom) és Gulyás Klára egyetemi oktató (a Telextől senki nem tudott megjeleníteni a beszélgetésen). A beadandómban elsősorban a független média roma reprezentációjával foglalkozom, ezeknek kivitelezési és ábrázolási lehetőségeivel és sokszor önkéntelen buktatóival, összehasonlítva ezt a Partizán - Telepjáró műsorának roma ábrázolásával. Majd a későbbiekben az első generációs roma és nem roma értelmiségiek társadalmi és oktatási mobilitására térnek ki, szintén felhasználva a kerekasztal beszélgetést. Ezen belül lehetőségek kérdését az „új világba” integrálódva, az otthoni közeg és az új közeg közötti ingoványos út nehézségeit és ezeknek lelki, olykor testi („keszonbetegség”) megpróbáltatásait. Ezen belül az identitás- és a hovatartozás megkérdőjelezését, a párválasztás és pályaválasztással kapcsolatos folyamatos két világ közötti krízishelyzet feldolgozási lehetőségeire keresnek lehetséges válaszokat Durst Judit szociológus és Gulyás Klára kulturális antropológus kutatásai alapján.

Bevezetés

A romák médiareprezentációja Magyarországon körülbelül az 1980-as évek óta kutatott téma (Bernáth Gábor, Messing Vera, Hegedűs T. András), ezek a kutatások leginkább a hírműsorokra koncentráltak. A kutatók arra jutottak, hogy a romák az 1990-es évek óta láthatóak a magyar médiában, de ezek a különböző hírek mind megmaradtak a romákat övező sztereotípiák mentén. A kvalitatív módszerekkel végzett kutatások kimutatták, hogy legtöbbször a szegénység, a bűnözés és a kultúra témáiban szerepeltek a televíziós műsorokban és a lapokban, illetve ezek a romákról alkotott képek erősen kontextusból kiragadott és egyoldalúak voltak. (Munk 2013)

Ebben az esszében kifejezetten a független média romaképével szeretnék foglalkozni, amihez előjáróban szükséges megválaszolni azt a kérdést, hogy mit is jelent az, hogy "független média". A független médiát úgy lehetne definiálni, mint párt- és tőkefüggetlen sajtót, amit most, ebben az esetben inkább úgy vezetnék le, hogy a jelen regnáló kormánytól teljes mértékben elkülönülő, elköteleződéstől és pénzügyi függéstől mentesen működő hírportál. Jelen esetben két, független médium videóját vettem alapul, ez a két videó került lejátszásra majd elemzésre a Romakép Műhely "A független média romaképe" című eseményén. Az egyik a Telex.hu által készített, a másik pedig a Partizán - Telepjáró videója. Mindkét videó roma témával foglalkozik, reprezentációjukat és módszerüket tekintve viszont jelentős eltérések figyelhetők meg.

Összehasonlítás

Az elemzés alapját a Lengyel-Szabó Péter, Mizsur András és Szili Tamás által készített a Telex.hu Youtube csatornáján megtalálható, oda 2021. július 26.-án feltöltött, "Ülni kell az iskolában? Öcsém, Tökölön is ülni kell!" című videóriport adja, amely Béres Tibor (Autonómia Alapítvány) programszervező egy napját követi végig a Gyöngyösön lévő durándai szegregátumban. Témáját tekintve a cigány gyerekek számára indított fejlesztőprogramok sikerességéről szól a roma szegregátumban, illetve, hogy milyen kilátásai vannak egy itt felnövő gyermeknek.

A másik videó a Partizán csatornán található Telepjáró című műsor, "A kitörés ára" című videó, készítői között megtalálható a Romakép Műhely beszélgetésen részt vevő Balogh Adrienn és Kadét Ernő is. Ez a videó az első generációs roma értelmiségi kérdéssel foglalkozik Durst Judit szociológussal és különböző értelmiségi pályára lépett, első generációs roma értelmiségekkel készített interjúkkal.

A harmadik fontos videó, ami segítségemre lesz, a Romakép Műhelyen (2023.03.29.) belül megszervezett kerekasztal beszélgetésről szóló felvétel lesz, aminek résztvevői Balogh Adrienn, Horváth Zsolt, Kadét Ernő és Gulyás Klára. Ez a beszélgetés az fentiekben említett két videó összehasonlításának apropójából készült, ezen belül pedig kitértek még a diplomás roma fiatalok lehetőségeire, és az ehhez vezető rögös út nehézségeire. Többször fogok utalni a beszélgetésben résztvevők gondolatmeneteire a különböző témákkal kapcsolatban, ezeket összefoglalva szeretnék egy egységes konklúzióra jutni azzal kapcsolatban, hogy hogyan tudjuk elkerülni azt, hogy tovább építsük a romákról megkonstruált negatív, vagy éppen elromanticizált képet.

A médiának hatalmas szerepe van abban, hogy mit, hogyan és miképpen ábrázol, hiszen ez nagyban képes befolyásolni azt, hogy egyének, csoportok, közösségek számára milyen kép alakul ki a reprezentált félről, és azt is érdemes kiemelni, hogy emellett a reprezentált fél énképére is tud benyomást tenni, alakítani és torzítani azt, a saját, megélt valósága ellenére. A Partizán csatornáján futó Telepjáró című műsor ezért is volt a mai független médiában rendhagyónak nevezhető, mert roma műsorkészítők roma szemmel mutatták be azokat a problémákat, amelyek romákat érintenek. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy nem roma műsorkészítő, vagy szociológus, vagy bármilyen szakmában dolgozó személy nem írhat/készíthet riportot romákról és romákat érintő problémákról, hanem hogy ebben az esetben a roma etnicitással rendelkező műsorvezetők szerkesztették meg azt, hogy milyen módon szeretnék reprezentálni az adott, cigányokat érintő témakört és ennek szereplőit. Ezzel szemben a Telexes videót megtekintve leginkább a white gaze effektus jön elő, amikor egy többségi társadalomban lévő személy által teremtett romakép dominál, és olyan vágóképekkel, jelenetekkel, narratívával és módszerrel operál, ami könnyen átcsap a sztereotípiák erősítésébe, főleg úgy, hogy Béres Tibor úgy jelenik meg a riportban, mint a "fehér megmentő", és Kadét Ernő szavaival élve "tart egy cigány szafarit". Ezzel felszínre kerül a látens rasszizmus jelensége is, ami nem tudatos, hanem azt okozza, hogy társadalmilag belénk kódolt képekkel dolgozunk bizonyos közösségek reprezentációjával kapcsolatban. A beszélgetés résztvevői is kitérnek erre, hogy sajnos néha úgy érződik (és ez nem feltétlenül ezzel a videóval kapcsolatban), hogy a műsor készítői romanticizálják a helyzeteket, mikor nem azt kellene átadniuk, hogy annak ellenére, hogy szegregátumban élnek ezek az emberek, számukra milyen jó ez, és mennyire boldogok, és ezzel ellentétben nem is sajnálatra kell kiéleznünk ezeket az elkészült videókat/cikkeket/riportokat, hanem ahhoz, hogy

valaki tudjon roma témában írni, ahhoz kell egy bizonyos érzékenység. Azt is kiemelték, hogy fontos, hogy aki ebben a témában kutat, annak legyenek kapcsolatai roma civil szervezetekkel (Uccu Roma Informális Oktatási Alapítvány, Romaversitas stb.), hogy legyen hova fordulni, segítséget és tanácsot kérni, esetleg utólagos áttekintést adni egy videóriportról, hogy van e benne valami, amit ők máshogy csinálnának, és ez a tényező valószínűleg nem játszott szerepet a Telexes videó készítésében.

Módszerét tekintve is sok esetben hibás, mert nem jelenik meg az alapvető szabályként meglévő "mindkét felet meg kell szólaltatni" elv. A Telexes riportban a lokális közösség egyáltalán nincsen megszólaltatva, a gyerekeket sem nagyon beszélgetik, mintha csak aláfestésnek használnák őket. Problémás, hogy nem az érintetteket szólaltatják meg, hanem közvetítőkön keresztül jut el az információ. Persze, itt ne feltétlenül a gyerekekre gondoljunk, hogy nekik kellene felszólalniuk az ügyben, mert ez egy gyermektől nem várható el, de tanárokat, szülőket, egyszóval ott élő embereket meg lehetett volna kérdezni ezekről a témákról. Ezzel szemben a Telepjáró videójában megszólalnak az érintettek, nevesítve vannak, és mellettük megjelenik a szakértő is. A vágó felelősségét még érdemes megemlíteni, ahogyan Balogh Adrienn is fogalmazott "a kamera kétélű fegyver", emiatt érdemes elgondolkodni azon, hogy mit, hogyan és mi célból teszünk bele a videó végső verziójába, hogy van e annak értelme, hogy lencsevégre kapunk a távolból egy gyereket, aki megnyalja a kezét?

A média által alkotott kép káros hatásai nagyban befolyásolják a romák önmagukról alkotott képét, és ez a kép nagyban befolyásolja a roma értelmiségiek problémaértelmezését, különféle megoldási módok iránti fogékonyságát és értelmiségi szereplehetőségeit. Ahogy a beszélgetésben is szó volt erről, az első generációs roma értelmiségiek gyakran lépnek olyan pályára, ahol romákkal kapcsolatos témákkal foglalkoznak, egyrészt azért, mert sokszor a közeg, ahonnan jönnek, elvárja ezt tőlük, másrésztől ez belső indíttatású is lehet, ha amiatt lépnek arra a pályára, mert úgy érzik, tartoznak a közösségnek azzal, hogy munkájukkal segítik a származási közegüket. Sokszor a roma értelmiségiek vagy sztárok mint "kivételek" jelennek meg a nyilvánosságban, az idén indított *Aranypánt díj* épp ezzel ellentétes, olyan hétköznapi hősök számára indított egy díjazást, akik történetesen romák. De sajnos ennek ellenére általános vélemény a többségi társadalom körében az, hogy ők képezik a kivételt, illetve az is sokszor felmerül, hogy "ha ez nekik is sikerült, másnak miért nem?"

Ha te megtudtad mászni a Mount Everestet, más miért nem?

Ezt a témát alapvetően érdemes azzal kezdeni, hogy roma és nem roma diákok közt az oktatási eredményességük között óriási szakadékot lehet felfedezni, ami nem azon múlik, hogy a romák ne lennének erre alkalmasak, hanem rengeteg hátráltató tényezőt, például az iskolai rendszer szelektivitásán, illetve az etnikai szegregáció meglétén. Van, akinek ezen az akadályokkal övezett, hepehupás pályán sikerül ezt a hihetetlen teljesítményt elérni és felsőfokú végzettséget szerezni, de a felfelé mobilizáció árát pszichésen megfizetik.

Az első generációs roma értelmiségiek mobilitásának ára kitörően magas, hiszen mikor valaki a családjában először jut felsőfokú végzettséghez, egy teljesen másik világba cseppennek a származási közegükből, és ennek a világnak nem értik se nyelvét, se kulturális kódjait. Rendkívül nagyok a társadalmi egyenlőtlenségek, ezek megmutatkoznak például a különböző gondolkodási sémákban, és ez egy társadalmi osztályváltás esetében (ha szülők 4-5 osztályt végeztek, a gyerek pedig PhD-t szerez, és egy elit pozícióba szeretne bekerülni) ez az ár nagyon magas.

Durst Judit *Pierre Bourdieu* fogalmát vezette be, a *habitus*, ami a tudatalatti társadalmiságot jelöli, ami az egyén társadalmi cselekvését meghatározza, különböző gondolkozási, észlelési sémákat alakít ki. Ennek oka, hogy minden egyén mögött van egy kollektív történet, ami ezt a tudatalatti társadalmiságot kialakítja azt, hogy az egyén hogy érzi magát a társadalomban, hogy hol találja meg a helyét a világban, miután kiugrik a származási közegéből, ahol eddig otthonosan érezte magát. Az új közegbe való érkezéssel billen ki a habitus, és ennek tüneteit tapasztalják magukon az első generációs értelmiségiek.

Ennek az árnak fokozatai vannak, és ennek egyik tényezője az aspirációs tőke, ami általában egy transzgenerációs projekten alapszik, tehát több generáción keresztül alakul ki az, hogy a harmadik generációra kitermelődik az értelmiségi személy (nagyapapa kiköltözött a telepről a faluhoz közel, édesanya már elvégezte a nyolc osztályt, és majd a gyermek diplomát szerez). Ha az aspirációs tőke nincs meg, vagy alacsonyabb arányban található meg a családban, akkor a mobilitási ár ezzel egyenes arányban növekszik. Ez szintén kirajzolódik abból az aspektusból is, hogy mennyire származik az adott személy támogatói közegből, és ahogy Durst Judit és az interjúalanyok között is páran elmondják, hogy sokszor a szűkebb család szolgált egy ütköző zónaként köztük és a tágabb rokonság között, amiatt, mert vagy nem értették, miért tanul ennyit, mi lesz belőle így, vagy amiatt, mert hagyományosan - leginkább nőkre irányultan - a családban nem elfogadott a továbbtanulás.

Sok esetben előfordul, hogy megváltozik kapcsolatuk az otthoni közeggel, máshogy kezdenek el viselkedni a közegetől elszakadó értelmiségi fiatalokkal, viszont ezzel szemben a befogadó világban sem találják a helyüket, így két pad – vagy mondhatni két világ közé esnek. A Durst Judit vezette kutatás eredményei kimutatták, hogy a legtöbb, első generációs roma és nem roma értelmiségi életútjában megfigyelhető ez az érzés, az első generációs migráns lét érzete, amit jellemez az erőteljes önbizalomhiány, és az imposztor szindróma az új világban. Nem érzik magukat oda valóknak, állandóan attól rettegnek, hogy csalóként leplezik le őket.

Fontos különbségként kell kiemelni a roma és nem roma első generációs értelmiségiek között, hogy a roma első generációs értelmiségieknél a kisebbségi értelmiségi mobilitási útját is meg kell járniuk. Ez az út egy kollektív felelősségérzettel jár, amit a származási közeg iránt éreznek, amire már egy pár bekezdéssel előbb ki is tértem a pályaválasztási lehetőségeikkel kapcsolatban, de az is ide tartozik még, amikor egy roma értelmiségi pályára lép, úgy érzi, hogy nem teheti azt meg, hogy ő egy pszichológus, hanem ki kell emelnie, hogy ő egy roma pszichológus, aki a romákat reprezentálja. A kibillent habitust így lehetséges helyreállítani, amikor ezzel összebékíti saját magában a megérkezett világot a származási közegével, és ezzel kialakít egy roma középosztálybeli identitást, amivel azt tudatosítja belsőleg és külsőleg is, hogy romának lenni igenis büszkeség.

A mobilitási létrán való túl gyors lépkedés okozhat egy, a bűvárkodásban ismert betegséget, úgynevezett „keszonbetegség”, mikor valaki túl hamar bukkan fel a felszínre. Például amikor valaki érettségi után egyből egyetemre megy, vagy BA képzése után azonnal elkezd az MA képzését. Ez kivédhető azzal, ha ezt a folyamatot lassítják mondjuk azzal, hogy érettségi után nem kezdenek egyből felsőoktatási intézményben, hanem például elhelyezkednek egy banknál adminisztrátorként ahol megerősödnek, és utána mennek egyetemre. Ennek prevenciója lehet az, ha ezek a fiatalok részt tudnak venni különböző támogatói programokban (Integrom, Romaversitas), ahol megtapasztalják a kollektív élményét a mobilitásnak, és mindezt a közösség részeként élik meg. Ezek a támogatói programok

egyfajta érzelmi menedéket, védőhálót jelentenek a tanulók számára a nem roma mentorokkal segítve ezt, akik hidat jelentenek számukra az új világhoz.

Összefoglalás

A független média romaképe olyan helyzetben van, amivel érdemes foglalkozni, és nem csak elméleti, hanem gyakorlati szinten kellene változtatni ezeken a beágyazódott képeken az érzékenység folyamatos fejlesztésével és roma szakértők bevonásával, avagy azokkal a személyekkel, akik a leginkább tudják azt, hogy etnikumuk miképpen reprezentálódjon a médiában. Viszont a romák által kialakított roma médiareprezentáció addig egy nehezen alakítható dolog, ameddig egyrészt a független média nem nyitott/ignoráns az együttműködéssel kapcsolatban, másrészt az is kardinális tényező, hogy a roma értelmiségiek száma Magyarországon 2%, aminek változásához az oktatás megreformálását, a kisebbségpolitika fejlesztését és a többségi társadalom edukációját és érzékenyítését kellene megsűrgetni.

Szakirodalom/források:

Romakép Műhely 2023.03.29. – A független média romaképe

Telex.hu – Ülni kell az iskolában? Öcsém, Tökölön is ülni kell!

https://www.youtube.com/watch?v=4pxXfA_y3WM

Partizán Telepjáró – A kitörés ára

https://www.youtube.com/watch?v=seib_TAv-xk

Borbély Szilárd (2013): Egy elveszett nyelv, Élet és Irodalom

<https://www.es.hu/cikk/2013-07-05/borbely-szilard/egy-elveszett-nyelv.html>

Kende Ágnes (2022): Öcsém, milyen doktor vagy te, hogy ilyen autóval jársz? Qubit

<https://qubit.hu/2022/04/06/ocsem-milyen-doktor-vagy-te-hogy-ilyen-autoval-jarsz>

Társadalmi mobilitás és etnicitás: Az iskolai sikeresség útjai, kimenetei és rejtett költségei:

<https://kisebbssegkutato.tk.hu/tarsadalmi-mobilitas>

Gulyás Klára – Roma értelmiségi szereplehetőségek – Kultúra-koncepciók és szerepértelmezések összefüggései miskolci roma értelmiségiek körében

https://matarka.hu/koz/ISSN_2062-204X/7_evf_1-2_sz_2016/ISSN_2062-204X_7_evf_1-2_sz_2016_138-191.pdf

Munk Veronika, Morvay Judit, Szabó Kitti (2012) - Cigány csillagok - Roma sztárok

mediareprezentációja https://mediakutato.hu/cikk/2012_04_tel/10_cigany_csillagok

Absztrakt

Az esszémben egy összehasonlító elemzést mutatok be a roma közösség médiareprezentációjáról, két különálló "független" média riportfilmet, a Telex.hu által készített "Ülni kell az iskolában? Öcsém, Tökölön is ülni kell!" és a Partizán - Telepjáró által készített "A kitörés ára" című videóriportokat fogom összehasonlítani. A kutatás célja az, hogy azt vizsgálja, hogy hogyan ábrázolja a független média a roma közösséget, valamint felfedezze a reprezentációban tapasztalható hasonlóságokat és különbségeket a két riportfilm között. Azzal, hogy kritikusan vizsgálom a tartalmat, az üzeneteket és a perspektívákat, melyeket mindkét riport kínál, ez a kutatás azt célozza, hogy feltárja a független média által alkalmazott alapvető narratívákat és témákat, a romák ábrázolása kapcsán. Az elfogultság, társadalmi mobilitás, sztereotipizálás és reprezentáció fogalmainak felhasználásával ez a tanulmány a reprezentációk hatásait vizsgálja a közvéleményre és a szélesebb társadalmi kontextusra. Az elemzett filmek alapján ez a kutatás világossá teszi a szabad média etikai felelősségeit, és hozzájárul egy árnyaltabb megértéshez a marginalizált közösségek médiareprezentációjáról.

Bevezetés

Kimondhatjuk, hogy a romák reprezentációja a médiában, ma Magyarországon nem a legszakszerűbb. Ha a médiamegjelenéseket vesszük alapul, a cigányság egy igen alulreprezentált etnikai csoport ezen a téren, ami hamis képet ad a médiafogyasztóknak. A romák vagy bármely kisebbségi csoport médiareprezentációjának nagy jelentősége van, mivel a média egy kétélű fegyver és nagy hatással van a közvéleményre. Ha a médiát rosszul használják és nem hiteles módon, hanem valótlanul vagy rossz fényben mutatják be a romákat, ez egy idő után negatívan átfesti a romákról alkotott képünket és tovább növeli a szisztematikus rasszizmust. A közszolgálati médiának nincs jó előtörténete a romák reprezentációjáról, ezért az esszémben a "független" médiát választottam a vizsgálat tárgyául. De mit is jelent valójában a független média, mit tartunk igazán függetlennek, valójában függetlenek-e azok a hírportálok mint például: a Telex, a Partizán vagy a 24.hu? Ezeket mind megpróbálom kifejteni az esszém során, viszont főképp a Telexel és a Partizánnal fogok foglalkozni, szűkösebben egy-egy videóriporttal, amelyek a romákról szólnak. A Telextől az "Ülni kell az iskolában? Öcsém, Tökölön is ülni kell!" és a Partizán - Telepjáró által készített "A kitörés ára" című riportfilmeket fogom összehasonlítani és elemezni.

Először a Telex videóriportját fogom összefoglalni, elemezni és kiemelni olyan részleteket, amik gyengítik vagy erősítik a média romaképét. Ezután pedig a Telepjáró riportfilmjét fogom ugyanígy kritikusan áttekinteni, majd összehasonlítom a kettőt, miben hasonlítanak, miben különböznek, mikben lehetett volna változtatni véleményem szerint.

Független média

A média elfogultsága komoly problémát jelent a demokrácia működése szempontjából. Ha a hírportálok tévesen mutatják be a romákat és egyoldalúan támogatják a nem romákat, az negatívan befolyásolhatja a társadalom gondolkodását. A média felelőssége, hogy objektíven

tájékoztasson és támogassa a társadalmi sokszínűséget. Az elfogultság növelheti az előítéleteket és a diszkriminációt, ezért fontos, hogy a média kiegyensúlyozottan és tényszerűen közvetítsen.

„A független újságírás, más néven független média, olyan hírközlési eszközöket jelent, amelyek mentesek a kormány vagy más külső források, mint például vállalatok vagy befolyásos személyek befolyásától. Ide tartoznak a televízió, újságok, rádió és az online újságírás is. Ez azt jelenti, hogy az újságírók nem érzik a nyomást arra, hogy torzítsák vagy enyhítsék a jelentéseiket, még akkor sem, ha azok negatívan ábrázolják a kormányt vagy más hatalmi entitásokat, akár a hírközlő tulajdonosát vagy más személyeket is.” (LibertiesEu 2021)

A Telex és a Partizán beleillik ebbe a definícióba? Részben igen, de nem teljesen. Sokan azt hiszik, hogy ami nem állami vagy közszolgálati média az máris független média, de ez nem a teljes igazság, véleményem szerint a teljes függetlenséghez az kell, hogy se állami vagy politikai hatalomtól, se tőkétől vagy finanszírozóktól ne függjön a média, mivel így semmilyen nyomás alatt nincsen és csak ekkor lehet hiteles romaképet mutatni.

Ülni kell az iskolában? Öcsém, Tökölön is ülni kell!

Gyakran előfordulhat, hogy első ránézésre egy médiatermék szakszerűnek és kiválónak tűnik, ám ha elkezdünk többet és részletesebben foglalkozni a témával ráébredünk, hogy nem biztos, hogy teljesen pozitív az egész. Ez a helyzet az első vizsgált médiatermékemmel, amely egy Telexes videóportré, amely 2021.07.26-án jelent meg a hírportál YouTube csatornáján a következő címmel „Ülni kell az iskolában? Öcsém, Tökölön is ülni kell!” A videóban bemutatják Béres Tibort, aki a gyöngyösi cigánytelepen vagyis a Durandában foglalkozik helyi, halmozottan hátrányos helyzetű roma gyerekekkel. A riport célja, hogy bemutatásra kerüljön az a szociális munka, amit Tibor végez az ottani cigánytelepen. Már a videó legelején megtudjuk, hogy a programfelelős Tibor, Gyöngyösön nőtt fel és nem bírta tovább nézni, ahogy szétesik a városrész, ezért saját magára vette ezt a küldetést, hogy segítse az ottani gyerekeket pedagógiai foglalkozásokkal, sportolással és pályaaorientációs konzultációval, hogy olyan készségeket sajátíthassanak el, amelyek majd hasznosak lesznek a további életükben. A videó során Tibor végigvezet minket a telepen, bekopog házakba, hogy elkérje a gyerekeket, de nem mindegyik szülő akarja elengedni őket. Azt is kihangsúlyozza, hogy az egyik legfontosabb feladatuk az, hogy a gyerekeknek bemutatnak különböző szakmákat, hogy lehessen miből választaniuk. A szakmákat szimulátorok vagy kirándulások segítségével mutatják be nekik. A cél, hogy továbbtanulásra ösztönözzék őket, ami által jobb életet biztosíthatnak maguknak elősegítve ezzel a felfelé való mobilitást, de ezt nekik is akarniuk kell. Tibi elmondja, hogy azért csinálja azt, amit csinál, mert ez egy morális felelősség és azért, mert ő nem tud egy olyan világban élni, ahol ezeknek a gyerekeknek még a minimális esélyeik sincsenek meg, összehasonlítva más gyerekekkel.

A riportnak nemes célja van, az ottani fejlesztő programot és Tibort is csak a jó szándék vezérli, de amikor nézőként kritikusabb szemmel tekintünk rá, és részletesebben analizáljuk, akkor azt vesszük észre, hogy nem fest egy szép romaképet ez a videó, sőt egyes jelenetek eléggé dehumanizálóak. Véleményem szerint nem ábrázolja hitelesen az ott élő embereket. Alig szólítja meg a helyieket, és ha mégis akkor névtelenül és nem megfelelő módon, csak nagyon röviden, felszínesen és ez az egyik legnagyobb probléma a riporttal. Ha pedig mégis megszólítja őket, akkor például kint az utcán biciklin ülve. Pedig róluk szól a videó, egyesével is meg lehetett volna interjúztatni őket, a nevükön nevezve, rendesen leültetve egy szobában.

A videóriport alatt csak a magyaroknak volt kiírva a nevük és egy roma sem volt megnevezve. (Telex 2021)

Az egészen olyan hangulata van, mintha egyfajta "cigány szafarit" látnánk, ahol a fehér ember úgymond "mentőszerepet" vállalva körbevezet minket a telepen, bemutatva, hogyan élnek. (Romakép Műhely 2023) Néhány jelenetben erőlködve próbálja rávenni a gyerekeket és a szülőket arra, hogy részt vegyenek futóversenyen vagy más tevékenységekben, de egyértelműen látszik, hogy nem nagyon akarnak részt venni, és húzódoznak. A videóban vannak olyan jelenetek is, amelyek embertelen módon ábrázolják a roma gyerekeket. Az egyik ilyen jelenet a videó elején látható, amikor a foglalkozóteremben a gyerekeket mutatják, és be van vágva egy olyan rész, ahol egy gyerek éppen nyalogatja a könyökét. Úgy vélem, hogy egy ilyen jelenet teljesen fölösleges, semmit sem tesz hozzá a videóhoz, csak elvesz belőle. (Telex 2021)

Összességében az a benyomásom, hogy jó szándékkal készült a videó, segítő szándékkal, azonban a kivitelezése nem sikerült a legjobban. Az ilyen hiányosságok, a nem megfelelő megszólítás, a torzítás és az egyoldalú perspektíva együtt eredményezik, hogy a videó rossz képet fest a roma közösségről, és nem mutatja hitelesen az ott élők valóságát. A média felelőssége az, hogy etikus és megbízható módon reprezentálja a különböző közösségeket.

A kitörés ára

A Telepjáró sorozatának 13. riportfilmje 2022.04.30-án jelent meg a Partizán Youtube csatornáján, amely az első generációs roma értelmiségiek életéről szól. Bár papíron jól néz ki, hogy valakinek diplomája van, de sajnos ez korántsem egy sikertörténet, mivel egy csomó olyan probléma és nehézség jelentkezik, amire igazából nem számít senki, mivel sok roma számára ez egy új világ, amiről nem tudnak semmit. Ez a videóriport összességében elég terjedelmes és tartalmas, több mint 10 interjút tartalmaz, amelyek nagy része romákkal, konkrétan első generációs értelmiségiekkel készült, de nem csak az érintetteket szólítják meg, hanem több szakértővel is beszélgetnek, akik beszámolnak kutatásaikról és eredményeikről. A riportban elsőnek az első generációs roma értelmiségieket szólítják meg, ők mesélnek tapasztalataikról, életükről és munkájukról, ezután különböző kisebbségi szervezetekkel készítenek interjút, mint pl. a Romaversitas vagy az Integrom. Ők elmondják, hogy milyen programjaik vannak, amelyek elősegítik a romák integrációját és fejlődését, egyben önbizalmat adva nekik. Például az Integrom nagy vállalatoknál ad lehetőséget a roma diákoknak arra, hogy kipróbálják milyen ott dolgozni. Egyfajta mentorálást nyújt, mely segíti a diákok elhelyezkedését a munkahelyeken.

Az első generációs roma értelmiségiek legfőbb problémája a társadalmi mobilitás, ez nagy pszichés teherrel jár, amely sok éven át kíséri őket. Kollektív felelősséget éreznek közösségeik iránt, és a híd szerepét töltik be, de ez sokszor az imposztor szindrómával jár együtt, azaz két világ között ragadnak, a régi közösségtől már elszakadtak, az újba meg még nem illenek bele. *„Amikor valaki egy új térbe kényszerül, akkor nemcsak azt veszi észre, ami ott újszerű, hanem új szemüvegen keresztül nézi azt is, hogy honnan jött”* (Durst 2021)

Véleményem szerint ez a médiariport egy kiváló példa arra, hogy hogyan kell hitelesen reprezentálni a romákat a médiában. Lehet, hogy viszonylag hosszú, de a telexes riporttal

szemben itt rendesen meg voltak szólítva az érintettek és a szakértők egyaránt, szóval két külön perspektívát figyelhettünk meg. A Telepjáró célja: roma szemléletmóddal, roma műsorkészítőkkel és roma szemmel mutatják be azokat a problémákat, amelyek nem csak romákat érintenek (Romakép Műhely 2023)

Azért is gondolom, hogy ez a riport korrektebben mutatja be a romák helyzetét, mint a Telexes videó, ahol a "fehér" emberen keresztül látjuk a romákat, itt viszont a romák szemével, az ő perspektívájukból látjuk a saját világukat. Így kevesebb az esélye annak, hogy rasszista módon vagy előítéllettel mutassák be őket. A nem roma műsorkészítők közvetítőket keresnek, szóval nem a szereplőket/érintetteket kérdezik meg, hanem a közvetítőt. Ez azt jelenti, hogy a romák nevében nem romák nyilatkoznak mint pl. a Telexes videóban. Ezzel szemben a Telepjáróban nincsenek közvetítők, a szereplők képviselik a történetet. A közvetítő használata korlátozza az érintettek hangját, megszólalását és a valós perspektíva bemutatását a médiában, ami tovább fokozza a torzított képet és az előítéleteket. A Telepjáróban nem volt semmilyen dehumanizálás, olyannak mutatták be az interjúalanyokat, amilyenek valójában, rendesen megnevezve és releváns kérdéseket feltéve nekik. Ily módon egy hiteles média romaképet adtak át a nézőknek.

Befejezés

A kutatás eredményeként megállapítható, hogy a "független" média romaképe Magyarországon nem tökéletes és van még hova fejlődni. A két hírportál, a Telex és a Partizán videóriportjaik elemzése során kiderült, hogy bár mindkét riportnak nemes célja van, csak az egyiknek sikerült hitelesen reprezentálni a romákat, ez pedig a Partizánnak a Telepjárója. A másikban jelen vannak olyan elemek, amelyek megsértik a romákat vagy megerősítik a velük kapcsolatos sztereotípiákat. A kamera az egy fegyver, és az újságírónak érzékenységgel kell hozzáállnia a témához, különösen akkor, ha roma témával foglalkozik. Az se mindegy, hogy hogy van megvágva az anyag, ezért ajánlatos, hogy ellenőriztesse a tartalmat roma szervezetekkel vagy kérjen segítséget, például a Romaversitas-tól, hogy elkerüljön olyan dolgokat, amelyek tévesen reprezentálják a romákat és azért, hogy valós és hiteles információkat közvetítsen.

Összességében fontos hangsúlyozni, hogy a média hatalmas felelősséggel bír, és a roma közösség médiareprezentációjának objektív és tárgyilagos bemutatása elengedhetetlen.

Hivatkozásjegyzék

Liberties, (2021.10.28): *Independent journalism: Definition, Importance, And How To Protect It*, <https://www.liberties.eu/en/stories/independent-journalism/43789>

Durst Judit., (2021): *Bevezető. Kulturális migránsok? Az iskolázottsági mobilitás és a társadalmi osztály változásának következményei az első generációs diplomások körében Magyarországon*

Idézi Kende(2022.04.06) *Öcsém milyen doktor vagy te, hogy ilyen autóval jársz?*,

<https://qubit.hu/2022/04/06/ocsem-milyen-doktor-vagy-te-hogy-ilyen-autoval-jarsz>

Telex filmje - Ülني kell az iskolában? Öcsém, Tökölön is ülني kell!

URL.: https://youtu.be/4pxXfA_y3WM 4:10-4:40

Telex filmje - Ülني kell az iskolában? Öcsém, Tökölön is ülني kell!

URL.: https://youtu.be/4pxXfA_y3WM 0:21-0:23

Romakép Műhely filmje – Független média romaképe

URL.: <https://youtu.be/72ScHJcGnDc> 0:34:10-0:34:45

Romakép Műhely filmje – Független média romaképe

URL.: <https://youtu.be/72ScHJcGnDc> 0:42:45-0:43:30

Partizán filmje – A kitörés ára

URL.: https://youtu.be/seib_TAv-xk

Gerencsér Eszter: Nézőpontváltás a sárga csillag kötelező viselése következtében

Az 1944. évi, a zsidók megkülönböztető jelzéséről szóló kormányrendelet előírta a zsidók számára a sárga csillag viselését. A 10x10 centiméteres, kanárisárga hatágú csillagot a felsőruha bal mellrészére kellett „könnyen el nem távolítható módon” felvarrni.

Ez az intézkedés széttörte a zsidók teljes asszimiláltság illúzióját, mivel egy mindenki számára egyértelmű jelöléssel különböztette meg a zsidókat a nemzsidóktól. Ugyanakkor ezáltal derült ki, hogy a propaganda által ábrázolt kép a zsidókról, miszerint gazdag bankár az összes, egyáltalán nem felelt meg a valóságnak.

A társadalom nagyon szilárdan rögzíti azt, hogy mely jellemvonásokat tekintjük normálisnak, természetesnek, és hogyan kell eljárni személyek kategorizálásakor. Ismeretleneknél viszonylag hamar ki tudjuk találni kategóriáját és sajátosságait. A későbbiekben nem tudatosan, de ezekre a sejtésekre hagyatkozva – amiket közben „érvényesített” kívánalmakra alakítunk át – figyeljük az idegent. Miközben környezetünkben próbálunk bizonyítékokat szerezni a saját preconcepciónk alátámasztására. (Goffman 1998)

Az illető akkor visel stigmát, ha viseli olyan nemkívánatos eltérőségnek a jelét, ami a mások által várttól különbözőnek mutatja őt. A stigma szót alapvetően olyan jellemvonás megjelölésére használjuk, ami diszkreditáló jellegű. A stigma egy sajátos viszony, ami a jellemvonás és egy sztereotípiá között áll fenn. Ugyanakkor vannak olyan lényeges személyi sajátosságok, amelyek társadalmunk szinte minden pontján diszkreditálóak. A stigmának egyik típusa a faji, nemzeti és vallási hovatartozás „törzsi” stigmái (pl: zsidók), ami alapvetően különbözik a többi stigma típustól, hiszen családi származás vonalai mentén terjed.

Egy-egy kategóriának valamilyen szinten az is a funkciója, hogy stigmatizált tagjai egymással tudjanak viszonyokat, csoportokat, mikroközösségeket létrehozni. A kategóriák szerveződésének általában az egyén az alapegysége. Ez alól kivételt képeznek a „törzsi” stigmával rendelkező személyek, mert náluk a szerveződés alapegysége a család. Az egy-egy stigmatizált csoporton belül létrejövő viszonyok fontosak lehetnek, hiszen azok a személyek, akik ugyanazzal a stigmával rendelkeznek képesek lehetnek olyan légkört biztosítani, ahol van lehetőség beszélni a hétköznapi élet megkülönböztetéseiről. Egymást releváns tanácsokkal, megküzdési stratégiákkal tudják ellátni, mert saját tapasztalatból tudják milyen az adott stigmát viselni. Gyakran, akik egy bizonyos közös stigmával rendelkeznek hasonló „erkölcsi pályafutást” is futnak be, hiszen hasonló tapasztalatokat szereznek életük során problémájukkal kapcsolatban, hasonló változások következnek be én-felfogásukban.

Magyarországon (az 1941-es országterületen) 1944 tavaszán a kikeresztelkedettekkel együtt 750 ezer zsidó élt. Ebből 223 ezren Budapesten. De az országban élő izraeliták túlnyomó többsége magyar anyanyelvűnek vallotta magát. Ez is jól mutatja azt, amit a Kovács és társai által írt *Hogyan jöttem rá, hogy zsidó vagyok?* című tanulmányban megfogalmaznak, hogy alapvetően a magyarországi zsidóság többsége már a 19. század második felétől kezdve az asszimilációnak kötelezte el magát. A két világháború közötti korszakban ez a gyors asszimilációs folyamat lelassult. A politikai és társadalmi antiszemitizmus erősödése ellenére

is a zsidóság ragaszkodott a teljes asszimiláltság illúziójához. Ezt az illúziót a sárga csillag kötelező viselése és az utána következő tragédia megrendítette.

A legtöbben Magyarországon „negatív” asszimilációs stratégiát követtek. Ennek egyik eleme a hallgatás, ami azon a feltevésen alapul, hogyha az alapvetően stigmatizált személyek elutasítják azoknak a problémáknak a tudomásulvételét, amiket a Magyarországon lévő antiszemitizmus felvet, akkor azzal együtt magát a problémát is megszüntetik. A *Hogyan jöttem rá, hogy zsidó vagyok?* interjú alapján viszont egyértelműen kiderül mennyire kontraproduktív a hallgatás asszimilációs stratégiája.

Magyarországon az I. világháború után fokozatosan jelentek meg a zsidókat hátrányosan megkülönböztető és jogait egyre csökkentő törvények. Ezzel párhuzamosan fokozatosan bővült azoknak a köre, akik zsidónak számítottak. Az 1920-as numerus clausus törvény ugyan még nem tartalmazta a zsidó szót, de fontos változás, hogy a törvény a zsidóságot vallási közösség helyett nemzetiségként definiálta. Hitler hatalomra jutása után öt évvel, a három zsidótörvénnyel (1938, 39, 41) és számos életüket tovább korlátozó törvény megszavazása és életbe lépése után felgyorsult a magyarországi zsidóság helyzetének romlása. De a magyarországi zsidók többségét 1944-ig még nem fenyegette közvetlen életveszély.

A zsidók megkülönböztető jelzéséről szóló kormányrendelet 1944. április 5-i hatállyal az újonnan kinevezett miniszterelnök, Sztójay Döme írta alá. A sárga csillag viselésére köteleztek minden hat éven felüli polgárt, aki az 1941. évi XV. törvénycikk (harmadik zsidótörvény) alapján zsidónak minősült – alapvetően az számított zsidónak, akinek legalább két nagyszülője az izraelita hitfelekezet tagjaként született.

Az a személy, aki a rendelkezésnek nem tett eleget kihágást követett el és háború idején hat hónapig terjedhető elzárással volt büntetendő. A gyakorlatban ennél sokkal súlyosabb következményei is voltak a rendelkezés be nem tartásának – deportálás, helyszíni kivégzés. A későbbiekben a magyar és a megszálló német hatóságok elsősorban a sárga csillag alapján gyűjtötték össze a munkaszolgálatra vezénylendő, illetve a koncentrációs táborba deportálandó személyeket. A kormányrendelet bevezetése utáni hónapokban az érintetteket csillagos házakba költöztették, vagyonukat összeírták és zár alá vették, megtiltották számukra az értelmiségi munkák végzését, megtiltották a személygépkocsin, vonaton vagy hajón való utazást, napi két órára korlátozták a bevásárlásaikra rendelkezésre álló időt, kitiltották őket a vendéglátó- és szórakozóhelyekről, továbbá a sárga csillag viselésére kötelezett orvos nem kezelhetett nemzsidót. Egészen a nyilas hatalom összeomlásáig érvényben maradtak a sárga csillaggal kapcsolatos korlátozások.

Egy budapesti felsőközéposztálybeli zsidó orvosdinasztia családból származó sebész leveléből jól körvonalazódik az akkori helyzet. Hogy mekkora volt a kontraszt a zsidókról alkotott általános kép (gazdag bankárok) és a sárga csillag kötelező viselésével kiderülő valóság között.

„Leírom Neked, mit tapasztaltam 25 év előtt a sárga csillagviselés első napján. Hát, tudod Magyarországon ősidők óta, de főleg a két háború közti 25 esztendőben a közvélemény szerint a zsidóé a pénz és a hatalom. Az két kézzel kellett, hogy szórja a pénzt, mert van miből. Egy antiszemita ismerősömtől hallottam az első háború után: ha egy zsidótól mindent

elvesznek, csak 3 forintot hagynak meg neki, az 1 év múlva akkor is milliomos. A zsidót úgy ábrázolták, amint 6 hengeres Rolls-Royce kocsiban ülve félrőfös havannai szivart szív. (...) Bevallom, én magam is beleestem ebbe a hazug propagandába és nem láttam meg a zsidó kisembert, a zsidó proletariátust – vagy legalább is nem szereztem róluk tudomást. A sárga csillagviselés első napján (ami pontosan 1 héttel a németek bevonulása után volt) – a kapuból kilépve egy hályog esett le a szememről. Az első ember akit megláttam, az egy kocsis volt. Szekéren ülve egy árva lovat hajtott, a mellén – sárga csillaggal. Ezután egy mészáros üzlet mellett elhaladva két mészáros-hentes legényt pillantottam meg. Mindkettőn hosszú, maszatos-véres fehér kötény és mindkettőn sárga csillag díszelgett. Azonnal utána egy biciklis kifutó fiú jött velem szemben ugyancsak sárga csillaggal. A legmeghökkenőbb látványban az utcasarkon volt részem. Ott egy mindkét lábára nyomorék koldus ült. (...) A hátulján csúszva haladt, a mellén sárga csillaggal, koldult. (...)

A sárga csillagviselés rendelete után 1 héttel egy másik rendelet arról intézkedett, hogy azoknak a zsidóknak, akik a munkahelyükön érintkezésbe jutnak a keresztény társadalommal, azoknak a munkahelyükön is viselni kell a csillagot, nemcsak az utcán. Eszerint pl. egy gyárimunkásnak nem kellett a gyárban csillagot viselni, de egy elárusítónőnek, ápolónőnek igen!”

Tehát a többségi társadalom (jelen esetben főleg a propaganda) által kialakított képet, nem csak a többségi társadalom hitte el, hanem magából a stigmatizált csoportból is sokan. Sokan elhitték a róluk alkotott általánosított, leegyszerűsített, sztereotip képet. Valamilyen szinten egyértelmű, hogy egyik stigmatizált csoport sem teljesen homogén, de mégis ennek hangsúlyozására, mindenki számára nyilvánvalóvá tételére szükség van, ezzel is megelőzve esetleges későbbi tragédiákat. A sárga csillag kötelező viselése a stigmatizált csoport alapvető heterogenitását jól megmutatta, ugyanakkor jó lenne ezt máshogy hangsúlyozni, úgy, hogy ne járjon ekkora veszteséggel.

SZAKIRODALOM

Erős Ferenc, Kovács András, Lévai Katalin (1985): *Hogyan tudtam meg, hogy zsidó vagyok?*, Medvetánc

Goffman, Erving (1998): *Stigma és szociális identitás*, in Habermann M. Gusztáv (szerk.): *Megismerés, előítélet, identitás*, Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó – Wesley János Lelkészképző Főiskola, 263-295.

Sebők Ferenc (2018): *A magyarországi zsidók a számok tükrében*; Rubiconline

1944. évi 1240. M. E. számú, a zsidók megkülönböztető jelzéséről szóló kormányrendelet

1941. évi XV. törvénycikk

Wikipédia – Sárga csillag

Ambrusztter Zsófia Petra: A filmek emlékezhely-szerepe a 2008-2009-es romagyilkosságok társadalmi feldolgozásában

Kulcsszavak: romagyilkosságok, emlékezhely, archívum, rasszizmus, (kollektív) trauma, (kollektív) emlékezet, emlékezetpolitika, múltfeldolgozás, áldozatemlékezet, kulturális emlékezet, kommunikatív emlékezet, áldozat, szolidaritás, reflexió, identitás, társadalmi diskurzus

Absztrakt: A dolgozat a Romakép Műhely 2023-as évadjának keretében megtekintett filmeknek, így Fuchs Máté *Feldolgozatlanul* című dokumentumfilmjének, Neuberger Eszter és Pivarnyik Balázs *Semmit nem jelentenek a megemlékezések a romagyilkosságok túlélőinek* című videóriportjának, valamint Barakonyi Szabolcs *Szembesítés* című portrészorozatának szerepét vizsgálja a 2008-2009-es romagyilkosságok kapcsán, célja ezek immateriális emlékezhelyekként való azonosítása a gyilkosságsorozat emlékezetében. A dolgozat arra a kérdésre keresi a választ, hogy a társadalmi diskurzus és az állami emlékezetpolitikai gesztusok hiányában ezek az alkotások mennyiben látnak el múltfeldolgozó szerepet a trauma kapcsán. Jelen dolgozat azzal a hipotézissel él, hogy a gyilkosságsorozatról készült filmek a kollektív emlékezet helyeivé váltak és a kommunikatív emlékezet terébe emelik azt, és ezt a szerepet a sajtóvisszhang és a társadalmi feldolgozás elmaradásának okán töltik be.

Bevezetés

A dolgozat relevanciáját elsősorban az a tény adja, hogy bár Magyarországon a legnagyobb lélekszámmal bíró nemzetiségnek a cigánység tekinthető (KSH, 2011), a társadalom mégis számottevő előítéletet és sztereotípiát támaszt feléjük. A magyar társadalomban továbbra is tetten érhető a romaellenes attitűd több fokozata, amely a rasszista retorikától a gyűlöletcselekmények elkövetéséig terjed. A diszkriminatív aktusok és gyűlöletkeltés legsúlyosabb, a magyarországi kriminalisztika történelmében példátlan manifesztációja a tisztán rasszista indítékból 2008-2009-ben, romák ellen elkövetett gyilkosságsorozat, amelyet illetnek a terrorcselekmény és a népiirtás terminusokkal is (Bócz, 2015; Babos, 2022). Az elvarratlan szálak, megválaszolatlan kérdések az elkövetők kapcsán, az indítékok társadalmi beágyazottsága, a nyomozás során vétett eljárási hibák a hatóságok és a titkosszolgálat részéről, a társadalmi szintű szembenézés, feldolgozás és szolidaritás hiánya a gyilkosságok brutalitását súlyosbító körülmények (Csurgó, 2023, 04:10).

A következőkben a dolgozat ezek ismertetését taglalja, majd a társadalom egészét érintő trauma emlékezetének komponenseit és az emlékezhely fogalmának potenciális kiterjesztési lehetőségeit vizsgálja a gyilkosságsorozat feldolgozását megkísérlő mozgóképes ábrázolások ismertetésével.

A 2008-2009-es romagyilkosságok

A társadalmi léghör, a gyilkosságok elkövetésének előzménye

A gyilkosságsorozat indítékainak előzménye a Magyarországon a kétezres évek elején tapasztalható társadalmi, politikai viszonyokból és közhangulatból vezethető le (Mizsur, 2023) és a rasszizmus társadalmi beágyazottságának tüneteiként kezelhető (Csurgó, 2023, 07:18). A nyílt diszkrimináció átmeneti mérséklődését a kilencvenes években (Enyedi, Fábán és Sik, 2004) a romaellenesség ismételt fokozódása követte, amely a közbeszéd gyűlölködő elemeiben nyilvánult meg (Csepeli, Örkény, 2015). A szélsőjobbpolitiikai tendenciák erősödése – például a Jobbik térnyerése és a Magyar Gárda megalakulása – a nyilvános diskurzus módosulásához vezetett: a 2000-es évek második felétől kezdve „a romaellenes diskurzus jelen van a politikai és közbeszédben” (Munk, 2013), lévén ezek a politikai aktorok romaellenes retorikával toborozták szavazóbázisukat és gyűlöletbeszédre alapozták

szimpatizánsaik mozgósítását (Tódor, Stépán, 2019; Subert, 2019). Az ezekben a körökben a társadalmi feszültségek táplálta általános narratíva által azonosítani vélt „társadalmi probléma” kapcsán a Magyar Gárda megfélemlítő felvonulásai az elkövetők szerint nem látták el megfelelően a feladatukat, a megoldást a társadalom destabilizálására irányuló agresszióban látták (Csurgó, 2023, 19:02). A Molotov-koktéllal és lőfegyverrel Galgagyörkön, Piricsén, Nyíradonyban, Tarnabodon, Nagycsécson, Alsószolcán, Tatárszentgyörgyön, Tiszalökön és Kislétán elkövetett gyilkosságsorozat hat, roma származású ember életét követelte (Dessewffy, Nagy, 2012). Bár a közbeszéd viszonyai miatt a hatóságok sokáig nem sorozatgyilkosságnak tekintették a támadásokat, az FBI segítségével, majd a tárgyalási szakaszban folytatott nyomozás feltárta rasszista indítékot.

A gyilkosságokat követő sajtó- és társadalmi reakció, a szolidaritás hiánya

Bár a gyilkosságok idején a roma közösség rettegésben élt, a tárgyalások végeztével további sajtóvisszhang hiányában embertelensége ellenére a gyilkosságsorozat áldozatai a magyar társadalom közönyével találták szemben magukat, mely az emlékezeti gesztusok hiányában mutatkozik meg legszembetűnőbben. A társadalmi szembenézés és párbeszéd elmaradása, valamint a média, a politika és a hatóságok szolidaritásának hiánya indikálja a társadalom közömbösségét (Mizsur, 2023). A többségi társadalom attitűdje a politikai elit, az állami egészségügyi ellátórendszer és a roma közösségek körében is fellelhető. Az áldozatok nem kaptak lelki támogatást saját közösségüktől helyi szinten (Neuberger, Pivarnyik, 2019), ám országos szinten is elmaradt a védelmükben történő felszólalás roma közszereplők részéről ugyanúgy, ahogy politikai pártok és civil szervezetek sem vonultak az utcákon tiltakozás gyanánt (Tódor, Stépán, 2019). A roma közösség körében a gyilkosságsorozatról „nem tudnak, nincs szóban, nem beszélnek” (Csurgó, 2023, 52:27). A politikai elit nem állt ki a roma kisebbségért és az áldozatokért és a magyar állam áldozat- és emlékezetpolitikája is cserben hagyta őket. Az áldozatsegítés anyagi és egészségügyi vonzata is kudarcot vallott: a pénzügyi, az orvosi, pszichológiai segítségnyújtás nem történt meg megfelelő mértékben (Neuberger, Pivarnyik, 2019).

Az állami megemlékezés elmaradását jelzi, hogy a gyilkosságsorozat az oktatás révén sincsen beemelve a köztudatba, és nemzeti gyásznap, rendszeres megemlékezésekkel sem kezdték meg a feldolgozás folyamatát (Babos, 2022). A gyilkosok elfogása és elítélése nem vezetett társadalmi katarzishoz (Tódor, Stépán, 2019). Fuchs Máté, a *Feldolgozatlanul* című dokumentumfilm rendezője joggal állítja: „ez a tragédia elfelejtődött” (Csurgó, 2023, 53:40). Kivételt ez alól a magyar független média megemlékezései jelentenek, melyek a feldolgozás megkezdésének egyik alappillérvé válhatnak (Index, 2013; Rényi, 2013; Windisch, 2019).

Emlékezet

Az emlékezet szerepe – Aleida Assmann tanulmánya alapján

Aleida Assmann (2012) az emlékezés szerepére és a műtfeldolgozás módjaira világít rá: a felejtés politikája és a hallgatás kultúrája szerinte nem megoldás, az áldozatok szemszögéből történő szembenézés egy trauma feldolgozásának feltétele. Az ő olvasatában ez az emlékezés útján következhet be, amely transzformatív erővel bír a társadalomra nézve. A felidézés olyan módon történik meg, hogy nem tépi fel ismét a múlt sebeit, ellenben az addig a társadalmi diskurzusból kizárt, lezáratlan traumák áldozatainak megértését és szóhoz juttatását kísérli meg (Assmann, 2012). Az emlékezés nem pusztán terápiafolyamat végbevitelére irányuló gesztus, hanem a múlt megismétlődésének elkerülésére hivatott. A nemzedékről nemzedékre szálló generációs kommunikatív elmélet kielégíti az emlékezés etikai köteletségét (Assmann, 2012; Kovács, 2015), de az emlékezet hordozóiként felléphetnek archívumok, emlékművek és a média is – ez már a kollektív emlékezet kérdésköréhez tartozik (Apor, 2010).

Emlékezhelyek – Pierre Nora definíciója alapján

Pierre Nora (1999) nevéhez fűződik az emlékezhely, a *lieux de mémoire* kifejezés megalkotása, ami a kulturális emlékezet paradigmájának változását eredményezte. Spontán emlékezet híján emlékezhelyek közvetítésével emlékezünk a múltra, ezek olyan helyek, ahol alakot ölt a kulturális emlékezet. Az emlékezhelyek léte dinamikus, képlékeny és a felejtés ellenében hat, folyamatos változásban vannak a jelen kollektív emlékezetének alakulásához viszonyítva, melyet a társadalmi és politikai viszonyok formálnak (K. Horváth, 2010). A norai értelemben vett emlékezhely lehet fizikai tér vagy immateriális entitás is: egy emlékmű vagy egy múzeum ugyanúgy emlékezhely, mint egy archívum, évfordulók, ünnepek, szövegek és filmek. Ezek azt a morális imperatívuszt is kielégítik, hogy az emlékezés és a feldolgozás a traumatikus múlt megismétlődésének útjába álljon (Nora, 1999).

Kommunikatív és kulturális emlékezet – Jan Assmann tanulmánya alapján

A kommunikatív emlékezet a mindennapi interakciókra épülő, informális emlékezési gyakorlat, amely a közelmúlt távlatát, nagyjából legfeljebb 100 évet fed le, ezt követően kerül át az emlékezés tárgya a kulturális emlékezet territóriumába. A generációs emlékezet kiemelt szerepet kap a kommunikatív emlékezeti folyamatokban, az emlékezőközösségek identitásképző faktoraként viselkedik. A kulturális emlékezet terepén a hagyományok és a történetírás jelennek meg (Assmann, 1999; Olick, Robbins 1999). 15 év időtávlatra az assmanni definíció alapján a kommunikatív emlékezet területére helyezi a 2008-2009-es romagyilkosságokat, ám a társadalmi tapasztalatok azt mutatják, hogy a mnemonikus aktusok ezen a szinten sem mennek végbe kollektív módon, így felmerül a kérdés, hogy a kulturális emlékezet körébe hogyan fogja beemelni a gyilkosságsorozatot a magyar társadalom. Az áldozatok családja és az emlékezeti gesztusokkal fellépő független média újságírói és civil szervezetek fontos szerepet töltenek be a kommunikatív emlékezet alakításában, de a kulturális emlékezet létrehozásában társadalmi szinten ugyanúgy végbe kell mennie az emlékezésnek.

Az emlékezetpolitika kudarca – megemlékezés, társadalmi diskurzus és politikai reakciók hiánya

A társadalmi reakciók hiányából következik, hogy a romák ellen elkövetett gyilkosságsorozatnak nem alakult ki emlékezetkultúrája. Az emlékezést segítő emlékezhelyek létesítése az állami emlékezetpolitika részéről elmaradt – a norai értelemben vett fogalom sem fizikai, sem immateriális módon nem képezi az állam emlékezeti munkáját (Balogh, 2018). Nincsen emléktábla Budapesten, ahogy nincsenek rendszeres megemlékezések vagy az oktatás részét képező emlékezeti aktus sem. A romagyilkosságok áldozatainak emléknapja a kislétai gyilkosság és egyben a cigány holokauszt nemzetközi emléknapja augusztus másodika – a budapesti koszorúzás nem kap állami szintű figyelmet, különböző szervezetek, cégek és a média fellépése figyelhető meg, nagyrészt virtuális megemlékezés formájában (X Kommunikációs Központ, 2013; Beszélő, 2013). Az egyetlen budapesti emlékmű a III. kerületben található, a Tatárszentgyörgyön meggyilkolt Csorba Róbert és Robika emlékére készült (Schikowski, 2010). Fuchs Máté szerint „hiányoznak az emlékezet helyei, mind szellemi, mind fizikai értelemben, és emiatt nincs alkalmunk emlékezni, nincs alkalmunk a tragédia kapcsán dolgozni magunkon” (Mizsur, 2023). A felidézés assmanni transzformációs hatása és kommunikatív emlékezeti gyakorlata így nem megy végbe a magyar társadalomban, a köztudat feldolgozási folyamatainak jelentősége pedig abban rejlik, hogy megakadályozza egy rasszista indítékból elkövetett támadás újbóli megtörténését (Assmann, 2012).

A romagyilkosságokkal foglalkozó filmek

A filmek, mint immateriális emlékezhelyek és archívumok – hogyan tölt be ilyen szerepet egy alkotás?

A norai koncepció értelmében műalkotások is válhatnak az emlékezet immateriális helyeivé (Nora, 1999). Társadalmi diskurzus hiányában a gyilkosságsorozat feldolgozását megkísérlő filmek jelentenek támpontot az emlékezés megkezdésében, míg kommunikatív emlékezet nélkül a gyilkosságok lefolyását és társadalmi reakcióit archiválják, ezzel segítve az emlékek tárolását – így ezek a filmek egyszerre válnak emlékezhelyekké és archívumokká. Pierre Nora (1999) szerint az emlékezetmegőrzés cselekedete nem megy végbe magától, így archívumokat kell létrehozni ennek segítésére. A *Feldolgozatlanul* (Fuchs Máté), a *Semmit nem jelentenek a megemlékezések a romagyilkosságok túlélőinek* (Neuberger Eszter, Pivarnyik Balázs) és a *Szembesítés* (Barakonyi Szabolcs) az áldozatok emlékét őrzik és a kollektív emlékezetet formálják nyílt, szabadon hozzáférhető archívumokként. Fuchs Máté dokumentumfilmje „összegyűjti és befogadható módon összerendezi azokat a szálakat, amik kuszán vannak meg a köztudatban” (Csurgó, 2023, 05:18-05:30), valamint „az aktuális tudásainkat tartalmazza” (Romakép Műhely, 01:19:05). A dokumentumfilm a romagyilkosságok után 10 évvel követi végig egy színházi produkció elkészülését, ami fikcióval dolgozza fel a történeteket, így a filmben egyfajta metaemlékezet jelenik meg. Segíti a roma közösség műtfeldolgozását a saját narratívájuk megszólaltatásával, emellett szintetizál szakértői tapasztalatokat – ezek ötvözésével válik az emlékezet helyének artikulációjává. A *Semmit nem jelentenek a megemlékezések a romagyilkosságok túlélőinek*, illetve a *Szembesítés* megszólítja az áldozatokat és közvetlenül reprezentálja a traumáikat, eleget téve annak az etikai parancsnak, hogy a feldolgozást az áldozatok szemszögéből kell megkezdni. A videóriport és portrészorozat is a gyilkosságok helyszínein ábrázolja az áldozatokat. A hallgatást megtörve az áldozatok tanúságtétele felszínen tartja a gyilkosságsorozat emlékezetét (Kékesi, 2011), a reprezentáció kollektív diskurzust kezdeményező, terapeutikus feldolgozás és detraumatizáció (Bényei, 2009).

A filmek és a portrészorozat szerepe az emlékezetben, az alkotói szándékok

Pinchevski (2011) alapján az archiválás részvételi szociális gyakorlat, mely a kollektív emlékezet minél szélesebb rétegek számára történő szabad hozzáférhetősége mellett mozgóképes formában arcot társít a hanghoz, ezáltal alkalmasabb az együttérzés felébresztésére, jobban megtettesíti a túlélőt (Pinchevski, 2011), ezáltal a feldolgozás folyamatát indítja el, valamint Assmann (2012) szerint a mozgóképes traumareprezentációk alkalmasak a társadalmi párbeszéd alakításának megkezdésére.

A filmek és a portrészorozat alkotói áldozati diskurzust, „a túlélői tanúságtételen alapuló emlékezeti kultúrát” (Kékesi, 2011, p9.) indítottak el, a kulturális emlékezet körébe emelve a gyilkosságsorozatot. A filmek elkészítése morális tett (Mátay, 2014) az áldozatok történetének megőrzésére. Fuchs Máté saját dokumentumfilmjéről állítja, hogy „A film célja, hogy emléket állítson a tragédiának, és felhívja a figyelmet arra, hogy a művészet nem csak segíthet a feldolgozásban, de egyben feladata is” (Fuchs, 2022). Az immár több mint tízéves hallgatást követően tehát felvállalják az emlékezés aktusát, a társadalom emlékezésre és szembenézésre történő felszólítását, bár az alkotók elmondása szerint sem képesek önmagukban teljes munkát végezni: „sok rétegében és mélyen van a társadalomnak ez a feszültség és nem lehet egy filmmel vagy cikkel feloldani” (Csurgó, 2023, 14:20-14:23).

Trauma és szembenézés, műtfeldolgozás

Kollektív trauma – a tanú és az áldozat szerepei, kell-e beszélnie az áldozatoknak?

Kékesi (2011) megállapítja „a tanú korának” beköszöntét, azt a jelenséget, hogy a túlélő szemtanúk felé lehetőséget támaszt a társadalom egyéni történetük elbeszélésére (Kékesi, 2011). Bár Fuchs Máté úgy nyilatkozik, hogy nem találta magát alkalmasnak az áldozati oldal megszólaltatásának feladatára (Romakép Műhely, 2023, 01:16:05), ezt a tanúságtételt őrzi Neuberger Eszter és Pivarnyik Balázs *Semmit nem jelentenek a megemlékezések a roma gyilkosságok túlélőinek* című videóriportja, valamint

nonverbális módon Barakonyi Szabolcs *Szembesítés* című portrészorozata is – az áldozatok portréi a fényképeket kísérő szöveg vagy verbális megszólalás nélkül is teljes értékű túlélői elbeszélés.

Az elbeszéléshez azonban társadalmi támogatottság szükséges, és a romagyilkosságok túlélőit sokáig nem szólaltatta meg senki (Romakép Műhely, 2023, 00:25:00). Bede (2008) kimondja, hogy a traumafeldolgozást elősegíti a társadalom felől érkező támogatás, az egyén által elszenvedett kollektív trauma elbeszélése. Ennek elsődleges alappillére a társadalmi feltételek megléte: a kimondhatatlan traumák elbeszélésének megkezdése a társadalmi reakción múlhat. Az elhallgatás, a társadalmi szintű csend a gyázmunka akadályaként lép fel (Bede, 2008), Kékesi (2011) is állítja, hogy az áldozati diskurzus az áldozatok szociális integrációja után kezdődött meg: akkor kezdenek el beszélni az őket ért traumáról, ahogyan a holokauszt túlélői is tették, ha úgy érzik, a társadalom tagjaiként meghallgatják őket (Kékesi, 2011).

Áldozatpolitika – a megfelelő mértékű állami, társadalmi segítségnyújtás elmaradása, az áldozatsegítés hiánya okán a feldolgozás segítése az áldozatok számára

Az áldozatok segítése mind lelki, mind anyagi viszonylatban elmaradt, a politikusi apológiák nem eredményeztek változást a többségi társadalom és a kisebbség viszonyában (Subert, 2019), az állam nem vállalt szolidaritást emlékezetpolitikájában a magyar roma közösség mellett (Babos, 2022). Az áldozatok összesen 70 millió forintnyi anyagi támogatást kaptak, a nagycsécsi áldozatok hozzátartozói 5 millió forintot, amit ők bútorokra, autóra költöttek el (Neuberger, Pivarnyik, 2019, 11:13-11:30).

A feldolgozás segítése az áldozatok és az egész roma közösség melletti kiállás és szervezett társadalmi emlékezés útján mehet végbe (Assmann, 1999), melynek módja az egyéni emlékezés fenntartása. Ez az archívumok szerepét betöltő filmek által a jövő felé megnyíló interpretációs lehetőségeinek ismeretével (Kékesi, 2012) mehet végbe, amely a társadalmi gyázmunka tényleges megkezdését jelentené. Ez a performatív gesztusok után a múltfeldolgozás következő eleme Assmann (2012) alapján, amely csak a társadalom egészének részvételével valósulhat meg sikeresen. A traumatizált közösségek gyázmunkája komplex társadalmi feladat, amelyet segítő intézmények fellépése tenne lehetővé és a társadalmi szintű bocsánatkérés és felelősségvállalás aktusa indítana el (Takács, 2013) és a közgondolkodás változása tenne teljessé (Adorno, 1959).

Az emlékezés és a társadalmi önreflexió szerepe

Az, hogy mire emlékszünk, mit emelünk bele a nemzeti kulturális emlékezet körébe, a magyar társadalom viszonyait tükrözi (Assmann, 1999). A többségi társadalom és a roma kisebbség viszonyáról árulkodik, hogy a 2008-2009-es romagyilkosságok emlékezte a brutalitásához képest elenyésző társadalmi szinten (Mizsur, 2023), holott a magyar társadalom kötelessége lenne fenntartani azt.

A felejtés elleni küzdelem, az állami emlékezetpolitika a múlt megisméltésének megakadályozására, a roma kisebbség társadalmi befogadására, közösség teremtésére lenne hivatott (Kecskés, 2018). Azonban a szembenézés, a párbeszéd, az önreflexió, a diszkrimináció megszűnése, az érzékenység, tanulság levonása, az áldozatok mellett történő kiállás, a közbeszéd javítása, egyszóval a társadalmi felelősségvállalás elmaradt (Mátay, 2014; Babos, 2022; Kovács, 2015).

A társadalmi aktivizálódás (Bényei, 2009) és a megbocsátás csak a gyázmunka végeztével történhet meg (Takács, 2013), amelynek emlékezhelyként történő artikulációi a gyilkosságot feldolgozó filmek. Ezek nyílt, szabadon hozzáférhető archívumok, amelyek felidézése az állami emlékezetpolitika hiányában egyéni felelősségünk: az emlékezés mértékét a társadalom szabja meg, ugyanis ha az állam nem lép fel az emlékezet formálójaként (Assmann, 1999), akkor nekünk kell.

Felhasznált irodalom

- ADORNO, Theodor W. (1959). *Mit jelent a múlt feldolgozása*. Pilpul, ford. Török Tamás. Elérhető: <http://pilpul.net/komoly/mit-jelent-mult-feldolgozasa> (Hozzáférés: 2023. 05. 20.)
- ASSMANN, Jan (1999). *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Kiadó, Budapest, pp. 11-158.
- ASSMANN, Aleida (2012). *Az emlékezet átalakító ereje*. Studia Litteraria, 51. évf. 1-2. sz. 9-23.
- APOR Péter (2010). *Hitelesség és hitetlenség: emlékezet, történelem és közelmúlt-feldolgozás Kelet-Közép-Európában*. Korall, 11. évf. 41. sz. 159-183.
- BABOS Anna (2022). *Miért nem akarunk emlékezni a romagyilkosságokra? A 2008-2009-es romagyilkosságokat feldolgozó filmek*. Filmhu, Budapest. Elérhető: <https://magyar.film.hu/filmhu/hir/miert-nem-akarunk-emlekezni-a-romagyilkossagokra> (Hozzáférés: 2023. 05. 16.)
- BALOGH László Levente (2018). *A történelem politikai felhasználásáról*. Studia Litteraria, 57. évf. 3-4. sz. 196-207.
- BARAKONYI Szabolcs (2010). *Szembesítés. Portrészorozat a magyarországi romagyilkosságok túlélőiről*. Műcsarnok Nonprofit Kft., Budapest. Elérhető: https://galeria.index.hu/kult/2010/09/28/barakonyi_szabolcs_szembesites/ (Hozzáférés: 2023. 05. 16.)
- BEDE Nóra (2008). *Traumaelméletek és a kollektív trauma elbeszélhetősége. Traumatikus történetek empirikus vizsgálata*. Doktori disszertáció. Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
- BÉNYEI Péter (2009). *A közösségi trauma irodalmi reprezentációja*. Létünk, 39. évf. 3. sz. 7-19.
- BESZÉLŐ (2013). *Bőrük volt a bűnük – Virtuális megemlékezés a romagyilkosságok áldozatairól*. Elérhető: <http://beszelo.c3.hu/videocikk/boruk-volt-a-bunuk-%E2%80%93-virtualis-megemlekezés-a-romagyilkosságok-áldozatairól> (Hozzáférés: 2023. 06. 14.)
- BÓCZ Endre (2015). *Az úgynevezett „romagyilkosságok ügyéről”*. Belügyi Szemle, 63. évf. 11. sz. 144-162.
- CSEPELI György – ÖRKÉNY Antal (2015). *Az emancipáció kihívása a mai magyar társadalomban a romák és nem romák viszonyában*. Szociológia Szemle, 25. 3. sz. 83-102.
- CSURGÓ Dénes (2023). *Feldolgozatlan trauma a romák elleni gyilkosságsorozat*. 444 Podcast. Elérhető: <https://444.hu/2023/02/22/feldolgozatlan-trauma-a-romak-elleni-gyilkossagsorozat> (Hozzáférés dátuma: 2023. 05. 16.)
- DESSEWFFY Tibor – NAGY Zsófia (2012). *Édentől keletre. A gonosz szociológiája felé*. Replika, 79. sz. 129-157.
- ENYEDI Zoltán – FÁBIÁN Zoltán – SIK Endre (2004). *Nőtték-e az előítéletek Magyarországon?* In Kolosi Tamás, Tóth István, Vukovich György (szerk.), Társadalmi riport 2004. TÁRKI, Budapest.
- FUCHS Máté (rendező, 2022): *Feldolgozatlanul*. 444.hu, Budapest. Elérhető: <https://444.hu/2023/02/19/feldolgozatlanul> (Hozzáférés: 2023. 05. 16.)
- FUCHS Máté (2022). *Feldolgozatlanul*. Elérhető: <https://matefuchs.com/copy-of-ha-bor-32520> (Hozzáférés: 2023. 05. 16.)

- INDEX (2013). *Nem szabad lezárni a cigánygyilkosságok aktáját*. Index, Budapest. Elérhető: <https://index.hu/belfold/2013/08/08/nem-szabadna-lezarni-a-ciganygyilkossagok-aktajat/> (Hozzáférés: 2023. 06. 14.) (Ismeretlen szerző)
- KECSKÉS Nóra (2018). *A kritikai cselekvés új színterei*. Szociológia Szemle, 28. évf. 1. sz. 138-145.
- KÉKESI Zoltán (2011). *Bevezetés*. In Kékesi Zoltán, *Haladék. Holokauszt-emlékezet a kortárs művészetben*. Kijárat Kiadó, Budapest, pp. 7-23.
- KÉKESI Zoltán (2012). *Tanúság és archivális hatalom Harun Farocki Haladék című filmjéről*. Balkon, 2. sz. 10-16.
- K. HORVÁTH Zsolt (2010). *Emlékezet a történelem után – Pierre Nora és a Les lieux de mémoire: az esettől a modellig*. In Nora, Pierre, *Emlékezet és történelem között. Válogatott tanulmányok*. 379-407. Napvilág Kiadó, Budapest.
- KOVÁCS Éva (2015). *Az emlékezet szociológiai elméletéhez*. In Bodor Péter (szerk.), *Emlékezés, identitás, diszkurzus*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, pp. 237-260.
- KSH (2011). *Népszámlálás 2011*. Elérhető online: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_09_2011.pdf (Hozzáférés: 2023. 05. 27.)
- MÁTAY Mónika (2014). *„Elképesztően becsapták az embereket, és ők elképesztően vágyták a becsapást”*. Pódiumbeszélgetés a *Fény-képek gyermekeinknek* című dokumentumfilmről. Médiakutató, 15. évf. 4. sz. 7-11.
- MIZSUR András (2023). *A romagyilkosságok elkövetőinek tette logikusan következik a magyar társadalom lelkiállapotából*. Telex, Budapest. Elérhető: <https://telex.hu/kult/2023/03/19/romagyilkossagok-feldolgozatlanul-dokumentumfilm-fuchs-mate> (Hozzáférés: 2023. 05. 16.)
- MUNK Veronika (2013). *A romák reprezentációja a többségi média híreiben az 1960-as évektől napjainkig*. Médiakutató, 14. 2. sz. 89-100.
- NEUBERGER Eszter - PIVARNYIK Balázs (rendező, 2019). *Semmit nem jelentenek a megemlékezések a romagyilkosságok túlélőinek*. Abcúg, Budapest. Elérhető: <https://abcug.hu/semmit-nem-jelentenek-a-megemlekezesek-a-romagyilkossagok-tuleloinek/> (Hozzáférés: 2023. 05. 16.)
- NORA, Pierre (1999). *Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája*. Aetas, 14. évf. 3. sz. 142-157. [Újraközölve: Nora, Pierre (2010). *Emlékezet és történelem között. Válogatott tanulmányok*. Napvilág Kiadó, Budapest.]
- OLICK, Jeffrey K. – ROBBINS, Joyce (1999). *A társadalmi emlékezet tanulmányozása: a „kollektív emlékezettől” a mnemonikus gyakorlat történeti szociológiai vizsgálatáig*. Replika, 37. sz. 19-43.
- PINCHEVSKI, Amit (2011). *Archive, Media, Trauma*. In Neiger, Motti, Myers, Oren, Zandberg, Eyal (szerk.), *On Media Memory*. Palgrave Macmillan, London.
- SUBERT, Maria (2019). *Motives and legacies behind 2008-2009 Roma murders and apologies*. Contemporary Justice Review, 22. évf. 1. sz. 1-20.
- RÉNYI PÁL DÁNIEL (2013). *„Erre nincs felmentés” – Gulyás József a romagyilkosságok nemzetbiztonsági vonatkozásairól*. Magyar Narancs, Budapest. Elérhető: <https://magyarnarancs.hu/belpol/erre-nincs-felmentes-86695> (Hozzáférés: 2023. 06. 14.)

ROMAKÉP MŰHELY (2023). *Feldolgozatlanul*. Elérhető:

<https://www.youtube.com/watch?v=qbKrzKpRePg> (Hozzáférés: 2023. 05. 29.)

SCHIKOWSKI, ALEXANDER (2010). *Róbert és Robika*. Elérhető:

<https://www.kozterkep.hu/40352/robert-es-robika> (Hozzáférés: 2023. 06. 14.)

TAKÁCS Miklós (2013). *Az emlékezhely, a generáció és a kulturális trauma fogalmainak lehetséges találkozási pontjai*. Néprajzi látóhatár, 22. évf. 1. sz. 10-23.

TÓDOR János – STÉPÁN Balázs (2019). *A katarzis elmaradt, felejtjük el?* 24.hu, Budapest. Elérhető:

<https://24.hu/belfold/2019/02/15/romagyilkosság-evfordulo/> (Hozzáférés: 2023. 05. 16.)

WINDISCH JUDIT (2019), „Hogy lehet lelőni egy ötéves gyereket?!”. HVG, Budapest. Elérhető:

https://hvg.hu/itthon/20190223_tatarszentgyorgy_romagyilkosság_csorba_robert_robika_10_ev

(Hozzáférés: 2023. 06. 14.)

X KOMMUNIKÁCIÓS KÖZPONT (2013). *Bőrük volt a bűnük – Romagyilkosságok Magyarországon 2008-2009*. Elérhető: [https://xkk-](https://xkk-riport.blog.hu/2013/08/02/boruk_volt_a_bunuk_romagyilkosságok_magyarorszagon_2008)

[riport.blog.hu/2013/08/02/boruk_volt_a_bunuk_romagyilkosságok_magyarorszagon_2008](https://xkk-riport.blog.hu/2013/08/02/boruk_volt_a_bunuk_romagyilkosságok_magyarorszagon_2008)

(Hozzáférés: 2023. 06. 14.)

Kulcsszavak:

tanúságtétel, trauma, emlékezet, feldolgozás, integráció, kiszolgáltatottság, köztudat, felelősség, holokauszt, rasszizmus, biztonság, emlékezhely, xenofóbia, szembesítés

Absztrakt

A zsidó holokauszttal (Shoah) szemben a roma holokauszt (Porrajmos) sokkal kevésbé van benne a nemzetközi köztudatban, magyar történelemkönyvek apróbetűs bekezdésben épphogy említést tesznek róla, akár azt is lehet mondani, hogy feledésbe merült. Igaz, hogy az áldozatok számában meglehetősen nagy különbség mérhető, de érdemes figyelembe venni azt a hozzáállást, miszerint egy etnikai megkülönböztetés alapján történt genocídiumról ugyanolyan fontos lenne emlékezni és beszélni, ha csupán az adott etnikum egy képviselőjével szemben is történt volna. Ebből kiindulva miért nem beszélhetünk egyáltalán a „tanú kora” új emlékezeti paradigmával felmerülő tanúságtételről mint morális kötelességről, vagy – foucault-i terminussal élve – „beszédre késztetésről” a roma etnikumot ért traumák esetében? A 21. században elképzelhetetlennek tartott 2008-2009-es romagyilkosságokkal foglalkozó 2022-ben készült dokumentumfilm, a *Feldolgozatlanul* és a 2019-es *Semmit sem jelentenek a megemlékezések a romagyilkosságok túlélőinek* című videó vajon sikeres kezdeményezések-e a roma kisebbséget ért atrocitásokra reflektáló, elkésett beszédre késztetésre, egyfajta roma tanú korát előidézve. Ezzel a vállalással pedig mennyire vették magukra a készítőik a társadalom felelősségét az aktív, kollektív felejtéséért, mennyire tudnak eleget tenni a szembesítés céljának, avagy megfelelően teszik-e ezeket meg. Dolgozatomban ezekre a kérdésekre keresem a választ, leginkább a két említett mű elemzésének segítségével, kizárólag Magyarországon belüli állapotokat figyelembe véve.

A tanú kora és a Porrajmos összeférhetlensége

A tanú kora emlékezettörténeti fordulatként emlegetett paradigma Annette Wievorka francia történész tollából származik, akinek azonos című könyve 1999-ben jelent meg. Az új emlékezeti paradigma lényegében egy történelmi katasztrófát túlélő népcsoportok

tanúságtételének fontosságát ismeri fel, és érvel annak a társadalmi és történelmi jelentősége mellett. A tanú korának viszonyítási alapja és kiindulópontja a második világháború alatt történő, hatmillió, túlnyomórészt zsidó, valamint cigány, homoszexuális, testi és szellemi fogyatékos áldozatot követelő náci tömeggyilkosságok – a holokauszt – és annak túlélői. Időben a 70-es évektől egészen a 90-es évekig, (vagy egészen a túlélők élete végéig) beszélhetünk a zsidó holokausztot (Shoah) érintő aktív tanú koráról, azonban talán megállapíthatjuk, hogy a legtermékenyebb időszak, a feldolgozásra és tanúságtételre szólító művészeti alkotások elkészülte alapján (mint például a Shoah [1985], vagy a magyar Társasutazás [1985]) a 80-as évek.

Az új emlékezeti paradigma létrejöttében számos, egymástól eltérő folyamat játszott szerepet, a teljesség igénye nélkül, többek között a holokauszt tényének széleskörű elterjedése a nyugati világ nyilvánosságában – leginkább az 1968-as mozgalmakat követően –, „a személyesség nyilvános elbeszélésének új szociális normái és a mediális (televíziós) intimitás új formáinak a megjelenése, az emberi jogok kérdésének a politikai viták középpontjába kerülése” (Kékesi) és a pszichológiai trauma-kutatás megújulása. Azt a tényezőt is mindenképpen érdemes figyelembe venni, hogy az első-generációs túlélők már túlnyomórészt nagyjából ezekben az években integrálódtak megfelelően esetleges új környezetükbe, ahova a borzalmak után emigráltak, vagy illeszkedtek sikeresen vissza saját nemzetük társadalmába.

Nem véletlenül emeltem ki korábban kifejezetten a zsidó holokausztot feldolgozó tanú korát, ugyanis fellelhető egy bizonyos általánosítás a holokausztot illetően. A tanú kora paradigma egyes kutatók és a nemzetközi köztudat által egyaránt leginkább a Shoah-val azonosítja azt, elfelejtve a többi, másságuk miatt lemészárolt áldozatokat, köztük a cigányokat.

Természetesen ebben az általánosításban meglehetősen közrejátszik az áldozatok száma. Míg a zsidó holokauszt áldozatainak száma szervezett deportálásuk miatt pontosabban megállapítva, megközelítőleg 5,5 millió, a Porrajmos áldozatainak száma kevésbé szervezett elpusztításuk miatt 200 ezertől egészen 600 ezerig is terjedhet. Egy másik indok is kézenfekvő: egész egyszerűen a náci kommunikációban fő ellenségként, „faji alapon” való megkülönböztetés és kreált történelem igazolta alsóbbrendűség alapján a zsidó közösség szerepelt, szemben az árja némettel – a romák, homoszexuálisok, testi- és szellemi fogyatékosok pedig csak a további szennyet képviselte, ami bemocskolhatja a tiszta fajt. Az is szerepet játszhatott, hogy ha a holokausztnak alapból több mint 25 év kellett, hogy igazán

eljusson a nyugati országok nyilvánosságába, akkor aligha lehetett számítani a tanú kora létrejöttével párhuzamosan kialakuló társadalom tudatosítására a tömeggyilkosságokat illető egyéb részletekről. Talán elégnek, de mindenekelőtt sürgetőbbnek és relevánsabbnak ítélték meg első körben a Shoah-ról való nagyszabású nemzetközi diskurzust. Még ha alá is lehet támasztani az általánosítást egyes szempontokkal, az a meggyőződés alapján, miszerint ugyanúgy kötelességünk lenne ilyen mennyiségű holokausztot feldolgozó filmet és művészeti alkotást készíteni, ha csak egy képviselőjét érte volna az atrocitás egy akár etnikai, adott szexuális beállítottságú, vagy fogyatékossgal élő csoportnak, az általánosítás erkölcsileg megkérdőjelezhető és a tanú kora lényegét tekintve kontraproduktívnak tekinthető többek között a roma tanúság elmaradása és a nem zsidó áldozatok feledésbe merülése végett – amiért alapvetően (mint mindenkor) az asszimiláló és homogenizáló, valamint tettestárs és feledésbe menekülő nemzetállamok tehető felelőssé. Aránytalannak semmilyen tanúságtételt nem neveznék, és legfőképpen nem gondolom, hogy a roma tanúság elmaradásáért a zsidó tanúság aránytalansága lenne felelős. Itt (mint mindenkor) az asszimiláló és homogenizáló, valamint tettestárs és feledésbe menekülő nemzetállamok tehető felelőssé.

A tanú korának egyik jellegzetes magyar példája az emlékezet spektakularizációjának, vagyis a tragédia helyszínének újralátogatásának kategóriájában a korábban említett Gazdag Gyula által készített Társasutazás című dokumentumfilm. A film lényegében egy olyan utat mutat be, amelynek során több busznyi – túlnyomórészt már idős – Shoah-túlélőt eljuttatnak Auschwitz-Birkenau egykor koncentrációs táborként működő területére, többek között azért, hogy egy közös feldolgozást kezdeményezzenek ezzel – egy társas utazást. A film játékidejének utolsó negyedében történik egy baleset; mialatt sétálnak a volt tábor területén, az egyik látogató asszony félrelép és elesik, nem tud felállni, fájdalmai vannak. A készítőik pedig megérezvén az abszurditását annak, hogy egy holokauszt túlélő néni, múltjának kétségkívül legsötétebb helyszínén balesetet szenved, benne hagyják a végső vágatban azt, ahogy hosszú percekig keresztül ápolják, majd kihívják a mentőket. Ez már akkor is morbid és mégis óriási jelentéstartalommal bíró képsornak volt tekinthető, és senki sem gondolta volna, hogy a film elkészültére 24 évvel később tatárszentgyörgyi lakosok néznek majd a szomszédjukba, hogy egy leégett házat lássanak, és egy család tagjainak lemészárlására emlékezve arra gondoljanak, vajon értem is eljönnek-e majd előbb-utóbb, mert roma vagyok. Miközben a helyszínt képtelenek elhagyni.

A 2008-2009-es romagyilkosságok és a gyilkosságok feldolgozásának tanulságai

2008 júliusa és 2009 augusztusa között a magyar kriminalisztika történetének egyik legsúlyosabb bűncselekmény-sorozatát, a közbeszédben romagyilkosságokként ismert rasszista indítékú támadásokat összesen 5 megye 9 településén hajtották végre. A lőfegyverrel és Molotov-koktéllal felszerelt elkövetők több romát megsebesítettek, és összesen hat ember életét oltották ki – köztük egy ötéves kisfiút. A támadássorozat ideje alatt és azt megelőző időszakban szélsőjobboldali pártok és mozgalmak a náci kommunikációhoz hasonló gyűlöletbeszédet és erőszakra való felbujtást alkalmaztak, cigányellenes tüntetésekkel félemlítették meg a magyar roma állampolgárokat, ami egyesek szerint egyenesen vezetett a máig felfoghatatlannak tűnő tragédiákhoz.

Csak miután elkapták az elkövetőket, állapították meg hivatalosan, hogy egyértelműen rasszista indíttatású bűncselekményekről van szó. Ennek ellenére viszonylag gyorsan kitörlődött a közbeszédből és feledésbe merült a köztudatban, noha pár újságíró követte például az elkövetők tárgyalásait, továbbá 2012-ben Fliegauf Bence a *Csak a szél* című játékfilmében dolgozta fel fikciós környezetben az eseményeket. Tanúságtétel szempontjából a régi Index online újság páratlan cikksorozatán kívül, amelynek készítése során túlélőket és hozzátartozókat is megszólaltattak, hasonló nagy jelentőséggel bír a Neuberger Eszter és Pivarnyik Balázs által készített 2019-es *Semmit nem jelentenek a megemlékezések a romagyilkosságok túlélőinek* című, Abcúgon megjelent videóriport. Ebben a videóban, a túlélők és áldozatok hozzátartozóinak kamera elé ültetésével követhető nyomon igazán Foucault „beszédre készítés” terminusának működésbe lépése. Még akkor is, ha néha zavaró fényviszonyok és témától idegen zenei effektek szólalnak meg, amikre az alkotók a készítésre jutó idő hiányát hozták mentségül. Az interjúalanyok mesélnek többek között a kártérítésként államtól kapott „halálpénzről”, ami kinek kevesebbre, kinek többre volt elég. Szó esik a bennük lakozó állandó félelemről annak okán, hogy úgy vélik, nem az a négy ember tette feltétlenül, akik most börtönben ülnek, nyilvánvalóan többen voltak és vannak, ráadásul a támadások során sofőrként funkcionáló elítélt 2022-ben szabadul(t), honnan tudhatnák, hogy nem keresi fel őket újra és áll bosszút. De a megemlékezéseket is megemléltik: „média előtti komédia” – ilyen és hasonló jelzőkkel illetve az álszent roma szervezetek és politikusok kezdeményezéseit, akik maguknak felállított színpadon való

megjelenés után egyáltalán nem törődnek a családokkal. Mindezen információk relevanciáját és jelentőségét növeli az, hogy látjuk, és halljuk a tanúkat, ezáltal egy hitelesebbnek érezhető produktumot figyelhetünk.

Talán nem túlzás kijelenteni, hogy a témában készült legátfogóbb képet mutató alkotás Fuchs Máté *Feldolgozatlanul* című 2022-es dokumentumfilmje. „2021-ben volt a német NSU neonáci terrorista sejt leleplezésének és a norvég Utoya szigetén elkövetett tömeggyilkosság 10. évfordulója. A Goethe Intézet ezekre a gyűlöletcselekményekre szerette volna felhívni a figyelmet, amelyeknek a híre az egész világot bejárta. Az Intézet projektjének keretein belül több országban készültek a témát körülölelő, különböző művészeti, társadalmi, tudományos alkotások...” (Feldolgozatlanul) Magyarországon a művészeti projekt középpontjában a romagyilkosságokkal való szembenézés állt, aminek keretében a miskolci Romano Teatro színtársulat elkészítette „A gyűlölet mosolya” című darabját – ami a dokumentumfilm apropóját adja. A film nézése során szintén kizökkentően tudnak hatni egyes technikai megoldások, mint például az interjúalanyokról készült csendes vágóképek használata, miközben az őket, és témához kötődő munkásságukat bemutató rövid olvasnivaló jelenik meg az előtérben – kissé kellemetlen pillanatok okozva a hosszú másodperceken keresztül meredten kamerába mosolygó vagy révedő tekintetükkel. Az alkotó beszámolója alapján jelentős finanszírozási nehézségek álltak fent, tulajdonképpen szívességek [és felelősségtudat(ok)] halmaza által készülhetett el maga a végtermék, így meg kellett elégedni egy bizonyos szintű produkciós minőséggel. Az túlélők és áldozatok szempontjából véve a filmben követett előadás maga akár érzéketlennek is tűnhet, mint feldolgozási módszer választása. Gyakran az az érzése támad a nézőnek, hogy sem a szereplők, sem a forgatás után érdeklődő helyiek nincsenek igazán tisztában a darab jelentőségével és céljával, ami ugyancsak egy tökéletes és szükségszerűnek mondható példája az atrocitásokat elszenvedő közösség kollektív felejtésének, amit a kellő feldolgozás hiánya szül. A produkció minden lehetséges megfogalmazott kritikájával együtt kijelenthető, hogy Horváth Zsolt, mint a Romano Teatro vezetője, egy olyan alkalmas ember az események sajátos művészi feldolgozására, aki nagyfokú integritással képes szócsőként viselkedni a színészpálántáival. Saját szavaival élve: ők tükröt tartanak a társadalomnak művészi eszközöket igénybe véve – és miért is ne vállalná egy művészeti alkotás a pozitív fogadtatására leselkedő kockázatot. Felmerülhet a kérdés, hogy miben lesz jobb a túlélőknek, ha beszélnek? Alapvetően semmitől, viszont amennyiben hajlandóak megosztani történeteiket, azzal emlékhelyet, vagy

emlékezhelyet állítanak az áldozatoknak, valamint ezáltal sikeresen személyesíthetik meg a nyilvánosság előtt őket, a szalagcímekben és hírekben tárgyiasított módon bemutatott halálukkal ellentétben. Igaz, hogy erkölcsileg megkérdőjelezhető a személyes sebek feltépésének társadalmi morális kötelességként való felfogása, pláne, ha a rossz esetben katasztrófaturizmusként működő, érzéketlen tanúságtétel-kizsákmányoló beszédre késztetést alkalmaznak gyakorlatban az adott szervek vagy személyek, de ha a tanúságtétel megfelelő és tiszteletteljes körülmények között zajlik, nem csak a történelemből, múltból való okulás lehetősége nyílik meg társadalmi szinten, személyes történeteken keresztül, hanem a tanúk belső, addig megtagadott feldolgozási folyamata is előreléphet.

A két videó kapcsán megjelenik a tanú kora egyik következményeként megfogalmazott diszkurzív kiszolgáltatottság egyféle rendeltetészerű működése, nem csupán a „média előtti komédia”. A romagyilkosságok ténye egy seb a roma közösségben és a magyar társadalmon egyaránt, amivel élünk tovább, mintha mi sem történt volna – hangzik el Fuchs Máté dokumentumfilmjében. Egy olyan tragédia, ami minden romát traumatizált, így közvetetten minden roma ember tanú. Olyan tanú, akinek a saját etnikumából származó társait csak azért gyilkolták le, mert annak születtek, aminek. Tették ezt olyan felfogású elkövetők, akik mintha még a xenofóbia ősi jelentőségével élnének a modern világban – az idegeneket a jólétre és túlélésre való kockázattal azonosítva.

A tanú kora következményeként korábban felmerülő összes fogalom, kifejezés megtestesítője a roma származású televíziós szerkesztő, dokumentumfilmes Joka Daróczi Jánosnak a *Feldolgozatlanul* végén hallható őszinte mondatai. Amikben bevallja, nem szívesen ment el interjút adni a készítőknél, hiszen ki szeret ilyen borzalmakra visszaemlékezni és beszélni róluk. Megemlíti, hogy önmagán is a tudatalatti, mégis szándékos felejtés tüneteit veszi észre, mert egész egyszerűen nem akar az eseményekre gondolni. De mégis elment az interjúra, és hozzájárult egy fontos film elkészültéhez. Csorba Erzsébet az *Abcúg* videóriport végén elhangzó szavait idézve az áldozatok hozzátartozóinak és a túlélők sanyarú sorsát illetően; „Mitől féltetek? Ha nem beszéltek, nem tudja meg ország-világ, hogy mi történik velünk!”

Konklúzió

Ez a két videós formátumú feldolgozás tehát maga a szembesítés. Nem csak a szörnyű tragédiák homályos körülményeit felfedő, túlélők tanúságtételét bemutató szembesítés, hanem görbe tükröt állító, a társadalom közönyével, kollektív felejtésével és felelősségvállalásra képtelenségével való szembesítés. A projekteket körülölelő esetleges technikai hibák és tőkehiányból fakadó tökéletlenségek, a sietős, adott esetben határidőre szükséges elkészítésük pedig teljes mértékben visszaadják azt a társadalmi kötelességvállalást, amit a készítőik aránytalan mértékben a nyakukba vettek, azzal az attitűddel, hogy ezt meg kell csinálni, és nem egy magaskulturális mestermű a cél.

Nullpontként lehet tekinteni rájuk nemcsak a témában születő páratlan feldolgozó jellegük miatt, de mediális szempontból is. Kiegészítve egymást egy olyan alapot nyújtanak, amire lehet építkezni, amit lehet terjeszteni, és a jelenleg elért közönség számát bővíteni.

Tehát mondhatjuk-e a vizsgált alkotások alapján, hogy a készítőik sikeresen létrehozták „a roma tanú korát”? A Porrajmosra nem használhatjuk jó szívvel, hiszen igen lemaradva a fősodortól, csupán a 2000-es években akadtak kisebb magyar, vagy akár nyugati magyarázó dokumentum-videók róla, magyarországi emlékművek is csak ekkor kerültek átadásra, de se előtte, se utána nem került bele mélyebben a köztudatba – senki sem volt kíváncsi a cigányokra. Amiben az oktatás hiányosságainak is hatalmas szerepe volt és van még mindig.

2000-ben Daróczi Ágnes, Bársony János és Jancsó Miklós után Varga Ágota tett kísérletet arra, hogy átfogó képet adjon a magyarországi romák deportálásáról a dokumentumfilm eszközeivel a *Cigány holokauszt* című filmjével. A roma holokauszt nemzetközi emléknapja augusztus másodika – 1944. augusztus másodikán közel négyezer romát gyilkoltak meg egyetlen éjszaka alatt Auschwitz-Birkenau koncentrációs táborban. A zsidó holokauszt emléknapja pedig – nincsen, csupán a holokauszt áldozatainak nemzetközi emléknapja (január 27.). Árulkodó jele ez a holokauszt és a Shoah nemzetközi köztudatban is felmerülő teljes összemosására, hogy a Cigány Világszövetség már 1972-ben úgy érezte, szükséges egy Porrajmos emléknapot is kijelölni, ugyanis a nemzetközileg azóta hivatalosan is megszülető (2005) holokauszt-emléknap mintha igazából csak a Shoah áldozatairól szólna.

Válaszolva a kérdésre: egyéni meggyőződéseket félretéve talán beszélhetünk „az elkésett roma tanú koráról”, amit a 21. század első negyedével lehetne azonosítani – így mind a romagyilkosságok és a Porrajmos csekély feldolgozása is ez az újonnan kreált, viseltes és kopott (de a beszédre késztetés nyomán transzparens) esernyő alá sorolható. A *Feldolgozatlanul* és az *Abcúg*-videó készítői pedig szerény beszámolóik alapján meglehetősen

alulértékelik műveik jelentőségét, azt a szempontot figyelembe véve, miszerint filmjeik elkészítésének korábban említett sietős, tökéletlen körülményei elképesztő szimbólumai lehetnek annak a kétségbeesésnek, hogy egy, a romagyilkosságokhoz hasonló, etnikai megkülönböztetésen alapuló erőszakos, életeket követelő atrocitás a modern társadalomban nem juthat arra a sorsra, mint a Porrajmos. Vagyis nem felejtődhet el, bele kell erőszakolni a köztudatba, tudatosítani kell a társadalommal, annak érdekében is, hogy – akármennyire belegondolni se merünk – a jövőben esetlegesen megtörténő hasonló szörnyűségeknek és potenciális áldozatainak már ne kelljen se 55, se 10-13 évet várnia a felfedésre és a tanúságtétel szükségletének teljesítésére. Továbbá az ilyen és hasonló művek elkészülte megelőlegezheti azt a jelenleg csupán pozitív utópiaként említhető jövőbeli társadalmat, amelyben a gyűlölet-bűncselekmény egy sötét, múltbéli és elavult kriminalisztikai fogalomként létezik.

Bibliográfia

Kékesi Zoltán: Bevezetés, in K.Z.: Haladék. Holokauszt-émlékezet a kortárs művészetben, Kijárat Kiadó, 2011, 7-23.

https://www.academia.edu/36843397/Halad%C3%A9k_Holokauszt_emi%C3%A9kezet_a_kort%C3%A1rs_m%C5%B1v%C3%A9szetben

Források

Feldolgozatlanul (r. Fuchs Máté, 2022, 71') <https://444.hu/2023/02/22/feldolgozatlan-trauma-a-romak-elleni-gyilkossagsorozat>

Semmit nem jelentenek a megemlékezések a romagyilkosságok túlélőinek (Neuberger Eszter, Pivarnyik Balázs, 2019, 19') <https://vimeo.com/326446951>

<https://mult-kor.hu/ma-van-a-holokauszt-aldozatainak-nemzetkozi-emleknapja-20230127#:~:text=1945.,holokauszt%20C3%A1ldozatainak%20nemzetk%C3%B6zi%20eml%C3%A9knapj%C3%A1v%C3%A1%20nyilv%C3%A1n%C3%ADtotta.>

<https://nemzetisegijogok.hu/web/njbh/-/roma-holokauszt-emleknap>

<https://www.masodikvh.hu/erdekessegek/haborus-bunok/25-a-holokauszt-aldozatainak-szama>

<https://port.hu/adatlap/film/tv/porrajmos-cigany-holokauszt-porrajmos-cigany-holokauszt/movie-36894>

Gazdag Gyula: Társasutazás (1985)

Romakép Műhely Feldolgozatlanul és Semmit sem jelentenek a megemlékezések a romagyilkosságok túlélőinek című filmek vetítését követő kerekasztal-beszélgetés az alkotókkal

Együttműködés és köszönetnyilvánítás

A 2023-ban, hasonlóan az elmúlt évadokhoz, több szervezet, intézmény és szakember segítette a Romakép Műhely munkáját, amelyért ezúton is köszönetet mondunk.

Támogatók, partnerek

A CEU Nádor utcai épület (ingyen terem rendelkezésre bocsátása)

ELTE BTK Hallgatói Önkormányzat (jegy- és terembérlet-támogatás)

Kesztyűgyár Közösségi Ház (kedvezményes terembérlet)

Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (kutatási pályázati támogatás)

Néprajzi Múzeum (terem rendelkezésre bocsátása, ingyen jegy és tárlatvezetés)

Nyitottak Vagyunk Egyesület (a Romakép-hallgatók mozijegyének támogatása)

Javaslatok a jövőbeli Romakép-moderátorok számára

Nézd meg előre a filmeket!

Keress és olvass a filmekkel, a szereplőkkel, a rendezőkkel, a gyártókkal, a bemutatókkal (fesztiválokkal, vetítésekkel) kapcsolatos kritikákat, tanulmányokat, interjúkat!

Nézd a filmeket olyan szemmel, hogy milyen társadalmi-kulturális kérdéseket tárgyalnak, és tárd fel ezek hátterét!

Figyeld meg, hogy milyen formában és stílusban készültek a filmek, és elemezd őket ebből a szempontból is!

Kutasd a vetítés helyszínéül szolgáló intézmények történetét!

Gyűjts információkat a programra meghívott vendégekről, olvass tőlük cikkeket, nézd meg, milyen tevékenységet folytatnak!

Ha mintákat szeretnél látni, akkor nézz meg 1-2 Romakép-programot a Romakép Műhely honlapján, hogy lásd, hogy működik a moderálás és a témák elővezetése!

Fogalmazz meg kérdéseket, aztán a program előtt ezeket személyesen is beszéljük át!

Ha van olyan hallgatótársad, akivel szívesen moderálnál együtt, akkor csináljátok ketten!

További információk

A Romakép Műhely honlapja: <http://www.romakepmuhely.hu/>

A Romakép Műhely Facebook-oldala: <https://www.facebook.com/romakepmuhely>

A Romakép Műhely Youtube-csatornája: <http://www.youtube.com/romakepmuhely>

A Minor Média/Kultúra Kutatóközpont honlapja: <http://www.minormedia.hu/>

A Minor Média/Kultúra Kutatóközpont Facebook-oldala:

<https://www.facebook.com/minor.media.kultura>

A Minor Média/Kultúra Kutatóközpont Youtube-csatornája:

<https://www.youtube.com/channel/UCC6BryKe6hy-rVBe4-8XO6w>